

**Міністерство культури і мистецтв України
Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв**

**ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО.
БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО.
ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ:
ПРОБЛЕМИ НАУКИ, ОСВІТИ, ПРАКТИКИ**

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

Київ, 25-26 травня 2004 р.

Київ 2004

Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики: Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25-26 травня 2004 р. / Редкол.: Г.В.Власова, Л.А.Дубровіна, М.С.Слободяник та ін. – К., 2004. – 212 с.

Збірник укладено на основі матеріалів першої міжнародної науково-практичної конференції з теоретичних і практичних проблем документознавства, бібліотекознавства, науково-інформаційної діяльності, проведеної Державною академією керівних кадрів культури і мистецтв 25-26 травня 2004 року. До нього увійшли статті та тези доповідей, в яких розглядаються актуальні проблеми наукового забезпечення і підготовки спеціалістів для документно-інформаційної сфери.

Редакційна колегія:

Слободяник М.С. – д.і.н., професор, зав. кафедри ДАКККіМ (голова редколегії); *Власова Г.В.* – к.п.н., доцент, проректор ДАКККіМ; *Дубровіна Л.А.* – д.і.н., професор, директор Інституту рукопису НБУВ; *Ільганаєва В.О.* – д.і.н., професор, декан і зав. кафедри ХДАК; *Кулешов С.Г.* – д.і.н., професор, зав.відділом УНДІАСД, професор ДАКККіМ; *Кушнарєнко Н.М.* – д.п.н., професор, проректор і зав. кафедри ХДАК; *Мазурицький О.М.* – к.п.н., професор, директор Бібліотечно-інформаційного інституту МДУКіМ (Росія); *Матяш І.Б.* – д.і.н., професор, директор УДНІАСД, професор ДАКККіМ; *Мотульський Р.С.* – д.п.н., професор, директор Національної бібліотеки Білорусі; *Проценко М.Б.*, к.і.н., доцент ДАКККіМ (відповідальний секретар редколегії); *Скнарь В.К.*, к.п.н., професор, зав. кафедри ДАКККіМ; *Сілкова Г.В.* – к.п.н., доцент, зав. кафедри РДГУ.

Наукові редактори – Г.В. Власова, М.С. Слободяник

Редактор: Л.В. Білоусова
Комп'ютерна верстка: С.І. Супруненко
О.М. Павленко

Друкується за постановою вченої ради
Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв

©ДАКККіМ, 2004
© Автори, 2004

ЗМІСТ

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ	9
Кушнарєнко Н.М. Наука про документ: момент біфуркації	9
Слободяник М.С. Документологія як наукова і навчальна дисципліна.	12
Проценко М.Б. Електронний документ – проблема формування понятійного апарату	15
Чепуренко Я.О. Документні ресурси державних органів та органів місцевого самоврядування як об’єкт наукового дослідження	19
Христова Н.М. Теоретичні та прикладні проблеми створення масиву вторинної архівної інформації	22
Ковальчук Г.І. Від “рідкісних книжок” до “книжкових пам’яток”: еволюція термінів і понять.....	24
Кряжева М.Ф. Организация поиска документированной информации: общетеоретические аспекты	26
Соляник А.А. Аутсорсинг у підвищенні ефективності документопостачання бібліотек	29
Палєха Ю.І. Проблеми інформатизації документообігу	32
Польовик С.М. Документні ресурси Фонду президентів України в процесі обслуговування користувачів	34
Драгомірова Л.О. Збереження Національного архівного фонду України: визначальні складові та фактори дії.....	36
Юдіна Л.М. Документи Національного архівного фонду у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна	38
Петрова И.А. Документационное обеспечение органов местного самоуправления: проблемы и перспективы развития.....	40
Сошинська Я.Є. Кількісні та якісні характеристики української книжкової продукції економічної проблематики	43

Загорецька О.М. Про Національний стандарт на організаційно-розпорядчу документацію.....	46
Власова Н.В. Репрезентація проблеми розвитку електронних архівів.....	49
Сошинська В.Є. Фахова періодика як складник в системі інформаційних видань.....	51
Маклакова Е.В. Динамика информационных потоков в высших учебных заведениях	55
Тупчієнко-Кадирова Л.Г. Музичний документ: деякі аспекти визначення та описування	57
Антоненко І.Є. Стандартизація процесів управління документацією: досвід Австралії	60
Болдовський В.Ю. Функціонування онлайн-документа (ОнД) в інформаційних системах.....	62

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 65

Пашкова В.С. Роль української бібліотечної асоціації у реалізації міжнародних проектів розвитку публічних бібліотек	65
Ашарєнкова Н.Г. Методологія тотальності та її значення для розвитку бібліотечної науки	67
Воскобойнікова-Гузєва О.В. Бібліотекознавство в контексті розвитку інформаційних технологій.....	68
Пилко І.С. Теоретические основы библиотечной технологии	70
Андрєєва Н.Е. Инновационное планирование информационной деятельности библиотек	73
Солоїденко Г. І. Становлення термінології бібліотекознавства	76
Кулаковська Т.Л. Бібліотечно-інформаційна система НАН України: основні напрями науково-інформаційної діяльності	78
Шевченко І.О. Проектна діяльність бібліотек як умова підвищення професіоналізму персоналу	81

Новальська Т.В. Етапи вивчення читачів і читання в Україні	84
Казаринова И.Н. Информационная атака на профессиональное сознание библиотекарей	87
Ринчинова Ю.С. Об использовании информационных технологий в работе с персоналом библиотек	91
Добко Т.В. Інформаційно-бібліографічне забезпечення екології в Україні	93
Збанацька О.М. Застосування Інформаційно-пошукового тезауруса в інформаційній сфері	95
Фоменко Е.В. Проблемы формирования информационной культуры детей и родителей.....	98
Масловська С.М. Бібліотекознавчий ресурс НБУВ як основа для збагачення професійних знань фахівців бібліотечно-інформаційної галузі	100
Шпига П.С. Призначення та роль інформаційного забезпечення процесів моделювання наукової бібліотеки	104
Апшай Н.І. Структура і зміст професійних інформаційних потреб читачів вузівської бібліотеки.....	106
Дзюба Н.Й. Таблиці бібліотечно-бібліографічної класифікації для дитячих бібліотек: досягнення, проблеми, перспективи	108
Самохіна Н.Ф. Адаптація інформаційно-бібліотечного сервісу до потреб користувачів.....	111
Демидова С.Е. Роль личностно-ориентированных технологий в развитии информационной культуры студента	113
Яковлева Ю.В. Ранжирування результатів пошуку в інформаційно-пошукових системах бібліотек.....	115
Степурін І.М. Розробка фірмового стиля бібліотеки як один із елементів маркетингової орієнтації бібліотечно-інформаційної діяльності	117
Шаньгинова Г.А. Деятельность деловых библиотек за рубежом	120

**ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНТЕРНЕТ
В БІБЛІОТЕКАХ, ОРГАНАХ НТІ, СЛУЖБАХ
ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІННЯ.....123**

Власова Г.В. До питання захисту інформації в автоматизованих системах	123
Воронков В.И. Фундаментальные и практические аспекты развития сферы научно-технической информации Украины	126
Костенко Л.Й. Програма розвитку комп'ютерних технологій у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.....	130
Дробков Є.В., Ковалевський В.О. Концептуальні засади науково-технологічних особливостей розвитку інформаційного суспільства в Україні	133
Карпенко І.В. Управління ресурсами установи і автоматизована інформаційно-бібліотечна система	135
Обвинцева Г.И. Внедрение новых информационных технологий в органах НТИ: проблемы формирования, сохранения и использования фонда неопубликованных документов Украины.....	141
Чен Шзе Шзинь Компьютеризация библиотек Китая и подготовка национальных библиотечных кадров	143
Антоненко І.П. Форматне забезпечення авторитетних даних в УКРМАРК	145
Баркова О.В. Електронні ресурси: аспекти типології	147
Голоднов В. В., Сурнов Г. С. Совершенствование экономических информационных систем предприятий связи.....	150
Симоненко Т. В. Стан та перспективи розвитку Веб-порталу “Наука України”	151
Шерепа Т.А. Електронні видання бібліотек у системі розповсюдження документів.....	154
Нежурбіда Г.Г. Принципи формування архівів веб-ресурсів	156

Башкатова О.П. Представлення рукописів і стародруків НБУВ у мережі Інтернет	158
Жабін О. І. Структуризація інформаційних ресурсів бібліотечного сайту	160
Пашков О.М. Уроки минулого автоматизації бібліотек	161
<i>ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ.....</i>	<i>164</i>
Камскова Т.А. Некоторые историографические подходы к проблеме “Народная библиотека как явление культуры”	164
Зеленська Л.М. Розвиток музичної преси на Україні (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.)	167
Ємельянова Т.О. Нові джерела з історії Другої світової війни у анотованому каталозі кінодокументів ЦДКФФА України імені Г.С.Пшеничного	169
Приходько Л.Ф. Внесок Олександра Грушевського у розбудову бібліотечної справи Української держави у 1917-1918 роках.	171
Петров С.С. Розвиток книговидавництва в Києві (1861–1917).	174
Цибенко І.П. “Історія української літератури” М.С.Грушевського та її бібліографічне оснащення	178
Каракоз О.О. Цензура як засіб ідеологічного впливу на формування бібліотечних фондів України на початку 20-х років ХХ століття.....	180
Яворська У.П. Іван Кревецький – директор бібліотеки Наукового Товариства імені Т. Шевченка у Львові	182
<i>БЕЗПЕРЕРВНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА .....</i>	<i>186</i>
Ільганаєва В.О. Підсумки та завдання бібліотечної освіти 90-х років ХХ століття – початку ХХІ століття.....	186
Скнарь В.К. Психологічно-педагогічні аспекти дистанційного професійного навчання бібліотечних працівників у контексті української і європейської інтеграції.....	189

Філіпова Л.Я. Використання телекомунікаційних технологій в освітній сфері: морально-етичні проблеми	192
Давидова І.О. Бібліотечна освіта: зміна моделей підготовки фахівців	194
Цымбалюк Е. А. Информационная компетентность педагога-музыканта (на материале непрерывного образования учителей музыки общеобразовательных школ).....	196
Сердюк О.П. Опрацювання загальнодидактичних підходів в розбудові моделей особистісно орієнтованої навчальної діяльності у підготовці висококваліфікованих фахівців	198
Грінберг Л.Ф. Нові аспекти у підготовці майбутніх діловодів	203
П'янов В.М. Математика і сучасний гуманітарний вуз.....	204
Стешенко А.М. Дистанційна освіта як фактор оптимізації підготовки фахівців інформаційної галузі	205
<i>ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ</i>	209
<i>ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ УСТАНОВ І ОРГАНІЗАЦІЙ</i>	213

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО ТА ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ

Н.М. Кушнарєнко
(м. Харків)

НАУКА ПРО ДОКУМЕНТ: МОМЕНТ БІФУРКАЦІЇ

Наука має свої закони розвитку, які не завжди збігаються з вимогами практики й освіти. Це в повній мірі стосується науки про документ, яка отримала узагальнюючу назву “документознавство”. Розвиваючись довгий час у межах попереднього соціального устрою, документознавство, як і багато інших наукових дисциплін, опинилося в ситуації нездатності відразу видати готові наукові рецепти щодо ефективного функціонування документів у нових умовах. Причини відомі: будь-яка наука оперує науковими фактами соціальної практики і лише згодом виводить її закономірності. При зміні наукових фактів змінюються і закономірності науки (в т.ч. і науки про документ). Лише у цьому разі реалізуються її аналітична, описова і пояснювальна функції.

Однак, як і будь-яка наука, документознавство виконує й прогностичну функцію, результати реалізації якої до початку 90-х років ХХ століття виявилися незатребуваними. Цьому сприяла й практика, яка сформувала мінімум вимог до співробітників діловодних структур, виконання професійних обов’язків котрими, як вважалося, не потребує вищої освіти та наукових рекомендацій. Це спричинило слабкий розвиток документознавства, яке довгий час ототожнювалося з діловодством.

Не зумівши вчасно відповісти на термінові виклики нового часу, документознавство/діловодство водночас сприяло розвитку нової, більш широкої науки про документ, яка вивчає його як цілісність. Таким чином, нині з однією назвою, але з різним змістом, співіснують два документознавства. Одне вивчає документ у вузькому адміністративно-управлінському сенсі, друге – у широкому загальнодокументному смислі.

Інтенсивний розвиток документознавства, який в широкому розумінні розпочинається в 90-х роках ХХ століття, зумовлений об’єктивними чинниками і має певні особливості: як сфера практичної документної діяльності; як освітній комплекс; як наукова дисципліна. Об’єктивні процеси диференціації та інтеграції наукової,

освітньої і практичної діяльності у галузі створення, розповсюдження і використання документів, розширення їх типо-видового розмаїття, їх організованих сукупностей (систем документації, документних потоків, масивів, ресурсів, фондів), поява якісно нових, електронних (онлайн та оффлайн) документів, формування системи документних комунікацій суспільства та ін., викликали потребу в синтезі знань про документ як цілісність, виявлення закономірності його функціонування в сучасному суспільстві як елемента документної комунікації.

Імпульсом для активного розвитку науки про документ стало також широке проникнення документованої інформації в усі галузі і сфери людської діяльності: науку, освіту, економіку, культуру, управління. Поступово усвідомлюється закономірність – будь-яка сфера людської діяльності супроводжується документами, базується на документній інформації. Практично всі соціальні інститути є, по суті, документними: одні створюють документи; другі – розповсюджують; треті – використовують; четверті – одночасно здійснюють усі процеси в комплексі. Поглиблюється й розуміння сутності документа як поліфункціонального об'єкта – це одночасно й носій різноманітної інформації, і канал соціальної комунікації, і засіб збереження, реєстрації, передачі інформації в просторі та часі, і об'єкт охорони інтелектуальної власності та захисту авторських прав, елемент інформаційної технології тощо. Виявляється загальне, особливе і часткове в системному розумінні документа, спільне та відмінне в типо-видовому розмаїтті, особливості функціонування різних видів документів у документно-комунікаційній системі суспільства. Усе це збагачує зміст науки про документ.

Стимулом для розвитку інтегрованої науки про документ стало також уведення у вузах України III–IV рівнів акредитації нової спеціальності “Документознавство та інформаційна діяльність”. Природно, що динаміка розвитку нової професії пред'явила відповідні вимоги і до динаміки розвитку наукової дисципліни, а лавинне зростання кількості вузів, що розпочали підготовку документознавців, передбачало прискорене створення підручників і навчальних посібників. За десятиліття, що минуло, провідними українськими фахівцями (С.Г.Кулешов, Н.М.Кушнарєнко, А.А.Соляник, В.К.Удалова, Г.М.Швецова-Водка) написано ряд підручників і навчальних посібників, які користуються підвищеним попитом у викладачів і студентів. Навчальні видання через дефіцит наукових публікацій поєднали в своєму змісті науково-навчальний потенціал, накопичений вітчизняними

і закордонними науковцями. Таким чином, за останнє десятиліття активно розвивається документознавча наука, практика й освіта.

Паралельне існування двох документознавств, полісемічність поняття “документознавство”, як власне і поняття “документ”, створює певні професійні незручності. З одного боку, вузьке розуміння документознавства не охоплює повністю існуючих наукових напрямів, а з іншого, широке розуміння документознавства через полісемічність поняття потребує щоразового пояснення його змісту. Виникає проблема віднайдення еквівалентної назви науки. Враховуючи це, Ю.М. Столяров запропонував перейменувати науку і відповідно навчальну дисципліну про документ у широкому його розумінні у документологію. Підтримуючи пропозицію відомого російського вченого, зазначимо, що для уточнення її назви є не лише суб’єктивні, а й об’єктивні причини.

Як і будь-яка наука, документознавство в процесі свого інтенсивного розвитку проходить через критичні точки – точки біфуркації, в яких, згідно з синергетичним підходом, відбувається розгалуження системи через вибір одного з можливих напрямів її подальшої самоорганізації. За останні роки документологія сформувалась як якісно нова наукова і навчальна дисципліна, яка суттєво відрізняється від традиційного документознавства. Відбувся перехід від накопичення емпіричного матеріалу до розробки власної теоретичної бази: уточнення об’єкта, предмета, відмінного від предмета інших споріднених дисциплін, структури, методів документознавчих досліджень, внутрідисциплінарних і міжпредметних зв’язків. Зроблено суттєвий ривок у визначенні законів і принципів документології, вивченні її історії. Формуються наукові школи, основні складові документології, які містять знання не лише про одиничний документ, його функції, властивості, ознаки, види і типи, але й про сукупності документів: документні потоки, масиви, ресурси, фонди тощо. Вивчаються технологічні й організаційні аспекти функціонування документів та їх сукупностей протягом усього “життєвого циклу” документа. Високий теоретичний рівень узагальнень виводить науку про документ у широкому сенсі – документологію, зі статусу прикладної на рівень фундаментальної наукової дисципліни. Існує об’єктивна потреба уведення навчального курсу “Документологія” в Державні стандарти освіти України для всіх спеціальностей документно-комунікаційного профілю, надання їй статусу фундаментальної, загальнопрофесійної дисципліни.

М.С.Слободяник
(м. Київ)

ДОКУМЕНТОЛОГІЯ ЯК НАУКОВА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Сучасний етап розвитку документознавства в Україні характеризується її оформленням як самостійної наукової дисципліни. Вагомим підтвердженням цього є ґрунтовні монографії провідних вітчизняних вчених – С.Г. Кулешова, Г.М. Швецової-Водки, відомий підручник професора Н.М.Кушнарєнко, що витримав чотири видання. Активно формуються різні концепції документознавства – розширена (Н.М.Кушнарєнко), спеціалізована (С.Г.Кулєшов), інформаційна (М.С.Слободяник). В основу цих концепцій покладено різне розуміння базового поняття документ і місця документознавства в системі наук.

Природно, що між представниками даних концепцій відбуваються гострі дискусії, які на даному етапі не дають позитивних результатів. Очевидно сумніви щодо перспективності наукової дискусії між представниками традиційного – широкого і вузького – архівно-діловодного розуміння документознавства привели відомих вчених Н.М.Кушнарєнко і С.Г.Кулєшова до парадоксального консенсусу, в основу якого покладено положення про паралельне існування двох наук, які мають однакову назву – документознавство. Вихід з такого становища запропонований визначним російським вченим Ю.М.Столяровим і підтриманий його ученицею – професором Н.М.Кушнарєнко полягає в тому, щоб „переіменувати” традиційну науку про документ, що була започаткована Полем Отле, у документологію. Ми не заперечуємо, що прийняття такої пропозиції є прийнятним з тактичної точки зору варіантом для зняття напруги у нашому професійному загалі. Проте таке рішення неминуче викличе нову дискусію про співвідношення документознавства і документології.

Ми розглядаємо сучасне документознавство як комплекс наукових дисциплін, орієнтованих на всебічне вивчення документа у широкому контексті, а також різноманітних утворень документів, що формують документну інфраструктуру суспільства. Важливою ознакою, за якою може формуватися самостійна документознавча наукова дисципліна, є функціональна орієнтація на задоволення специфічних потреб суспільства і особистості у відокремлених групах документів, що потребують

індивідуалізованого дослідження. Кожна з цих наукових дисциплін може формувати власний предмет і встановлювати зв'язки з науками, що не входять у структуру документознавства. Проте знаходження різних дисциплін у єдиному комплексі зумовлює наявність спільних теоретико-методологічних засад, витоків та історії розвитку. Саме ці проблеми досліджуються інтегруючою науковою дисципліною, що має відчутний метанауковий характер – **документологію**. Відзначимо, що її здобутки мають вагомe значення як для документознавчих дисциплін, так і для споріднених і суміжних наук, що також вивчають документ як одну із складових власного об'єкта (бібліотекознавства, бібліографознавства, архівознавство тощо).

Розглянемо сутність і зміст документології докладніше. Наше бачення документології ґрунтується на широкому розумінні базового поняття документ. Ця наукова дисципліна складається з теоретичної та історичної частин. В межах першої здійснюється комплексне дослідження документознавства, документа і документної інфраструктури суспільства. Ключовими теоретичними проблемами сучасної документології є формування і розвиток категоріально-понятійного апарату науки; обґрунтування її структури, функцій, місця в системі наук; розробка теоретико-методологічного інструментарію; формування системи знань про документ, його функції, структуру, ознаки і властивості; класифікація документів і проведення документознавчого та інформаційного аналізу виділених видів і типів документів. Збагачення об'єкта науки за рахунок документної інфраструктури суспільства дозволяє запровадити у проблематику документознавчих досліджень: вивчення структури документних потреб суспільства і особистості; розробку і реалізацію систем і методів документного забезпечення основних категорій користувачів; особливості документної діяльності у різних соціальних сферах та інституціях, включаючи цикл документування, розповсюдження і використання документної інформації; розробку новітніх технологій реалізації документних процесів; аналіз закономірностей і сутнісних особливостей документної інфраструктури суспільства.

В межах історичної частини документології має здійснюватись комплексне дослідження історії документознавства і документа як центрального об'єкта цієї науки. Особливу увагу слід приділити проблемам періодизації та історико-документознавчій реконструкції виділених періодів та їх основних етапів. Важливим напрямом такої

реконструкції є проведення моніторингу розвитку документознавчого знання в цілому і складових цієї науки зокрема. Перспективним є комплексне дослідження артефакта як джерела історико-культурної інформації із залученням пізнавального потенціалу, нагромадженого історичною наукою в цілому і спеціальними історичними дисциплінами зокрема.

Здобутки документології мають принципове значення для розвитку спеціальних документознавчих дисциплін. Для теорії документальних комунікацій принципове значення мають здобутки документології у царині дослідження комунікаційної функції документа. В свою чергу, документологія набуває можливості використати здобутки спеціальної наукової дисципліни при дослідженні документної інфраструктури суспільства та у процесі вивчення комунікаційних властивостей окремих видів і типів документів

Документологія і теорія документних потоків знаходяться у відносинах взаємовпливу і взаємодоповнення. Наприклад, знання про сутність, властивості і функції документного потоку суттєво поповнюють базові знання про окремі види документів і навпаки.

Документологія впливає на документне фондознавство шляхом надання базових фундаментальних знань про документи, що об'єднуються у фонди. В свою чергу, спеціальна дисципліна надає документології нові знання, необхідні для дослідження документної інфраструктури суспільства.

Здобутки у царині електронного документознавства мають широкі можливості для практичної реалізації в архівах, бібліотеках, органах НТІ, комп'ютеризації процесів діловодства тощо. Враховуючи ці обставини і, звичайно, прискорення процесу інформатизації як магістральний напрям розвитку суспільства, можна зробити припущення щодо високої ймовірності входження електронного документознавства до складу документології.

Управлінське документознавство суттєво впливає на практику менеджменту, науково-інформаційної, бібліотечно-бібліографічної, архівно-діловодської діяльності. Здобутки цієї дисципліни значно конкретизують напрацювання документології, що сприяє посиленню її практичної спрямованості.

Інфраструктурний характер діловодства зумовлює її безперечне практичне значення для основних сфер життєдіяльності суспільства. Це дозволяє документології узагальнювати знання щодо значних недостатньо досліджених масивів документної інфраструктури

суспільства. У свою чергу, діловодство є своєрідним експериментальним полігоном для прискорення практичного освоєння здобутків документології.

Важливим результатом розвитку документології буде трансформація документознавства у цілісну інтегровану науку, яка має яскраво виражений метанауковий характер і широку сферу практичного застосування.

Враховуючи визначальну роль документології у наданні фундаментальних знань про документ та її вплив на інші документознавчі дисципліни, я підтримую пропозиції колег щодо включення науки про теорію та історію документа до навчальних планів підготовки документознавців. Проте на першому курсі студентам доцільно освоїти базовий курс „Документознавство”, складовою якого мають залишатися основи теорії та історії нашої науки. Це дозволить їм набути знання для подальшої документознавчої та інформаційно-аналітичної підготовки, необхідної для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня – бакалавр. Навчальну дисципліну „Документологія” доцільно включити як підсумково-узагальнюючу до планів підготовки магістрів і спеціалістів, що дозволить суттєво підвищити фундаментальність їх професійної підготовки.

М.Б. Проценко
(м. Київ)

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТ – ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

Розвиток інформаційних технологій та подальше розширення сфер використання електронних документів є об’єктивним процесом, який вимагає нормативного оформлення. Україна знаходиться на початковій стадії розробки національних стандартів, що регламентують термінологію, пов’язану з електронними документами. Коло цих питань викликає професійні дискусії і обговорюється на різних рівнях. На сучасному етапі актуальним є чітке визначення нового поняття електронний документ (ЕД) як складового елемента всієї документально-інформаційної сфери.

У вирішенні цієї проблеми слід розв’язати кілька взаємопов’язаних питань. По-перше, визначитися, який з термінів

найбільш повно відображає сутність цього відносно нового поняття. По-друге, необхідно розібратися безпосередньо зі змістовим наповненням терміна ЕД, виходячи з того, що це не лише електронна копія аналогового (друкованого) документа (хоча такий варіант і можна розглядати як один з прикладів реалізації ЕД), а цілком нове утворення, що існує в цифровому електронному вимірі.

Спробуємо розібратися з першим питанням. Якщо проаналізувати державні стандарти України, що визначають терміни в галузі інформаційної сфери ДСТУ 2392-94 “Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення”, ДСТУ 3017-95 “Видання. Основні види. Терміни та визначення”, то слід констатувати, що в них мова про електронні документи (ресурси, інформацію) взагалі не ведеться, навіть такого поняття не існує. У ДСТУ 2732-94 “Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення” вперше з’являється термін машинозчитувані документи (документи, призначені для автоматичного відтворення інформації, яка знаходиться в них). При цьому, у наукових публікаціях і деяких термінологічних словниках поняття електронні ресурси, машиночитані документи, електронна інформація, електронна публікація, електронні видання, онлайнві документи, Інтернет-ресурси, мережеві ресурси зустрічаються доволі часто. Префіксні складові термінів, таких як електронний, мережевий, онлайнвий, інтернетний, вебвий, що визначають форми, у яких поширюються документи, є взаємозамінними. Як синонімічні використовуються поняття машиночитані, комп’ютерні, електронні документи. Серед них термін ЕД має найширшу інтерпретацію і застосовується, аби визначити поширення документа і на компакт-дисках, і в мережі. Деякі з цих термінів використовуються для позначення різновидів (підвидів) електронних документів – онлайнві, оффлайнві документи. *Електронними публікаціями* називається розповсюдження інформації за допомогою електронних носіїв, таких як дискети, компакт-диски CD-ROM або через Інтернет. *Електронні видання* – це ЕД (група ЕД), що пройшов редакційно-видавничу обробку, призначений для розповсюдження в незмінному вигляді і має вихідні відомості. Інші терміни, *електронні-, Інтернет-, мережеві ресурси* використовуються для позначення сукупності ЕД, представлених у мережі.

Така сама невизначеність існує і стосовно сутності поняття електронний документ – це “документ, носієм якого є електронне середовище – магнітний диск, магнітна стрічка, компакт-диск тощо” [1].

Н.М.Кушнарєнко, формулюючи поняття ЕД, як «документа, що вміщує сукупність інформації в пам'яті обчислювальної машини та призначений для сприйняття людиною за допомогою відповідних програмних і апаратних засобів» [2], поруч з ним виділяє ще машиноорієнтований, машиночитаний документ на машиночитаному носії, документ-машинограму (роздруківку), документ на екрані дисплея.

Перше нормативне визначення цього поняття наведено у міждержавному стандарті (дія якого поширюється і на Україну) – ГОСТ 7.83-2001 СИБИД. «Электронные издания. Основные виды и выходные сведения». Стандарт дає визначення поняття *електронний документ* як “документ на машиночитаному носії, для використання якого необхідні засоби обчислювальної техніки”.

Але в іншому міждержавному стандарті – ГОСТ 7.82-2001 “Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов” – вживається вже термін «електронний ресурс». Причому використовується він як узагальнюючий для різного роду ЕД – електронних даних і програм, в тому числі локальних та глобальних інформаційних мереж і технічних засобів, які дозволяють забезпечити доступ до них. По суті в цьому стандарті поняття електронний ресурс застосовується для позначення будь-якого ЕД. Хоча використання терміна, що характеризує деяку сукупність об'єктів для позначення одиничного документа, дещо недоречно.

Наступним кроком у формуванні нормативно-правової бази щодо ЕД і першим в нашій країні став Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг, який набрав чинності 1 січня 2004 року. Цей закон встановлює основні організаційно-правові положення електронного документообігу і використання ЕД в Україні.

За законом електронним вважається документ, “інформація в якому зафіксована у виді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа”. Стаття 6 пояснює, що “електронний підпис є обов'язковим реквізитом ЕД, який використовується для ідентифікації автора та/або підписувача ЕД іншими суб'єктами електронного документообігу”. І далі “накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа”. Складається враження, що згаданий Закон вводить обов'язкову умову наявності електронного підпису для всіх ЕД. Чи так це? Чи має цей закон відношення до всієї документально-інформаційної сфери, чи він стосується лише офіційних документів? На наш погляд, така категоричність недоречно,

коли мова йде про поняття, що призване бути одиницею виміру для різного роду електронних продуктів – баз даних, публікацій, книг, журналів, Інтернет-ресурсів. ЕД, про який йде мова у законі, скоріше за все призначений для використання у сфері правових та фінансових відносин. Йдеться лише про той документ, який повинен мати юридичну силу. За класифікацією Г.М.Швецової-Водки, це “Документ VII – запис про юридичний факт, що має необхідний набір елементів засвідчення” [3]. Поняття „реквізити документа” дуже поширене в діловодстві і означає сукупність обов’язкових даних в документі, без яких він не може бути підставою для обліку та не має юридичної сили. Інші ЕД, насамперед ті, що використовуються в інформаційній, бібліотечній сфері, безумовно, повинні мати свій перелік реквізитів, необхідних для їх ідентифікації (це можуть бути, наприклад, обов’язкові елементи вихідних відомостей для електронних видань – автор, назва тощо), але зовсім необов’язково до їх числа має входити електронний підпис.

Виходячи з наведеного, слід відзначити, що на сьогодні найбільш поширеним стає термін “електронний документ”, офіційно затверджений Законом України, що поступово витісняє синонімічні поняття комп’ютерний, машиночитаний документ. Він є родовим поняттям по відношенню до цілого ряду термінів – онлайновий, оффлайновий документ, електронне видання. Але при цьому слід наголосити, що чіткого визначення цього поняття поки що не існує. Всі формулювання, які застосовуються на сьогодні, дають тлумачення лише різних аспектів використання та підвидів ЕД, не даючи загальноприйнятого визначення, що враховувало би всі різновиди ЕД, які функціонують в документально-інформаційній сфері суспільства.

Література:

1. Электронные документы в корпоративных сетях / С.В.Клименко, И.В.Крохин, В.М.Куш и др. – М.: Алкей, 1999. – 272 с.
2. Кушнарченко Н.Н. Документоведение: Учебник для студентов вузов культуры. – 2-е изд. перераб. и доп. – К.: Знання, 2000. – 459 с.
3. Швецова-Водка Г.М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій. – Рівне, 2001. – 438 с.

ДОКУМЕНТНІ РЕСУРСИ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим аспектом розвитку наукових досліджень документознавства та бібліотекознавства є дослідження галузевих документних ресурсів. В контексті документознавства такі дослідження мають бути спрямовані на вивчення закономірностей розвитку системи галузевих документних ресурсів як єдиної системи, а також дослідження складових елементів цієї системи: конкретних видів документних ресурсів та їх конкретних галузевих напрямів. В контексті бібліотекознавчих досліджень документні ресурси виступають як об'єкт комплектування документних фондів бібліотек різних видів і типів, як об'єкт систематизації і відтворення в ряді довідково-бібліографічних, науково-довідкових систем бібліотеки. Галузеві документні ресурси мають посісти належне місце в дослідженнях у галузі професійної інформаційної діяльності.

Документні ресурси державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування в системі документних ресурсів суспільства займають вагоме місце. В основі цих ресурсів лежить інформація державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування. Визначення цього виду інформації подано в Законі України „Про інформацію”: „Інформація державних органів та органів місцевого самоврядування – це офіційна документована інформація, яка створюється в процесі поточної діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади, органів місцевого та регіонального самоврядування. Основними джерелами цієї інформації є: законодавчі акти України, інші акти, що приймаються Верховною Радою та її органами, акти Президента України, підзаконні нормативні акти, ненормативні акти державних органів, акти органів місцевого і регіонального самоврядування” [1]. Відповідно до цього визначення документні ресурси (видання, електронні та архівні документи), що містять зазначену інформацію, належать до такого виду ресурсів, як документні ресурси державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування. Основним складовим елементом цього виду документних ресурсів є офіційні видання, які містять

нормативно-правові акти органів державної влади та управління. Становлення системи офіційних видань в Україні відбувалося разом із становленням державності. Кожному історичному періоду, пов'язаному зі зміною державного ладу та конституційними перетвореннями, відповідала конкретна система опублікування нормативно-правових актів. Відповідно до цього друковані офіційні видання України набули своєї історії та конкретних закономірностей розвитку, виділилися їх види відповідно до видів творів друку (бюлетені, журнали, газети тощо) та види відповідно до опублікованих матеріалів (звід законів, кодекси, зібрання законодавства тощо). Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття до системи офіційних видань додалися електронні документні ресурси – потужні бази даних нормативно-правових актів, які функціонують на веб-сайтах органів державної влади і забезпечують швидкий доступ користувачів до постійно оновлюваних документів. Сучасна система офіційних видань України склалася в 1996 році, коли прийнятою Конституцією України було чітко окреслено функції кожної гілки влади. У цей час було прийнято ряд нормативно-правових актів, якими визначено основні офіційні видання України: "Офіційний вісник України", "Відомості Верховної Ради України" та "Урядовий кур'єр" [2]. Система офіційних видань розвивається і вдосконалюється відповідно до реалій розвитку суспільства, тих змін і перетворень, які відбуваються у розвитку системи органів державної влади.

Важливим аспектом досліджень документних ресурсів державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування є дослідження світового досвіду формування системи таких ресурсів, а також процесів, пов'язаних з організацією міждержавного документообміну офіційними виданнями та урядовою інформацією. Слід зазначити, що ці дослідження вже довгий час є провідними дослідженнями Секції офіційних видань та урядової інформації ІФЛА.

Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського у 1996 році відповідно до Указу Президента України було засновано бібліотечно-архівну колекцію "Фонд президентів України", яка є центром збирання, збереження та запровадження в обіг документів, пов'язаних з реалізацією державної влади в Україні протягом усієї її історії [3]. Фонд президентів України діє на правах науково-дослідного інституту, що дозволяє йому здійснювати наукові дослідження з різних галузей державознавства, історії України, а різновидові документні ресурси, якими комплектується документний

фонд є об'єктами наукових досліджень. Саме у Фонді президентів України розпочато дослідження теорії і історії формування системи і закономірностей функціонування в суспільстві документних ресурсів органів державної влади.

Дослідження галузевих документних ресурсів – справа не нова для інформаційної сфери. Існує досвід, розроблено форми і методи дослідження різних видів видань. В умовах, коли розширяється видове і тематичне коло документних ресурсів, до обігу вводяться електронні документи і комплектування документних фондів носить комплексний характер, цього замало. Бракує і фахівців, які вміють ефективно використовувати у своїй професійній інформаційній діяльності різноманітні документні ресурси. Саме тому тема дослідження галузевих інформаційних ресурсів взагалі, і, зокрема, документних ресурсів державних органів і органів місцевого та регіонального самоврядування як ресурсів, які є найбільш вживаними в інформаційній діяльності і найбільш значущими в розвитку та становленні демократичного суспільства, є актуальною і такою, що заслуговує на подальший розвиток.

Література:

1. Про інформацію. Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
2. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності. Указ Президента України від 10 червня 1997 року № 503 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 27. – Ст. 11.
3. Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В.І.Вернадського статусу національної: Указ Президента України від 5 квітня 1996 року № 244/96 // Збірник указів та розпоряджень Президента України / Адміністрація Президента України. – Вип. 2 (квітень-червень 1996 р.). – К., 1996. – С.19; Про Положення про Фонд президентів України: Указ Президента України від 11 жовтня 1996 р. № 936/96 // Збірник указів Президента України / Адміністрація Президента України. – Вип. 4; Ч. 1 (жовтень-листопад 1996 р.). – К., 1996. – С. 41-47.

Н.М. Хрystова
(м. Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ МАСИВУ ВТОРИННОЇ АРХІВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Законом України “Про Національний архівний фонд та архівні установи” (2001) чітко окреслено склад та структуру НАФ: всі документи незалежно від їх виду, місця створення і форми власності на них, що постійно зберігаються на території України, відображають історію духовного та матеріального життя її народу, мають культурну цінність і є надбанням української нації. На сучасному етапі відповідальну місію ознайомлення членів суспільства зі скарбами людської думки і знань, відображених у документах НАФ, виконують архівні установи. А тому для вітчизняного архівознавства, архівної практики створення оптимальних умов доступу до документальних скарбів є ключовою проблемою, а її вирішення безпосередньо пов’язане з останніми здобутками української історичної науки, впровадженням інноваційних технологій, узагальненням прийнятного для архівного будівництва України світового досвіду.

Науковий підхід до проблеми залучення архівних документів до наукового обігу потребує зосередження уваги на розробленні форм і методів надання інформації користувачеві. Тому дуже важливим вбачається розроблення наукових напрямів, присвячених системам інформування і підготовки масиву наукової інформації вторинного рівня, довідників, інших науково-інформаційних видань, створенню баз та банків даних на основі узгодженого описування архівних джерел. Закономірно, що в процесі створення науково-інформаційної (описової) статті архівного документа або групи документів важко стандартизувати описування відповідно до потреб джерелознавчого аналізу, але прагнути до уніфікації його основних елементів потрібно. Від цього залежатимуть можливості залучення архівної інформації до суспільного обігу, оперативність та максимальна повнота її репрезентації.

У багатьох країнах світу було усвідомлено необхідність створення на національному рівні єдиної системи інформування, котра базується на єдиних теоретичних та методичних принципах описування документів культурної спадщини. Функції міжнародної координації та стандартизації у цій сфері поклалися на Комітет з

дескриптивних стандартів (Committee on Descriptive Standards) Міжнародної ради архівів (ТС 46 ICA), вагомим здобутком якого слід вважати розроблення та прийняття 1999 року Загального міжнародного стандарту архівного описування (ISAD (G):1999 GENERAL INTERNATIONAL STANDART ARCHIVAL DESCRIPTION).

Впровадження основних положень цього стандарту в європейських країнах сприяло розвитку міжнародних комунікацій в галузі архівної інформації, створенню фундаментальних інформаційних масивів архівних документів науково-довідкового характеру. Кожна країна обрала свій шлях, але мета – досягти стандартизації різних рівнів архівного описування – залишилася спільною.

В Україні питання стандартизації архівного описування набули особливого значення внаслідок перспективи створення національної архівної інформаційної системи “Архівна та рукописна Україніка”, що повинна будуватися за єдиними принципами описування.

Цінним доробком у формалізації та стандартизації “вітчизняного” архівного описування стало розроблення УНДІАСД Національного стандарту “Правила описування архівних документів”. При опрацюванні стандарту свідомо було обрано ступінь відповідності зарубіжному аналогу – нееквівалентний, оскільки національний стандарт враховує вимоги державних нормативних актів і конкретних норм, які склалися і стали традиційними в теорії і практиці описування архівних документів в Україні.

Структура описування пристосована як для внутрішніх потреб України, так і для міжнародного обміну інформацією і дозволяє описувати будь-який рівень організації первинної інформації (фонд, групу фондів, справу, документ) незалежно від способів її фіксації та зчитування, а також виду її носіїв. Переваги такого підходу очевидні: одноразово створена вторинна архівна інформація дає можливість подальшого багатоаспектного її використання без повторного звернення до архівних документів та інтегрування описувань до єдиної інформаційної системи.

Запропонована стандартом структура описування складається з семи інформаційних зон (ідентифікації, історичної інформації (контексту), змісту і структури, умов доступу та користування, інформації про споріднені документи, приміток, авторської інформації), у межах яких послідовно розміщено 26 елементів описування. На нашу думку, така побудова стандарту дозволяє суттєво спростити та вдосконалити організацію та пошук даних, поширити можливості охоплення інформації.

Впровадження стандарту описування первинної архівної інформації дозволить сформувати структуру інтегрованої системи вторинної архівної інформації трьох рівнів: національного, міжархівного та внутріархівного і поступово перейти до створення довідників за новітніми електронними технологіями.

Фундаментальним напрямком досліджень у галузі доступу до документів Національного архівного фонду має стати раціональне, адекватне суспільним потребам, використання інформаційних ресурсів НАФ, створення науково-методичних підвалин для розробки та впровадження новітніх систем пошуку, створення та використання власної інформаційної бази, інтеграції в світовий банк даних відповідного профілю.

Г.І. Ковальчук
(м. Київ)

ВІД „РІДКІСНИХ КНИЖОК” ДО „КНИЖКОВИХ ПАМ’ЯТОК”: ЕВОЛЮЦІЯ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

За час існування книжності накопичено величезну кількість публікацій щодо рідкісних книжок. Проте більшість з них складають каталоги зібрань приватних чи державних бібліотек або нариси про певні раритети. Стосовно ж теоретичних напрацювань картина виглядає значно скромніше, і вирішення питання рідкісності (цінності) книги на теоретичному рівні залишається суб’єктивним і остаточно не з’ясованим напрямом книгознавства. Поняття „рідкісна книга” дуже умовне, його зміст досі викликає суперечки. Невідповідність традиційного бібліофільського поняття рідкісності сучасному стану книгознавчих досліджень і бібліотечній практиці вже усвідомлено. В Росії історичні та теоретичні аспекти поняття рідкісної книги найбільш ґрунтовно розроблені в публікаціях Г. Геннаді, Д. Ульянінського, О. Малєїна, М. Флеєра, І. Розанова, О. Маркушевича, П. Беркова, О. Горфункеля, І. Поздєєвої, Г. Шапкіної-Петренко, К. Яцунок, якими ми, безумовно, скористалися. На жаль, спеціальних праць українських дослідників, за винятком суто бібліотечних статей про власні фонди, немає.

Розуміння рідкісної книги своїми коренями сягає книжкових традицій давнини, оскільки тісно пов’язане із загальною історією

книги та книжкової справи. Дослідження рідкісної книги завжди було нерозривно пов'язано з розвитком книгознавчого знання, збагачуючи й живлячи його. Поступово воно виділяється в обов'язкову частину бібліографії, яка тривалий час збігалася з книгознавством або бібліологією і лише пізніше оформилася в самостійну галузь в межах комплексної науки про книгу.

Становлення поняття і утвердження визначення для передачі розуміння цінності тих чи інших книжок (йдеться не про зміст уміщених в них творів, а про самі книжки – пам'ятки історії та культури) відбувалося поступово і пройшло кілька етапів у своєму розвитку. В якій би сфері не розгорталися дослідження – в бібліотечній, бібліографічній, книготорговій – розуміння рідкісності й цінності певної книжки мало бібліофільський присмак. Серед основних етапів розвитку цього поняття – застосування дефініції „**рідкісна книга**” – переважно старовинна (рукописна чи інкунабульна), така, що рідко зустрічається. Цей перший, емпіричний період або етап представлений переважно бібліографічними показниками таких книг (XVIII–XIX століття).

Другий етап характеризує перехід від кількісного розуміння рідкісності книжки до, умовно кажучи, якісного її значення, або **цінності** книги, спочатку як додаток до рідкісності (і тут слід відзначити поглиблення понять, появу термінів унікальна книга, унікат, унікум, унік), а далі – незалежно від кількості збережених примірників того чи іншого видання. Отже, нове розуміння поняття “рідкісна книга” – **цінна** книга, цінний примірник. Цей новий термін (саме як дефініція, а не як просто прикметник, ознака книги, що вживалося й раніше) з'явився в кінці 50-х – на початку 60-х років XX століття, означає якісно значущі книжки, незалежно від кількості збережених примірників. Наслідком розвитку цього поняття, його варіантом або глибшим ступенем розуміння цінності стає дефініція „особливо цінна книга” – книга з автографом видатної особистості, в чудовому аматорському оздобленні, на незвичайному матеріалі тощо.

Наступний етап (приблизно з 70-х років XX століття) позначений появою нового визначення для розглянутої категорії книжок – **пам'ятник (пам'ятка) історії та культури**. Еволюцію цього терміна можна простежити ще з XIX століття, зокрема, в Україні ще І.Каманін застосовував дефініцію „пам'ятки старовини”, правда, книжок це не торкалося. Поняття про пам'ятки історії з'явилося в проекті Закону „Про охорону пам'яток старовини і мистецтва” 1918

року, де після археологічних, архітектурних, мистецьких на останньому місці названо „письмові” пам’ятки, що дорівнювало поняттю „архівні пам’ятки”. Певною мірою розповсюдження визначення „пам’ятка історії та культури” пов’язано з введенням у дію 1976 року Законом СРСР „Об охране и использовании памятников истории и культуры”. Це поняття точніше визначає цінність і значущість пам’яток, але воно знов-таки включає багато інших пам’яток, не тільки книжок. Крім того, не можна не звернути увагу на те, що дане визначення дещо громіздке, незручне.

На Заході основні, прийняті спеціалістами різних країн терміни, що позначають рідкісну книгу, звучать *Seltenes Buch*, *Rare book*, *Livre rare* та ін., а в кінці ХХ століття в міжнародних документах такі пам’ятки одержали узагальнююче визначення: документальний спадок, що має культурне та історичне значення. Проте, як і у вітчизняній архівознавчій справі, документальний спадок передбачає не тільки книги, а й інші різного роду документи, „рухомі пам’ятки”. Саме з метою ліквідації названих недоліків у середині 80-х років і виникає новий термін „**книжкова пам’ятка**” (рос. – книжный памятник), який поступово одержує визнання у пострадянських країнах. Дійсно, дана дефініція є достатньо компактною за формою і глибокою за змістом, вона ставить книгу в один ряд з іншими пам’ятками історії та культури, а з іншого боку, одночасно вбирає поняття і рідкісності, і цінності книжки. Все більше коло спеціалістів активно використовують цей термін, розуміючи під книжковим пам’ятками рукописні книги, стародруки, рідкісні й цінні видання ХІХ–ХХ століття.

М.Ф. Кряжева
(г. Тюмень, Россия)

ОРГАНИЗАЦИЯ ПОИСКА ДОКУМЕНТИРОВАННОЙ ИНФОРМАЦИИ: ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Поиск информации, зафиксированной на материальных носителях, может осуществляться методом сплошного просмотра документов в информационных фондах, но в случае их большого объема данный способ становится слишком долгим и трудоемким. В настоящий момент проблема информационного поиска решается (или, скорее,

пытается решаться) посредством использования информационно-поисковых систем (ИПС).

Информационно-поисковые системы называют «особой формой семантической (содержательной) культуры человека в рамках вербальных коммуникаций и формальной логики» [1]. Каждая ИПС отражает определенную часть реального мира посредством организации доступа к документированным отражениям этого мира. ИПС создаются и поддерживаются в эксплуатационном режиме информационными организациями и учреждениями (информационными центрами, библиотеками, архивами), выступающими в качестве «информационных посредников».

Чем ближе организация ИПС к организации человеческого ума, тем успешнее будет поиск. «Идеальной можно считать ту систему, которая выдает каждому субъекту в ответ на его информационный запрос точно такое же множество документированной информации, какое отобрал бы сам субъект, если бы он мог внимательно прочитать весь информационный массив и выбрать в нем документы, соответствующие, по его мнению, информационному запросу» [2].

Возможность поиска предоставляет сама структура ИПС, т.е. организованность и взаимосвязанность ее элементов, объективный, не зависящий от проводящего поиск субъекта, фактор. В структурной организации ИПС можно выделить «горизонтальный» уровень – некий инвариант, критерий объединения информации в один массив. «Вертикальный» уровень системы – это способ интерпретации информации, способ придания ей единообразия для обеспечения возможности поиска. По-другому этот процесс можно назвать преобразованием – созданием нового образа для каждого информационного элемента ИПС – или индексированием, а созданные в результате его образы (отражения информации) – поисковыми образами документов (ПОД).

ПОД можно рассматривать как модель, замещающую на определенном этапе поисковой деятельности сам документ, в ней «концентрированно отражаются основные свойства документов, побуждающие субъекта к его использованию или отказу от них» [3]. От поисковых образов документов возможен переход к непреобразованной информации массива. Средством индексирования являются искусственно созданные языки – информационно-поисковые (ИПЯ).

Структура любого ИПЯ включает в себя несколько уровней. На первом уровне складывается фонетика и алфавит. В качестве

фонетико-графических знаков в ИПЯ могут выступать буквы, цифры, математические, физические, химические знаки. Знаки первого уровня отбираются для построения языковых единиц ИПЯ второго уровня интеграции. Из фонем/графем складываются морфемы, лексические единицы, обозначающие минимальные отдельные понятия, имеющие значения. Совокупность лексем есть лексика, словарный состав ИПЯ. На каждом из уровней действуют нормы грамматики как совокупность способов и средств построения единиц ИПЯ: морфология обуславливает формирование лексем из алфавита, а синтаксис определяет способы и средства соединения лексем в синтагмы. Если морфемы складываются на этапе «пред-индексирования», в процессе формирования ИПЯ, то синтагмы формируются в рамках самого процесса индексирования, при составлении каждого конкретного ПОД. Кроме синтагматических, ситуативных отношений для каждого поискового образа документа, лексемы ИПЯ находятся также в парадигматических, объективно существующих вне конкретной ситуации отношениях (логических и ассоциативных).

Наиболее распространенные «словарные» и «словарно-цифровые» ИПЯ формируются на базе естественного языка (ЕЯ). «При построении и эксплуатации ИПЯ с ЕЯ поступают так, как в любой отрасли техники обращаются с материалом – полезные для дела явления и свойства используются, усиливаются; нейтральные – игнорируются; вредные – либо нейтрализуются, либо совсем подавляются» [4].

В рамках библиотечно-библиографической деятельности широко используются следующие ИПЯ: язык библиографических описаний, язык классификационных систем (Универсальная десятичная классификация, Библиотечно-библиографическая классификация и др.), язык предметных рубрик. В настоящее время возросло значение дескрипторного ИПЯ и ИПЯ ключевых слов. Именно эти языки широко используются для поиска информации на базе электронных ИПС, таких как электронный каталог, базы данных, поисковые системы Интернета.

Таким образом, ИПС представляют собой средства поиска документированной информации, качество же информационного поиска зависит от свойств ИПЯ, механизмов преобразования документов в ПОД, знаний и умений «информационных посредников» и «рядовых пользователей» по использованию ИПЯ для индексирования документов и формулирования информационных запросов.

Литература:

1. Субботин М.М. Особенности и возможности интеллектуального поиска текстовой информации // Науч.-техн. информ. Сер. 1. Орг. и методика информ. работы. – 1999. – № 12. – С. 1 – 5.
2. Ланкастер Ф. Информационно-поисковые системы: характеристики, испытание, оценка: Пер. с англ. – М.: Мир, 1972. – 308 с.
3. Сафиуллина З.А. Библиографический образ произведения печати в руководстве чтением // Оптимизация обслуживания читателей централизованной библиотечной системы: Межвуз. сб. науч. тр. – Челябинск, 1990. – С. 59 – 65.
4. Ручимская Е.М. Некоторые замечания по поводу природы ИПЯ // Науч. и техн. б-ки. – 1993. – № 1. – С. 56 – 61.

А.А. Соляник
(м. Харків)

АУТСОРСИНГ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОКУМЕНТОПОСТАЧАННЯ БІБЛІОТЕК

Необхідною умовою ефективного функціонування системи документопостачання бібліотек є наявність інформації про первинний документний потік, що поповнює фонд бібліотеки, її збирання, обробка, систематизація та своєчасне використання для оперативного прийняття комплектатором управлінських рішень. Треба зауважити, що цей потік інформації – вторинний, продукований та генерований потоком видавничої продукції. Він несе дані про видавців та виробників документів, постійно оновлює відомості про стан нових замовлень та асортимент видавничого ринку, ініціює діяльність щодо якіснішого задоволення інформаційних потреб користувачів. Чим точніша, вчасніша, достовірніша, релевантніша інформація надходить з цього потоку, тим менше потреба в людських, фінансових, матеріальних ресурсах, необхідних для поповнення документних фондів бібліотек. Ми поділяємо позицію фахівців, які вважають інформацію самостійним виробничим фактором і найважливішим компонентом сучасної ринкової інфраструктури.

В умовах стрімкого ускладнення електронної надбудови системи документопостачання окремим бібліотекам все складніше визначати оптимальний перелік джерел поповнення бібліотечних фондів, виявляти профільні веб-сайти, оперувати вичерпною інформацією про асортимент онлайн-видань, налагоджувати

контакти з їх виробниками відносно купівлі необхідного інформаційного продукту або придбання прав на дистанційний доступ до нього. За даними онлайнграфії, обсяг інформації, яка циркулює нині в Інтернет-середовищі, вже перевищив деяку критичну межу, внаслідок чого значна її частина залишається невикористаною, перешкоджаючи ефективному функціонуванню електронного документного ресурсу. Все більш актуальним стає завдання впорядкування мережевого інформаційного ресурсу шляхом поєднання його в тематичні колекції, побудовані за ієрархічною структурою. Так, з точки зору документопостачання електронних бібліотечних ресурсів, подоланню протиріч між експоненційним зростанням потоку веб-видань та відсутністю можливостей їх ефективного використання буде сприяти функціонування спеціалізованого інформаційного порталу на допомогу комплектуванню бібліотек.

Створення та підтримку в робочому стані такого порталу треба доручити сторонній організації, наприклад Книжковій палаті або колектору наукових бібліотек, чиї фахівці володіють методами пошуку, оцінки, відбору, аналітико-синтетичної обробки, каталогізації, моніторингу документних потоків та масивів, а також компетентно виступати від імені всього бібліотечного співтовариства перед видавцями або інформаційними брокерами щодо придбання пільгових ліцензій на доступ до комерційних баз даних та архівів електронної періодики. В теорії менеджменту таке передоручення окремих функцій стороннім, більш компетентним організаціям, називається аутсорсингом. Цей метод оптимізації управління ресурсами давно і успішно використовується в закордонній практиці організації документопостачання бібліотек, про що свідчать факти активного функціонування спеціалізованих сайтів інформаційної підтримки менеджерів бібліотечних фондів, асортимент послуг таких посередників-професіоналів, як, наприклад, найкрупніша в світі онлайн-служба науково-технічної інформації SNT International, служби дистанційної доставки документів SUBITO, OCLC, інформаційні компанії "DIALOG", Lexis-Nexis та інші.

Перспективність розробки спеціалізованого порталу як своєї галузевої Інтернет-ниші, спрямованої на допомогу комплектуванню бібліотек, надзвичайно велика. Портал як інтерактивна гіпертекстова інформаційна система, що поєднує бази даних та аналітичні моделі, які дозволяють оптимально реалізовувати завдання, що виникають в процесі поповнення фондів, стане потужним засобом підтримки

управлінських рішень бібліотек стосовно формування оптимальної системи їх документопостачання. Генерування, оновлення та підтримка в межах порталу по-різному структурованих централізованих та розподілених баз даних буде сприяти визначенню головних дій, цілей та обмежень в процесі прийняття управлінських рішень. Головна мета функціонування такого порталу – це впорядкування та оперативне надання інформації про різноманітні та динамічні книговидавничі та книготорговельні Інтернет-ресурси. В першому наближенні дерево структури такої гіпертекстової бази даних може бути побудовано таким чином:

1. Представницький розділ:

- загальні відомості на допомогу комплектуванню бібліотек;
- офіційна та законодавча інформація стосовно книговидання, книгорозповсюдження, завдань функціонування та перспектив розвитку бібліотечного соціального інституту.

2. Рекламний розділ (виставки, конференції, презентації, корпоративні проекти).

3. Професійна періодика (повнотекстові бази даних галузевих журналів та інформаційних бюлетенів).

4. Комерційний розділ:

- БД “Книги в наявності та в друку”;
- URL-адреси видавництв, оптових та роздрібних мережевих торгових підприємств: електронних книжкових магазинів, бібліотечних колекторів, віртуальних книжкових вітрин та ярмарок, передплатних агентств, торгових Інтернет-систем тощо;
- електронні угоди щодо транспортування великих партій видавничої продукції;
- електронні об’яви про купівлю-продаж літератури, електронні бланки замовлень, сервісні пропозиції;
- оперативна інформація про митні тарифи, ставки оподаткування видавців та книгорозповсюджувачів, курси валют;
- обзорно-аналітична та статистична інформація щодо розвитку вітчизняного документного потоку;
- продажний рейтинг видань, думки про них читачів тощо.

Функціонування порталу як постійно діючого форуму дасть можливість в режимі реального часу обговорювати актуальні нормативно-правові (захист авторських прав, поставка обов’язкового примірника, ліцензійні угоди) та організаційно-технологічні (стандарти та формати надання інформації, створення бібліотечних консорціумів,

асоціацій тощо) аспекти взаємодії суб'єктів видавничого ринку, сприяючи створенню уніфікованої та ефективно діючої інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Користуючись послугами спеціалізованого порталу, бібліотеки за рахунок доступу до єдиного банку даних зможуть суттєво економити часові, трудові, фінансові витрати на пошук, відбір та замовлення необхідних їх користувачам мережеских видань, мати своєчасну інформацію про можливі знижки та пільгові ліцензії на доступ до комерційних баз даних та архівів електронних публікацій. Видавці, передплатні агентства та інформаційні провайдери з метою зниження власних витрат та отримання певних конкурентних переваг перед партнерами можуть розглядати організаторів спеціалізованого бібліотечного порталу як вендора, передоручаючи йому функції рекламування, цілеспрямованого просування та реалізації видавничої продукції бібліотекам як найважливішому суб'єкту інформаційного ринку. Лише в умовах професійно організованої та зацікавленої міжмережевої взаємодії суб'єктів видавничого ринку їх співробітництво стає дійсно взаємовигідним, а користувачі бібліотек отримують реальну можливість оперативного та якісного задоволення своїх інформаційних потреб.

Ю.І. Палеха
(м. Київ)

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ДОКУМЕНТООБІГУ

Необхідність інформатизації документообігу, забезпечення якості документів, їх правильне оформлення на електронних носіях стає вимогою часу. Без інформатизації документообігу неможлива інформатизація управління в цілому.

В умовах інформатизації управління, коли інформація, що має ознаки документа, закладається в пам'ять ПК, стає можливим швидко отримати будь-яку її частину інформації і в будь-яких комбінаціях. Це змінює правовий статус сутності категорії “документаційне забезпечення управління”, включаючи всю множину операцій опрацювання, зберігання та використання документації у формі документів як її безпосередніх носіїв.

Інформатизація документообігу повинна включати весь комплекс робіт, починаючи зі створення документів, так і робіт,

зв'язаних з їх обігом. Перехід до інформатизації документообігу в організації повинен супроводжуватися попереднім вирішенням таких проблем:

а) *невпорядкованість різноманітності форм документів.* У сфері управління донедавна застосовувалася значна кількість документів, що було пов'язано з відсутністю юридичних обмежень відносно створення їх нових форм. Застосовувані раніше зразки часто змінювалися в інтересах однієї організації, додаючи трафаретну частину чи текст, опускаючи не заповнювані реквізити, змінюючи площі їх зон. Зміни послідовності розташування реквізитів у документах стали зумовлювати певні труднощі під час перенесення даних на електронні носії для наступного їх автоматизованого оброблення;

б) *невпорядкованість термінології.* Відсутність уніфікації мовних кліше в документах перешкоджає підвищенню ефективності автоматизації, їхньому опрацюванню і пошуку необхідних даних. Аналіз показує, що до 70% текстових варіантів управлінських документів можна віднести до категорії типових. Це дозволить більш широко застосовувати типові трафаретні документи;

в) *невідповідність форм і змісту окремих документів та завдань найбільш раціональним управлінським процедурам.* Невисока інформативність документів особливо проявляється при вирішенні традиційних управлінських завдань за допомогою комп'ютерних технологій, в той час як керівники структурних підрозділів часто в умовах неповноти обсягу отриманої документної інформації вимушені інтуїтивно приймати рішення.

Катастрофічні наслідки Чорнобиля свідчать не тільки про фатальний характер помилок через чергову професійну некомпетентність керівника, але і про помилки фахівців, допущені на стадії розробки і проектування складних технологічних систем і прийняття управлінських рішень;

г) *нераціональне використання площі відображення інформації.* Перевищення площі багатьох документів відбувається не тільки через збільшення обсягу інформації у тексті, але й через неправильне застосовування наявних форматів, завищення розмірів полів, наявність незаповнених зон між групами реквізитів, неврахування площин взаємного розміщення окремих реквізитів. Під час конвертації електронного документа у паперову форму це призводить до збільшення витрат паперу, використання великої кількості різноманітних сегрегаторів;

д) недостатнє взаємоузгодження форм документів і технології їх виготовлення та опрацювання. Для введення інформації, автоматичного її нагромадження, зберігання та використання сьогодні застосовують електронні носії інформації різноманітних операційних систем і форматів записів, що ускладнює обмін інформацією між різними структурами чи рівнями управління. Інформатизація документообігу висуває жорсткі вимоги, спрямовані на уніфікацію форм, проведення більшої формалізації текстів, урахування специфічних особливостей і можливостей технічних засобів.

Найбільші труднощі під час інформатизації виникають у процесі створення організаційно-управлінської документації. Це пов'язане з тим, що значна кількість документів створюється та опрацьовується традиційними методами, а із застосуванням ПК опрацьовується лише їх частина. Звідси виникає потреба комплексного удосконалювання всіх управлінських документів.

С.М. Польовик
(м. Київ)

ДОКУМЕНТНІ РЕСУРСИ ФОНДУ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ

Для документно-інформаційного забезпечення галузевих запитів окремих категорій читачів, серед яких чільне місце посідають представники органів державної влади, в структурі Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського сформовано спеціальну бібліотечно-архівну колекцію "Фонд президентів України" (далі ФПУ), яка забезпечує збирання, збереження та запровадження в науковий і культурний обіг документів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість і життя Президентів України та президентів інших держав.

На сьогодні створено раціональну систему обслуговування читачів документами ФПУ, в якій вдало поєднані традиційні та новітні технології. До послуг користувачів – спеціальний читальний зал ФПУ з підсобним документним фондом, до якого входять: бібліотечний (видання), архівний, музейний (експонати, які представлені на виставковій експозиції) та фонд електронних інформаційних ресурсів (бази даних, електронні версії і копії документів та електронні документи).

Документний фонд ФПУ має чітко сформоване ядро, до якого включені документи, що користуються найбільшим читацьким попитом. Безперечно, використанню документів бібліотечного фонду читального залу ФПУ сприяє і максимальна наближеність фонду до читача.

Серед користувачів документними ресурсами ФПУ – як представники владних структур, так і історики, правознавці, політологи, особи, котрі займаються науково-дослідною діяльністю. Зростаючі читацькі потреби в свою чергу визначають процес формування, наповнення, структуру організації та способи використання інформаційного потенціалу бібліотечно-архівної колекції.

Як свідчить досвід, цінність документів визначається наявністю попиту на них, тож якість обслуговування читачів безпосередньо пов'язана з результатами науково-дослідної роботи. Вивчення інформаційних потреб користувачів, розпочате співробітниками читального залу ФПУ буквально з моменту його відкриття, дало можливість не лише вивчати середовище споживачів інформації, зміст і функціональні особливості їх інформаційних запитів, а й вносити корективи в сам процес формування фонду.

Для максимального збереження своїх інформаційних джерел співробітники ФПУ планують поступово переводити в електронні версії документи, які користуються найбільшим читацьким попитом. Оцифруванню мають підлягати архівні матеріали, а в перспективі – представлення читачам документів музейного фонду ФПУ засобами комп'ютерних технологій. Сьогодні ці питання лежать в основі наукових досліджень ФПУ.

Враховуючи, що розвиток сучасних інформаційних технологій і зростаючий читацький попит вимагає створення відповідної, постійно оновлюваної системи обслуговування, ФПУ прагне створити комплексну систему бібліотечно-інформаційних послуг, для чого необхідні:

- постійний моніторинг складу читачів та їхніх запитів;
- виявлення читацької думки й оцінки діяльності ФПУ;
- збільшення частки бібліографічної та фактографічної інформації;
- забезпечення довідково-бібліографічного обслуговування в автоматизованому режимі;
- розробка нових форм і методів доведення інформації до споживача;
- використання новітніх технологій в інформаційному забезпеченні користувачів;

– постійне вивчення та втілення в роботу передового досвіду роботи аналогічних структур країн далекого та близького зарубіжжя.

Реальною є перспектива оптимального використання документного фонду бібліотечно-архівної колекції ФПУ у взаємодоповнюваній формами та методами системі обслуговування споживачів інформації на основі формування єдиного наукового підґрунтя для розробки принципів комплектування, обліку й використання його інформаційного потенціалу.

Л.О. Драгомирова
(м. Київ)

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ: ВИЗНАЧАЛЬНІ СКЛАДОВІ ТА ФАКТОРИ ДІЇ

“Національний архівний фонд (далі – НАФ)”, “Державний архівний фонд (далі – ДАФ)”: *принципові відмінності*. Створення і функціонування НАФ обумовлюється необхідністю забезпечення вищих інтересів нації і спрямовано на забезпечення умов для збереження задокументованої колективної національної пам’яті у максимально повному обсязі: із представленням інформації про всі соціальні утворення, групи, класи і верстви населення на кожному історичному зрізі реальної дійсності. Для видового складу ДАФ характерним є домінування документів офіційного державного походження. Звуження рівня репрезентативності джерельної бази неминує призводить до формування фрагментарного або й спотвореного уявлення про певну історичну епоху чи період. Документи ДАФ належать державі, є складовою державних інформаційних ресурсів, з обмеженим віднесенням до культурних цінностей нації. Документи НАФ, незалежно від місця їх утворення і подальшого зберігання, кваліфікуються як загальнонаціональні інформаційні ресурси з статусом культурних цінностей і, відповідно, є об’єктом верховного права власності народу України з відповідним обмеженням суб’єктів права державної, комунальної та приватної власності.

Концептуальні підходи до визначення і співвіднесення понять: “документ”, “архівний документ”, “документальна пам’ятка”, “документ НАФ”. Національний архівний фонд є сукупністю цінних

архівних документів, тобто сукупністю зафіксованих на призначених для цього матеріальних носіях (папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці тощо) таких інформаційних одиниць, що були створені з певною функціональною метою, втратили свою практичну цінність, але з огляду на свою культурну цінність підлягають довічному зберіганню. Поняття “документальна пам’ятка” є усталеною раніше і дещо застарілою термінологічною назвою дискретного матеріального об’єкта із зафіксованою на ньому цінною (пам’ятною, що підлягає збереженню) інформацією і позначає, власне, не що інше, як документ НАФ. Трансформація уявлень про документ взагалі і про архівний та цінний (особливо цінний, унікальний) документ вимагає і подальшої синхронізації усієї спорідненої термінологічної бази та відповідного правового унормування.

Збереження НАФ: складові поняття. У широкому розумінні збереження НАФ має розглядатися як комплекс нормативно-правових, науково-методичних, організаційних та технологічних процесів, спрямованих: 1) на виявлення і внесення до НАФ усіх документів, що становлять цінність для нації, суспільства і держави; 2) на забезпечення їх інформаційної та фізичної цілісності; 3) на гарантування усіх форм доступу до документів з відкритою інформацією та захист інформації з обмеженим доступом.

Збереження НАФ: фактори дії. Ефективність виконання визначених завдань залежить від 1) гармонізації загального правового поля у частині визначення ознак належності будь-яких об’єктів до документів НАФ, вироблення регламентованого механізму їх внесення до НАФ та їх державної реєстрації, надання їм однакового правового статусу та однакового правового захисту, незалежно від форми і права власності на них та місця їх зберігання, але з урахуванням категорії (ступеня) їх цінності; 2) правильно обраного стратегічно-системного підходу до визначення і встановлення єдиних принципів, критеріїв і нормативних вимог у сферах формування НАФ, організації, зберігання і обліку його документів та створення засобів інтелектуального доступу до них; 3) гарантованого дотримання цих вимог усіма юридичними (незалежно від їх організаційно-правової форми, підпорядкування, місцезнаходження тощо) та фізичними (з урахуванням специфіки створення та утримання документів) особами, що зберігають документи НАФ або документи (об’єкти), які підлягають внесенню до нього.

Нормативно-правове регулювання та функціональна діяльність державних архівів на сучасному етапі. Закон України “Про Національний архівний фонд та архівні установи” та дотичні Закони України, “Основні правила роботи державних архівів України” та інші регламентуючі нормативні документи Держкомархіву визначають стратегічний напрям державної політики, основні нормативні вимоги у площині збереження НАФ та відповідальність за їх порушення. Гарантом збереження НАФ, дотримання права власності на документи НАФ (і в першу чергу верховного права) виступає держава. Держкомархів та архіви його системи як державні органи у межах своєї компетенції (через методичне забезпечення, контрольні функції, право притягнення до адміністративної відповідальності, позовне право, надання допомоги у роботі з документами тощо) забезпечують реалізацію цього права. Разом з тим механізм взаємодії державних архівів з юридичними (у тому числі з іншими архівами, закладами культури, науковими установами) та фізичними особами потребує певної корекції та деталізації. Унормування цього процесу триває і має певним чином викристалізуватися в ході апробаційного впровадження “Основних правил”.

Л.М.Юдіна
(м. Харків)

ДОКУМЕНТИ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗІНА

Здавна збирання, опрацювання, вивчення та репрезентація документальних джерел були розподілені між бібліотеками, архівами та музеями. Цей розподіл пов'язаний з типологічними ознаками способів фіксації інформації: у музеях відкладалися речові матеріали як носії матеріальної та образотворчої культури, у бібліотеках – друковані, в архівах – рукописні фонди. На практиці цей розподіл виявився умовним. У фондах музеїв та рукописних підрозділах бібліотек зберігаються архівні документи та рукописні книги, які згідно з Законом України “Про Національний архівний фонд та архівні установи” є складовою Національного архівного фонду України.

Одним з найбільших національних сховищ рукописної книги, архівної та рукописної спадщини є Відділ рідкісної книги та рукописів у складі Центральної наукової бібліотеки Харківського Національного університету (ЦНБ ХНУ) імені В.Н.Каразіна, створений майже одночасно із заснуванням університету. Сьогодні у відділі зберігається понад тисячу одиниць унікальних рукописних книг та документів, що входять до складу Національного архівного фонду, серед яких – колекції рукописів із хронологічним діапазоном XIII–XX століть багатьма мовами світу.

Латинські та німецькі рукописи XVIII–XIX століття представлені посібниками для школярів та студентів з риторики, медицини, хімії, історії та богослов'я.

Серед східних рукописів відділу – 11 арабських (один арабський з турецьким коментарем), дев'ять турецьких, один персидський і один – індійського походження з різної тематики: турецький трактат з медицини; збірник порад стосовно щасливого одруження, трактат про молитву та частини священного Корану, легенди з ісламської тематики, завдання з каліграфії тощо. Унікальним документом є персидський рукопис – оригінал збірки віршів поета Хакіма Рокна Масіхі, датований 1638 роком.

Перлиною рукописних скарбів ЦНБ ХНУ імені В.Н.Каразіна вважають пам'ятки камбоджійської писемності (які ще й досі не прочитані): рукопис на пальмових листях та рукопис, писаний білими буквами на чорному папері.

Зберігаються у відділі документи часів Великої французької революції (понад 400), зокрема автографи видатних діячів того періоду, серед яких особливої уваги заслуговує лист із власноручним підписом Наполеона Бонапарта, адресований Жозефу Фуше – герцогу Отрантському, відомому інтригану епохи французької революції, і датований 11 травня 1813 року.

Рукописні документи представлені також універсалами І.Мазепи, указами Катерини II, Павла I, Олександра I, грамотами французьких королів – Людовиків XIV, XV, XVI, Генріха IV тощо. Серед епістолярних джерел на особливу увагу заслуговують листи В.Н.Каразіна, М.І.Новикова, І.Я.Франка, М.М.Коцюбинського та інших видатних осіб.

Наявність у фондах певної кількості (понад 150) кандидатських дисертацій, творчих робіт студентів різних кафедр і факультетів, конспектів лекцій з різних предметів пояснюється функціонуванням бібліотеки у складі навчального закладу.

Відділ постійно проводить роботу щодо розкриття складу і змісту своїх фондів за допомогою наукового описування рукописів, публікації унікальних пам'яток та створення комплексу довідників, зокрема видання “Грецькі рукописи: Каталог рукописів XIV-XVIII ст. (з фондів ЦНБ Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна)” стало помітним явищем у рамках удосконалення довідкового апарату та залучення до наукового обігу рукописів ЦНБ. Сподіваємося, що це лише початок доброї традиції створення подібних друкованих каталогів до всіх рукописних документів бібліотек та музеїв Харківщини.

И.А. Петрова
(г. Мариуполь)

ДОКУМЕНТАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

На современном этапе развития украинского документоведения одним из основных является вопрос документационного обеспечения управления. Он содержит ряд проблем, которые актуальны не только для вышеуказанной науки, но и для общества в целом и подлежат тщательному исследованию.

Значение документационного обеспечения управления заметно усилилось за последние десятилетия в связи со стремительным ростом объемов документной информации. Но, несмотря на указанную тенденцию, до сих пор дискуссионным остается вопрос об определении понятия «документационное обеспечение управления». Кроме того, в некоторых работах можно наблюдать отождествление понятий «документационное обеспечение управления» и «делопроизводство». Изучение данной проблемы значимо, поскольку совершенствование документационного обеспечения управления требует осмысления самого понятия. В частности, автор придерживается определения, выдвинутого А.Н.Соковой: «Документационное обеспечение управления – упорядочение документирования и управление всеми системами документации в целях сокращения документооборота, повышения качества документов и своевременного обеспечения актуальной информацией, необходимой для принятия решений в условиях

применения современной техники и новых информационных технологий» [1].

Тем не менее акцентировать свое внимание хотелось бы на проблемах документационного обеспечения органов местного самоуправления. Именно эти органы одними из первых сталкиваются с желаниями и требованиями граждан. От уровня их документационного обеспечения зависит эффективное решение тех или иных вопросов.

Действительность указывает на то, что документационное обеспечение органов местного самоуправления несовершенно. Об этом свидетельствует недостаточное нормативное и научно-методическое обеспечение. Все перечисленное подчеркивает потребность в проведении научных исследований в области управленческой документации.

Одной из центральных проблем исследуемого вопроса является рациональная организация службы документационного обеспечения органов местного самоуправления. Эта служба отвечает за информационно-документный ресурс и от четкой организации ее работы зависит вся деятельность учреждения. По мнению Т.В.Кузнецовой, для достижения эффективности и совершенства в управлении документацией, необходимо решить четыре проблемы, связанные с вышеуказанной службой. А именно: «...первой проблемой остается определение статуса службы в структуре организации. Второй проблемой является комплектование службы документационного обеспечения управления только высококвалифицированными, профессионально подготовленными кадрами, имеющими высшее и среднее специальное образование. ...Третья проблема... – это разработка полного пакета нормативно-правовых актов и методических документов, определяющих порядок документирования (создания) документов и организации работы с ними. ...Четвертая проблема... – это внедрение компьютерных технологий и их постоянная модернизация» [2].

Каждая из перечисленных проблем актуальна и практически не решена на современном этапе. Кратко охарактеризуем их состояние.

Во-первых, несмотря на то, что многие исследователи доказывают значимость и важность службы документационного обеспечения управления, тем не менее признание этого в полной мере осуществляется крайне медленно.

Во-вторых, кадры документоведов органов местного самоуправления в Украине не всегда являются высококвалифицированными, но большая проблема, по мнению автора, это отсутствие специального образования. В современной Украине наблюдается тенденция

увеличения количества вузов, в которых открываются специальности по подготовке документоведов, в частности профессионалов в области документационного обеспечения управления.

В-третьих, необходимо увеличить количество законодательных актов, касающихся документационного обеспечения органов местного самоуправления, а также разработать рекомендации, инструктивные и методические материалы с целью сокращения документооборота, устранения недостатков в документационном обеспечении органов местного управления.

Исследование четвертой проблемы вызывает огромный интерес среди документоведов. Некоторые из них считают, что устранить недостатки документационного обеспечения управления можно, лишь оснастив учреждения компьютерами. Однако история показывает, что этого недостаточно. В 70–80-х годах XX века культивировалась тенденция вытеснения бумажных документов документами на электронных носителях. Но в середине 80-х годов прошлого столетия выяснилось, что, несмотря на обилие компьютеров, бумажный поток увеличивался [3]. «Эксплуатация АСУ продемонстрировала полную неготовность управления использовать потенциал средств вычислительной техники. В определенном смысле это объясняется тем, что процедуры документационного обеспечения управления представлялись неизменными, а возможности ЭВМ лишь приспособлялись к обеспечению этого процесса» [4]. Следует вывод, что на современном этапе необходимо пересмотреть традиционное документационное обеспечение управления и соотнести его с новыми технологиями; приступить к постепенному внедрению электронного документооборота. Хотя не стоит забывать о том, что сегодня это трудновыполнимая задача. Социально-экономическая нестабильность не позволяет оснастить рабочие места органов местного самоуправления компьютерной техникой. К тому же, последняя чаще используется только для печатания документа.

Итогом решения перечисленных проблем должна стать комплексная система документационного обеспечения органов местного самоуправления, основанная на использовании современных автоматизированных технологий, имеющая нормативно-методическую базу. Результатом такой четкой организации документационного процесса будет оперативность, надежность, экономичность управленческого труда,

культура роботи, можливість використання в майбутньому інформації, зафіксованої в документах.

Література:

1. Сокова А.Н. Научная разработка проблем документационного обеспечения управления в условиях перестройки управления архивным делом // Всесоюзная науч.-практ. конф. по теме «Организационно-правовые вопросы создания документов средствами вычислительной техники и использования их в народном хозяйстве»: Тез. докл. – М., 1984. – С. 143.
2. Кузнецова Т.В. Проблемы организации службы документационного обеспечения управления на современном этапе // Междунар. науч.-практ. конф. по теме «Документация в информационном обществе: роль и значение документа в управленческом процессе»: Тез. докл. – Минск, 2001. – С. 42-45.
3. Кирсанова М.В., Аксенов Ю.М. Курс делопроизводства: Документационное обеспечение управления: Учебное пособие / Новосиб. гос. акад. экономики и управления. – 2-е изд. – М.; Новосибирск, 1999. – 271 с.
4. Архипова Н. Документационное обеспечение управления // Проблемы теории и практики управления. – 1989. – № 4. – С. 82-85.

Я.Є. Сошинська
(м. Київ)

КІЛЬКІСНІ ТА ЯКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Українське книговидання за період з другої половини 80-х років ХХ століття зазнало серйозних змін. Директор Книжкової палати України М.Сенченко відзначає, що пік книговидання в Радянській Україні припав на 1988–1989 роки. Після цього випуск книг постійно знижувався аж до 1999 року. З 2000 року можна спостерігати поступове зростання обсягів книговидання за кількістю назв та його відносну стабілізацію за тиражами.

Ця тенденція характерна і для випуску української книжкової продукції економічної проблематики. Статистика друку, яку провадить Книжкова палата України і публікує у вигляді статистичних збірників „Друк України за [певний] рік”, свідчить про зміни в кількості назв і обсязі тиражів економічної літератури за період з 1997 року. Саме з цього року вказані статистичні збірники почали видаватися щорічно і література з економіки та економічних

наук виділяється окремим рядком відповідно до УДК. Статистичні ж дані за 1996–1990 та 1991–1996 роки про випуск видань економічної проблематики були вказані як випуск політичної та соціально-економічної літератури, що, звісно, не дає цілісного уявлення про галузевий документний потік. Тенденція до зменшення тиражів чітко прослідковувалася в 90-х роках ХХ століття. Так, при відносно однаковій кількості назв тиражі політичної і соціально-економічної літератури у 1991–1996 роках зменшилися порівняно з 1986–1990 роками на 15,3 млн. примірників або на 23%.

Що стосується 1997–2000 років, то кількість назв видань з економіки та економічних наук коливалася від 470–480 у 1997 і 1999 роках до 570 у 1998 році та 600 у 2000 році. При цьому найнижчі тиражі були в 1999 році (570 тис. примірників), а в інші роки вони досягали до 1 млн. прим.

З 2001 року спостерігається значне збільшення кількості назв економічної літератури – до 980 у 2001 році та 1020 у 2002 році і поступове зростання тиражів до 1 млн. 200 тис. – 1 млн. 300 тис. примірників. Таким чином, випуск видань економічної проблематики у 2002 році порівняно з 1997 та 2000 роками відповідно збільшився за кількістю назв у 2 та 1,7 рази, за тиражами – у 1,3 рази.

Показовим є те, що серед видань суспільно-політичної тематики економічна література з 2000 року стабільно посідає перше місце за кількістю назв та третє місце за тиражами, поступаючись релігійній та юридичній.

Вивчення тенденцій вітчизняного книговидання економічної проблематики є важливим не лише для характеристики сучасного стану та прогнозування розвитку видавничої й книготорговельної сфери, але й для аналізу задоволення інформаційних потреб суспільства в економічній інформації, повноти відображення в документах державної економічної політики та стану економічного розвитку України, характеру і структури освітньої та науково-дослідницької діяльності в галузі економіки тощо.

Науково розробленою та ефективною методикою дослідження вказаних тенденцій є бібліографічне моделювання галузевого документного потоку економічної проблематики, який створюється українськими видавництвами та видавничими організаціями. На основі такої формалізованої модельної конструкції із застосуванням методів проблемно-тематичного та структурно-типологічного аналізу можна виявити характеристики сучасного книговидання економічної

проблематики, прослідкувати зміни у структурі галузевого документного потоку.

Бібліографічною моделлю вітчизняного документного потоку в певні періоди його функціонування до деякої міри можна вважати „Літописи” Книжкової палати України. Разом з тим, повнота та оперативність відображення поточної інформації в джерелах державної бібліографії мають суттєві недоліки. До деякої міри, як відзначає адміністрація та співробітники установи, це залежить від вкрай незадовільного надходження до Книжкової палати України обов'язкового примірника від суб'єктів видавничої справи. Найгіршим, на їхню думку, є відсутність механізму впливу на порушників Закону України “Про обов'язковий примірник документів”.

До прикладу, в 12 щомісячних номерах „Літопису книг” за 2002 та 2003 роки в розділі 33 „Економіка. Економічні науки” майже половина бібліографічних записів повідомляє про книжкові видання минулих років, навіть починаючи з 1997 року. Середньомісячна кількість забібліографованих видань економічної проблематики становить 46–48 назв, що за рік складає близько 550–580 книг і брошур. А за статистикою, наведеною раніше, їх лише за поточний рік має бути до однієї тисячі.

Аналіз розділу 33 „Економіка. Економічні науки” „Літопису книг” за 2002 та 2003 роки дозволяє зробити висновок, що в структурі сучасного документного потоку економічної проблематики чітко вирізняються дві найчисленніші групи видань – наукова та навчальна література. Лише автореферати дисертацій з економічних наук, які обліковуються окремо, становлять близько 50% від кількості книг і брошур. Разом з тим, відсутні науково-пізнавальні видання. Випускається лише незначна кількість довідкових та виробничо-практичних видань, призначених, насамперед, для бухгалтерів, працівників відділів кадрів та представників малого підприємництва.

Вражає розмаїття видавництв та видавничих організацій, що випускають економічну літературу, – економічні вузи, науково-дослідні інститути та організації, численні регіональні видавництва, більшість з яких радше просто виконують замовлення на видання, а не провадять власну видавничу політику для економічної літератури. Серед знаних в Україні видавництв літературу цього профілю активно випускають „Наукова думка”, „Знання”, „Вікар”, „Основа”, „Академія”, „Атіка”, „Науковий світ”, „Знання-Прес” та інші.

Підсумовуючи сказане, до тенденцій книговидання економічної проблематики в Україні слід віднести домінуючі позиції економічної літератури серед суспільно-політичних видань, значне зростання кількості назв і поступове збільшення тиражів порівняно з 90-ми роками ХХ століття, дисбаланс типологічної структури галузевого документного потоку, що зумовлена переважанням у ньому наукових та навчальних видань, відсутність у більшості видавництв та видавничих організацій програми підготовки і випуску економічної літератури, що має ґрунтуватися на вивченні інформаційних потреб суспільства та окремих груп споживачів, соціології книги і читання, недосконалість статистики та інформаційної підтримки вітчизняного книговидання економічної проблематики.

О.М. Загорецька
(м. Київ)

ПРО НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ НА ОРГАНІЗАЦІЙНО-РОЗПОРЯДЧУ ДОКУМЕНТАЦІЮ

З 1 вересня 2003 року наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики введено вперше Національний стандарт “Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів” (ДСТУ 4163–2003) зі скасуванням в Україні загальносоюзного ГОСТ 6.38–90. Розроблення ДСТУ 4163–2003 здійснив УНДІАСД за дорученням Державного комітету архівів України.

Стандарт поширюється на організаційно-розпорядчі документи – постанови, розпорядження, накази, положення, рішення, протоколи, акти, листи тощо, створювані в результаті діяльності органів державної влади України, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій всіх форм власності (далі, за текстом Стандарту, організацій).

ДСТУ 4163–2003 установлює: склад реквізитів документів, вимоги до їх змісту, розташовування, вимоги до бланків та оформлювання документів, вимоги до документів, що їх виготовляють за допомогою друкувальних засобів. Вимоги Стандарту щодо оформлювання реквізитів можуть бути поширені на всі класи уніфікованих систем

документації. Проте Стандарт не поширюється на процеси створення та обігу електронних документів.

Стандарт установлює 32 реквізити. Зауважимо, що склад реквізитів організаційно-розпорядчих документів не зазнав суттєвих змін. До новацій Стандарту належить лише встановлення реквізиту “Запис про державну реєстрацію” (його порядковий номер є останнім – 32). Цей реквізит фіксують тільки на нормативно-правових актах міністерств та інших органів державної влади, включених до державного реєстру відповідно до Указу Президента України “Про державну реєстрацію нормативних актів міністерств та інших органів державної виконавчої влади”. Дещо змінилися назви деяких реквізитів, наприклад: замість “Державний герб України” – “Зображення Державного герба України”, замість “Емблема організації” – “Зображення емблеми організації”, замість “Печатка” – “Відбиток печатки” тощо.

Слід зазначити, що розділ “Вимоги до змісту і розташовування реквізитів документів” складається з 32 пунктів відповідно до кількості реквізитів. У кожному пункті подаються роз’яснення щодо оформлення змісту і місця розташовування відповідного реквізиту. Отже, на відміну від ГОСТ 6.38–90, де подавалися вимоги до окремих реквізитів, новий Стандарт охоплює всі реквізити без винятку. Зокрема, у Стандарті обумовлено, в яких випадках і відповідно до яких нормативно-правових актів на бланках документів відтворюють зображення Державного герба України, герба Автономної Республіки Крим, емблеми організації або товарного знака (знака обслуговування), нагород. Визначено розмір зображення герба. З-поміж іншого, зазначається, що емблему не відтворюють на бланку, якщо на ньому розміщено зображення Державного герба України, адже саме цієї помилки дуже часто припускаються при підготовці бланків організацій. Відповідно до Стандарту, на бланках документів недержавних організацій дозволяється розташовувати емблему на верхньому березі документа, де на бланках державних організацій розміщують зображення Державного герба. Код форми документа слід проставляти відповідно до ДК 010–98 “Державний класифікатор управлінської документації” (ДКУД). Обумовлюється, що назву організації вищого рівня зазначають скорочено, а у разі відсутності офіційно зареєстрованого скорочення – повністю. Назва організації – автора документа, повинна відповідати назві, зазначеній в його установчих документах. Скорочену назву організації зазначають тоді, коли її офіційно зафіксовано в статуті (положенні про організацію).

Особливо необхідно звернути увагу на те, що ДСТУ 4163–2003 встановлює нові береги бланків документів: лівий – 30 мм; правий – 10 мм; верхній та нижній – 20 мм.

Стандарт пропонує, крім звичного подання відомостей про виконавця документа, що містить прізвище виконавця і номер його службового телефону, ще один спосіб із зазначенням ім'я та по батькові виконавця документа. На практиці саме цей спосіб себе добре виправдовує. Коли організація, яка одержала документ, має необхідність зв'язатися безпосередньо з виконавцем документа для уточнень або роз'яснень, то не завжди зручно звертатися за прізвищем, адже бувають випадки, коли у великих структурних підрозділах організації працюють кілька співробітників з однаковими прізвищами, що може призвести до непорозуміння.

Дещо змінилися й вимоги до оформлювання реквізиту “Дата документа” – це дата його підписання, затвердження, прийняття, зареєстрування, яку оформлюють цифровим способом. Стандарт пропонує два способи написання дати. Її елементи наводять арабськими цифрами в один рядок у послідовності: число, місяць, рік. Крім того, дату допускається оформлювати у послідовності: рік, місяць, число. При цьому цифрове позначення року (аж до 2032 року) повинно складатися з чотирьох цифр, щоби не виникало подвійного трактування у розшифруванні дати. Проте у нормативно-правових актах і фінансових документах, як і раніше, необхідно застосовувати словесно-цифровий спосіб оформлення дати.

Стандартом установлені чотири відступи від межі лівого берега, що їх необхідно дотримуватися при розміщенні реквізитів документів за допомогою комп'ютерної техніки, замість восьми положень табулятора, які були розраховані на оформлення документів на друкарській конторській машинці. Крім цього обумовлено оформлення деяких реквізитів без відступу від межі лівого берега документа.

ДСТУ 4163–2003 встановлює такі види бланків:

- загальний бланк для створення різних видів документів (без зазначення у бланку назви виду документа), крім листа;
- бланк листа;
- бланк конкретного виду документа (із зазначенням у бланку назви виду документа), крім листа.

Стандарт має чотири додатки. Додаток А “Схеми розташованості реквізитів документів” є обов'язковим і містить два рисунки: рисунок А. 1 “Розташованість реквізитів і меж зон на форматі А4 кутового

бланка” та рисунок А. 2 “Розташованість реквізитів і меж зон на форматі А4 поздовжнього бланка”. Додаток Б “Зразки бланків документів” носить рекомендаційний характер. У цьому додатку представлені п’ять зразків бланків документів. Додаток В “Приклади оформлювання документів” є довідковим і містить приклад повністю опрацьованого листа організації з усіма можливими реквізитами та приклад оформлювання наказу організації, що пройшов державну реєстрацію (з лицьовим і зворотнім боками аркуша). Додаток Г “Бібліографія” також є довідковим.

Н.В. Власова
(м. Київ)

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ АРХІВІВ

Розвиток в Україні інформаційного суспільства призвів до активного використання інформаційних ресурсів. Робота з інформацією, накопиченою за багато років як в електронному, так і в паперовому форматах, є актуальною для багатьох споживачів. Традиційні інформаційні структури, маючи значний досвід у формуванні і представленні інформаційного масиву, сьогодні вже не в змозі задовольнити інформаційні потреби користувачів. Орієнтуватись у великих обсягах документів та ефективно працювати з ними, користуючись лише традиційними засобами пошуку інформації, стає неможливим, оскільки ці засоби не відображають оперативно і в достатній повноті весь масив інформації, що потрібен користувачу. Значним недоліком традиційної інформаційної структури є її віддаленість від великої групи користувачів. У той же час, доступність інформації до різних регіонів в оперативні терміни та в достатній повноті є однією з характерних рис інформаційного суспільства. Тож, відсутність цілісної уніфікованої системи збереження інформації, що представлена в електронному вигляді, та такої самої цілісної системи її відображення підкреслюють актуальність питання формування різноманітних фондів електронних архівів.

Проблема розвитку і формування електронних архівів знайшла відображення в публікаціях таких науковців, як Т.П.Павлуша, Г.Н.Юхимець, М.С.Слободяник, С.Г.Кулешов, Дубровіна, Боряк які

теоретично обґрунтували ідеї створення електронних бібліотек, розробили стратегію формування національних електронних ресурсів. У публікаціях Ю.П. Литвиненко, Є.В. Кузнєцової, М.Я. Дворкіної представлена стратегія створення електронних архівів документальних фондів державного та регіонального рівнів, а також звертається увага на проблему інтеграції інформаційних ресурсів в соціально-гуманітарній сфері.

Активне відображення зазначеної проблеми в публікаціях вітчизняних та зарубіжних науковців підтверджує своєчасність і доцільність розробки теоретико-методологічних засад та організаційно-методичних засобів розвитку електронних архівів. До них ми вважаємо за доцільне віднести :

- уніфікацію понятійного апарату;
- розробку класифікації електронних архівів;
- формування організаційно-структурної моделі електронного архіву.

Доцільно звернути увагу на те, що створення і підтримка електронних архівів потребує вирішення цілого ряду і технічних проблем: використання різних форматів представлення документів, видів та способів обробки інформації, врахування мовних особливостей, побудова інформаційно-пошукових систем для вже існуючих баз даних і неструктурованих масивів документів однієї або декількох організацій тощо. Це є підставою для постановки завдань з метою формування каталога-рубрикатора, повнотекстової пошукової системи, аналітичних модулів.

Важливими фундаментальними питаннями є розробка термінологічних стандартів та стандартів структури опису електронних об'єктів.

Таким чином, можна констатувати, що потреба у формуванні електронних архівів є гостро актуальною і потребує розробки сучасних теоретико-методологічних засад.

В.Є. Сошинська
(м. Київ)

ФАХОВА ПЕРІОДИКА ЯК СКЛАДНИК В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВИДАНЬ

Спеціальна періодика в галузях книгознавства, бібліографознавства та бібліотекознавства виконує функції джерела науково-практичної інформації та засобу комунікації між фахівцями названих сфер. Їй притаманні повнота, широкі тематичні межі охоплення матеріалу, зручність в одержанні наукової, виробничо-практичної та фактографічної інформації. За допомогою спеціальної періодики відбувається оперативне поширення та архівне зберігання необхідних фахівцям галузі науково-теоретичних та практичних матеріалів. Створення спеціальної науково-бібліографічної, критико-бібліографічної, рекомендаційно-бібліографічної періодики в першій третині ХХ століття відкрило можливість для публікації результатів фахових наукових досліджень. Спеціальну періодику можна розглядати також як поліфункціональні багатосферні періодичні видання, в яких подано широкий спектр бібліотекознавчої, бібліографознавчої, книгознавчої інформації, розрахованої на різноманітну аудиторію.

Працівники Науково-дослідного центру періодики, який був створений в березні 1993 року при Львівській науковій бібліотеці імені В.Стефаника НАН України, виділили бібліографічно-статистичний, біографічно-нарисовий, історико-аналітичний, жанрово-видовий, хронологічно-проблемний, тематично-монографічний методи дослідження періодики, які можна застосовувати як самостійно, так і комплексно.

Серед сучасних українських фахових видань чільне місце посідає „Вісник Книжкової палати” – щомісячний науково-практичний журнал, заснований у серпні 1996 року Книжковою палатою України.

Зупинимось на аналізі його публікацій за 2003 рік.

Назви рубрик, в яких подано матеріали, змінюються залежно від їх наповнення, але основними є: „Видавнича справа”, „На допомогу видавцю-початківцю”, „Бібліотечна справа”, „Стандартизація і документи”, „Інформаційні ресурси”, „Підготовка кадрів”, „Історичні розвідки”, „Цікаві сторінки науки”, „З архіву Книжкової палати”, „За рубежем”, „Видатні діячі та визначні події”, „Рецензії”, „Конференції. Конкурси. Виставки”, „Нове видання”.

В часописі публікуються офіційні матеріали, що стосуються галузі (Укази Президента, Постанови Кабінету Міністрів України), документи Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів, матеріали про роботу ІФЛА та з досвіду діяльності Національних бібліотечних асоціацій зарубіжних країн.

У рубриці „Видавнича справа” привертають увагу статті, що розкривають питання маркетингу і сегментації ринку видавничої продукції, а також інформаційні можливості книжкового ринку України. Чимало матеріалів рубрики стосуються статистики українського друку, підготовленої співробітниками відділу наукового аналізу інформації та державної статистики друку Книжкової палати України. Також вміщуються статті про окремі українські видавництва.

Найбільша за наповненням у журналі рубрика „Бібліотечна справа”. Автори приділяють увагу процесу трансформації сучасної бібліотеки, її розвитку як суб’єкта ринкових відносин, продовжують обговорювати проблеми впровадження платних форм обслуговування. Численні публікації присвячені підготовці фахівців бібліотечно-інформаційної сфери. В ряді статей розглядаються сучасні інформаційні ресурси та інформаційна діяльність спеціальних наукових бібліотек.

Значний історичний і фактичний матеріал вміщує рубрика „Історичні розвідки”, де представлені дослідження з історії видавничої справи в Україні за радянської доби, про функціонування видавництв української дитячої книжки Східної Галичини у 20–30 роках ХХ століття, видання друкарні Лазаря Барановича, книжкові колекції „Музею України”. Кілька статей присвячено історії бібліотечної цензури та цензури друківаних видань загалом.

Традиційна „Сторінка систематизатора”, підготовлена співробітниками відділів класифікаційних систем та наукового опрацювання документів, організації каталогів Книжкової палати України, подає методичні вказівки до розділів УДК, методичні рішення та коректування першої редакції видання УДК українською мовою.

Часопис також представляє різноманітні рецензії в однойменній рубриці. Привертають увагу статті про перший вітчизняний електронний довідник з української мови „Словники України” та про звуковий додаток на компакт-диску до журналу „Україна”.

Постійна сторінка кожного номера „Народилися в ...”, підготовлена за матеріалами архіву Книжкової палати, подає короткі біографічні відомості про видатних діячів України (письменників, науковців, громадських діячів та діячів культури). Слід також

відзначити інформативність оглядів за підсумками книжкових виставок та фахових конференцій.

Важливу роль в системі сучасних фахових видань відіграє науково-теоретичний та практичний журнал „Бібліотечний вісник”, заснований Національною академією наук України та Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського у 1993 році. Часопис виходить шість разів на рік. Серед рубрик цього видання можна виділити: „Офіційні документи”, „Документальні комунікації та інформаційні технології”, „Збереження фондів”, „Книгознавство. Книговидавнича справа”, „Відродження”, „Факти наукового життя. Хроніка подій”, „З фондів бібліотек”, „Рецензії”, „Виставки” тощо.

Аналізуючи наповнення журналу за 2003 рік, слід зауважити, що деякі його номери можна назвати тематичними, наприклад № 2, в якому переважали матеріали, пов’язані з 10-річчям Міжнародної асоціації академій наук (МААН), та № 6, в якому подано підсумки міжнародної наукової конференції „Інноваційна діяльність – стратегічний напрям розвитку наукових бібліотек”, що відбулася в жовтні 2003 року на базі Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.

Багато матеріалів часопису присвячено процесам бібліографічної діяльності – бібліографуванню і бібліографічному обслуговуванню в сучасних умовах. Окремо можна виділити статті, присвячені бібліотечним електронним інноваційним технологіям, в т.ч. системі онлайнового бібліотечного сервісу та онлайновим ресурсам бібліотек. Заслужують на увагу публікації, в яких йдеться про Національний формат представлення бібліографічних даних УКРМАРК. Декілька матеріалів минулого року вивчають архівні документи україномовних часописів ХХ століття, що зберігаються у фондах інституту рукопису бібліотеки.

Окремо слід відзначити публікації, що розкривають роль бібліотек різного рівня в інформаційному забезпеченні інноваційних процесів у відповідних галузях. На сторінках „Бібліотечного вісника” розглядається проблема використання інформаційних ресурсів України та країн близького зарубіжжя (Росії, Білорусі, Латвії, Грузії, Вірменії, Узбекистану).

Серед рецензій, надрукованих в часописі, привертають увагу „Епістолярна спадщина Ю.Меженка” та „Петро Могила у бібліографії”, огляд трьох випусків нового наукового збірника „Бібліотечна справа

– ХХІ століття”, рецензія на видання, приурочене до 80-річчя створення бібліотеки української літератури в Москві.

За визначенням І.О.Вовченко, книгознавча періодика 20-х років стала істотним фактором розвитку галузевої науки в Україні. Лише незначна частина теоретико-методичних публікацій була вміщена на сторінках загальнонаукової періодики або друкувалася у вигляді окремих видань.

Для порівняння з сучасними виданнями було обрано „Бібліологічні вісті” – науковий журнал з усіх галузей книгознавства, що видавався Українським науковим інститутом книгознавства (УНІК) в період з 1923 по 1930 рік. Перші номери журналу готував гурток бібліологів. Журнал планували видавати 4–5 разів на рік, всього вийшло 25 номерів в 21 випуску і тільки в 1923, 1926, 1927 та 1930 роках було витримано заявлену періодичність – чотири номери. Основні рубрики: „Miscellanea”, „Рецензії”, „Пам’яті згаслих”, „Personalia”, „По закордонних часописах”, „Varia”, „Desiderata”, „Хроніка”.

Декілька чисел „Бібліологічних вістей” було присвячено окремим подіям, наприклад, в 1924 році це було 350-річчя українського друкарства, та особам, таким як Г.І.Нарбут і М.В.Гоголь (№ 3 за 1926 і 1927 роки відповідно). На сторінках цього часопису можна було ознайомитися з офіційними матеріалами (постановами, розпорядженнями) книговидавничої галузі, статистикою друку, історією українських видавництв на території країни та поза її межами, історією цензури. Окремо можна виділити матеріали з історії друкарства та мистецтва книги, історії української, російської та зарубіжної періодики.

На сторінках журналу знайшли відображення теоретичні аспекти книгознавства. Вагомими є публікації, які знайомлять нас з функціонуванням УНІКу, численних товариств, об’єднань, комісій, бюро, комітетів того часу.

Бібліотечна справа – ще одна ланка, якій приділялась увага у цьому часописі. Це матеріали з історії і про діяльність окремих бібліотек як вітчизняних, так і зарубіжних.

Серед публікацій, присвячених архівам, музеям, виставкам, за своєю кількістю виділяється матеріал щодо різноманітних виставок, проведених в Україні та за її кордоном. Рубрика „Хроніка” займала п’яту частину загального обсягу часопису, а її наповнення залежало

від творчих зв'язків з багатьма бібліотеками, товариствами, книгознавчими установами, власними кореспондентами.

Узагальнюючи аналіз публікацій сучасної фахової періодики та періодики, початок якої сягає 20-х років минулого століття, можна зробити наступні висновки: „Бібліологічні вісті” – оригінально вирішений за змістом і структурою журнал, одне з найкращих українських періодичних видань в колі спеціальної періодики України першої третини ХХ століття та єдиний досі український книгознавчий часопис академічного рівня. Жодний з сучасних фахових журналів не досяг поки що ні його тематичного розмаїття, ні пропорційності між науковими, виробничо-практичними та хронікальними матеріалами, ні джерелознавчої цінності публікацій для майбутнього вивчення розвитку бібліотечної й інформаційної науки і практики.

„Вісник Книжкової палати” та „Бібліотечний вісник” – видання, в яких можна простежити наслідування теоретичних ідей і положень, виявити вплив теорії на вдосконалення практичної діяльності, враховуючи традиції бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства й ті глобальні зміни, що відбулися у суспільстві, науці, культурі за майже столітній період.

Таким чином, фахові періодичні видання незалежно від періоду їх функціонування традиційно мають схожу тематико-типологічну структуру, обумовлену структурою галузевого наукового знання і практичної діяльності, за своїм суспільним призначенням вони забезпечують поступальний розвиток наукових досліджень і сприяють удосконаленню книжкової і бібліотечної справи та інформаційно-бібліографічної діяльності. Разом з тим, сучасна фахова періодика є віддзеркаленням інноваційних процесів, що нині відбуваються в розвитку суспільства, технологій, науки і практики.

Е.В. Маклакова
(г. Тюмень, Россия)

ДИНАМИКА ИНФОРМАЦИОННЫХ ПОТОКОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В последнее время многие отмечают, что мы находимся на одном из самых крупных переломных моментов в своей истории. Он соотносится со становлением качественно нового технического и

технологического уровня развития, связанного с переустройством всей общественной системы на информационной основе, т.е. можно сказать, что сегодня мы уже живем в информационном обществе. Основными видами распространения информации в современном обществе является устная речь, письменность, книгопечатание, кино, радио, телевидение. Все шире применяются новейшие средства электронной коммуникации. Невозможно представить студента, не знающего и не использующего в своей практике такое мощное современное средство общения и познания как Интернет.

Основные виды учебной деятельности в вузах – это традиционные лекции, семинары, практические занятия, коллоквиумы, зачеты, экзамены. Максимальное использование современной видео-, аудио-, телевизионной и компьютерной техники не только делает занятие привлекательным с точки зрения погружения в новые технологии обучения, но и дает возможность рационально использовать учебное время студента. Разрабатываются различные виды аудиторных занятий с использованием технических средств. В результате бурного развития средств информатизации и телекоммуникации сегодня появляются новые формы обучения, например дистанционное обучение. Начиналась эта форма с пересылки учебных материалов по почте. Сегодня при обучении используют компьютеры, подключенные к телекоммуникациям, что обеспечивает общение с многотысячной аудиторией на большой территории. Поэтому образование перестает зависеть от местонахождения учащихся и может быть организовано в любой географической точке. Также очень важно то, что дистанционные средства позволяют вести индивидуальное обучение и тем самым повышают качество образования. В основе такого обучения лежит, прежде всего, самостоятельная работа студента, а на преподавателя возлагаются другие функции: в основном это помощь студентам в освоении учебного материала. Они проводят обзорные лекции, в которых выделяются самые важные, узловые понятия, и практические занятия, консультируют, проводят тестирование, своевременно указывая на ошибки, организуют тренинги, групповые дискуссии, т. е. применяют активные методы не на запоминание материала, а на его понимание и умение использовать [1]. Тем самым, студенты приобретают коммуникативные умения, способность отстаивать свое мнение, вырабатывать групповые решения – качества, которые характеризуют современного специалиста.

Дистанційна технологія навчання – це комплекс освітніх послуг, надаваних освітніми закладами широким прошарком населення в країні та за кордоном з допомогою спеціалізованої освітньої середовища, базуючої на засобах обміну навчальною інформацією на відстані [2]. Таке навчання базується на модульному принципі – розділенні дисципліни на логічно замкнуті блоки навчальної інформації.

З'єднання в єдиний навчальний процес віртуально-тренінгових освітніх технологій ґрунтується на сучасних засобах інформатизації та телекомунікації, що дозволяє покращити якість навчального процесу та здійснити його дистанційно.

Література:

1. Карпенко М.П. Освіта через простір та час // Сучасне освітнє: Газ. Сучасне гуманітар. ун-та, 2002. – № 2 (58).
2. Кривова В.А. Віртуально-тренінгова технологія // Сучасне освітнє: Газ. Сучасне гуманітар. ун-та, 2002. – № 5 (61).

Л.Г. Тупчієнко-Кадирова
(м. Кіровоград)

МУЗИЧНИЙ ДОКУМЕНТ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОПИСУВАННЯ

Музичний документ має яскраво виражену специфіку.

Під музикою розуміється відображення дійсності у звукових художніх образах, що активно впливають на психіку людини. Основним об'єктом музичної інформації є звукові художні образи – у певній формі організовані людиною звуки. Тому інформацію про музику (наприклад, музикознавчі твори, листування композиторів) не відносять до музичної інформації, адже основним об'єктом тут є її словесне осмислення й вираження.

Музична інформація може існувати у вигляді безпосереднього виконання (голосом, інструментом, внутрішнім слухом людини) або як запис звуків чи графічних знаків звуко-нот. Запис фіксує музичну інформацію на різноманітних носіях: папері, грамплатівках, магнітних стрічках, компакт-дисках, електронній пам'яті комп'ютерів, комп'ютерних дискетах та компакт-дисках, відеокасетах, кіноплівках тощо.

Таким чином, музична інформація – це інформація у формі музичних образних смислів, що реалізується засобами співвідношень музичних звуків у часі та просторі в процесі виконання і має різні форми існування: уявну (внутрішній слух людини), звукову з безпосереднім звучанням (природна – голос людини та звуки природи, штучна – музичні інструменти, створені людиною), записану, тобто запис звучання або нотний запис, коли звуки записуються певними графічними знаками для подальшого звучання-виконання. А музичне відтворення – це повторне після створення виконання музичного твору природними (голос людини та звуки живої і неживої природи) чи штучними засобами (музичні інструменти, музичний запис на матеріальному носіїві).

Музична інформація, що записується або фіксується на матеріальному носії для більш ніж однієї передачі у часі й просторі та для збереження, стає музичним документом. У цьому явищі можна простежити три складові: 1) музична інформація, 2) її матеріальний носій, 3) процеси запису та відтворення. Звичайно, по всіх трьох компонентах можна розробляти відповідні класифікації.

Класифікаційний аналіз музичної інформації може мати різні підстави та бути й різного змістовного рівня; може розглядати музику як явище божественного (міфи, легенди, казки) та людського життя; може аналізувати історичний контекст та розвиток різних уявлень про музику у різні епохи та у різних народів; може розглядати музику як вид мистецтва та її місце серед інших видів мистецтва. Основою класифікації може слугувати й структура музичної інформації у відповідності до окремих напрямків, стилів, жанрів музики. При аналізі можна розглядати окремі групи творів, окремі твори та їх частини тощо.

Першим матеріальним носієм для ідеального явища “музики” є звук музикальний, що характеризується певною висотою, силою звучання (з рос. “громкость”), довжиною і тембром. Певна організація звуків, їх співвідношення створює музичні образи, а це і є музика.

Другим матеріальним носієм (другий ряд фіксації) вже при виконанні музики є або людський голосовий орган – природний інструмент, відтворення голосом, або штучно зроблений інструмент для відтворення музики.

Нотний текст на папері, як відомо, сам не звучить, озвучує його при виконанні твору виконавець або той, хто сприймає та відтворює цей текст внутрішнім слухом. Тому третім рядом фіксації є відтворені

звуки музики, які кодуються або спеціальними знаками – нотами у систему нотації або у систему магнітного, електронного чи іншого запису та відтворення звуків.

Четвертий рівень фіксації – музика у кодах записується на кінцевий матеріальний носій (папір, грамплатівку, магнітну стрічку, компакт-диск, вінчестер комп'ютера, дискету тощо). Саме тут виникає музичний документ, котрий фіксує багато інформації у цей час і у цій одиниці простору. Таким чином, музичний документ – це музична інформація, записана на матеріальному носіїві у вигляді звуків або графічних знаків у системі нотації для процесів збереження та передавання у часі та просторі; він ідентифікується як одиниця комунікаційного простору в архівній, бібліотечній, музейній справах та документознавстві.

Можливість класифікувати музичний документ за третім компонентом – способом і засобом запису та відтворення – потребує додаткового дослідження у відповідних галузях знань. Поки що, враховуючи матеріальний носій та спосіб і засіб запису та відтворення, виділимо три групи музичних документів: звукозаписи, графічно записані або нотні (рукописи та видання) і нотно-звукові (у відповідних програмах на комп'ютері).

Музичний документ безперечно має як спільні, так і специфічні риси порівняно з іншими видами документів. Тому існуючі традиції описування документів стали базою для створення формату описування музичного документа.

Формат описування музичного документа розробляється нами на основі Національного стандарту України: Правила описування архівних документів (розробка УНДІАСД), міжнародного формату для обміну даними UNIMARC, матричного гіпертекстового підходу В.Г.Овчиннікова, частково при цьому був використаний формалізований кодикологічний опис Л.А. Дубровіної.

Для описування нами виділені такі аспекти: об'єкти, суб'єкти, їх характеристики; історія, процеси та їх характеристики; оцінки; носій інформації та матеріал фіксації; географічно-просторове розташування, організаційно-управлінська структура, бібліографія; робота з одиницями описування: описування та користування. Крім того, для кожного різновиду музичного документа, звичайно, необхідно розробляти специфічну частину характеристик, яка опрацьована поки що для нотного рукописного документа. Наприклад, у нотному рукописному документі враховується нотне

письмо (при описуванні вказуються номер такта та номер рядка або інструмента): структура нотних станів (кількість рисок, рядків, форма з'єднання нотних станів); ключ, його зміни; лад, зміни ладу; тональність, її зміни, модуляції та відхилення; знаки альтерації, їх зміни; метр, його зміни; розмір, його зміни; темп, його зміни; характер виконання, його зміни; діапазон звуків для голосу; динамічні відтінки, їх зміни; мелізми; знаки прийомів виконання; знаки скорочення нотного письма; назва інструмента у партитурі; характер написання нот та інших знаків.

Для описування електронного музичного документа необхідно вказувати, наприклад, такі дані: програма, назва файлу, тип файлу, форма роботи [нотний стан, аудіо, карта треків (номер, назва треку, звуковий ресурс, порт, інструмент відтворення, сила звучання), клавіатура], швидкість відтворення (цифра темпу, номер співвідношення), місцезнаходження на нотному стані: номер треку, номер такту.

Особливістю описування, запропонованого нами, є збільшення точок доступу та можливостей пошуку, сполучення з фрагментами тексту (дані у полі ілюструються текстом). Крім того, формат орієнтований на введення опису у комп'ютер, а також на паралельну розробку словника для пошуку. А використання додаткового програмування для автоматичного введення у поля текстових фрагментів може значно полегшити процес описування. Формат розробляється у середовищі відомого пакета CDS/ISIS, що збільшує можливості його використання та подальшого доопрацювання.

І.Є. Антоненко
(м. Київ)

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ: ДОСВІД АВСТРАЛІЇ

Австралія визнана взірцевою країною у вирішенні проблем управління документацією. Вона перша застосувала комплексний підхід до управління паперовими документами на основі їхнього життєвого циклу, що виявилось цілком відповідним до електронних документів. Це забезпечило їй значне випередження у розробленні стратегії управління електронною документацією та стандартів для роботи з нею.

Для розгляду пропонується аналіз чотирьох різних за статусом австралійських стандартів, їхня взаємодія та сумісність.

1. *Австралійський стандарт з управління документацією AS 4390*, виданий у 1996 році, є комплексною стратегією управління службовими документами незалежно від їхнього формату та носія, основою для розробки міжнародного стандарту управління документацією ISO 15489, який також є оглядом обов'язків, процесів та стратегій управління документацією, а не викладом детальних технічних вимог. За своїм характером Стандарт AS 4390 є правилами роботи, що мають забезпечити регламентацію управління документацією на національному рівні, визначення ефективності систем і програм управління документацією. Він визначає, яким чином установам слід виконувати програми з управління документацією для паперового та електронного діловодства. Після виходу міжнародного стандарту частини AS4390 було переглянуто, об'єднано і перероблено як ASISO15489. Якщо AS4390 складався із шести частин, то ASISO15489 – з двох: Стандарту та додатку до нього – Методичних рекомендацій. Тому інформація, представлена в AS4390, у новому стандарті була значно реконструйована, що мало наслідком більш стислий виклад положень порівняно з попереднім.

2. *Австралійський Стандарт метаданих системи пошуку урядових ресурсів в Інтернеті*, розроблений Національним архівом Австралії у 1998 році. Використовується для опису на основі технології World Wide Web всіх урядових ресурсів, незалежно від того, доступні вони через Інтернет чи ні. Стандарт складається із 19 описових елементів, шість з яких є обов'язковими для застосування: Автор, Видавець, Заголовок, Дата, Тема або Функція та Ідентифікатор або Наявність. У грудні 2002 року виданий Стандартами Австралії як Австралійський стандарт AS5044, що розширило сферу його застосування.

3. *Австралійський Стандарт метаданих для діловодства урядових установ Австралійського Союзу*, виданий у 1999 році Національним архівом Австралії. В ньому описані метадані, які Національний архів рекомендує включати до систем документації урядових установ Австралійського Союзу. Стандарт складається з 20 елементів, вісім з яких є обов'язковими, плюс 65 піделементів, 14 з яких – також обов'язкові. Хоча стандарт розроблено головним чином для електронних систем документації, багато його положень можна застосовувати і для традиційного паперового або змішаного

(традиційного та електронного) діловодного середовища. Його слід розглядати як фундаментальну основу, спираючись на яку, установа може задовольнити будь-які додаткові специфічні вимоги до роботи з документами. Стандарт узгоджений із Австралійським стандартом управління документацією та активно підтримується Національним архівом. Він здобув міжнародне визнання як частина австралійської стратегії з діловодства.

4. Стратегія управління електронною документацією штату Вікторія.

Державний архів штату Вікторія розробив систему управління електронною документацією, яку назвав Стратегією електронної документації. Вона являє собою комплексний підхід до роботи з електронними документами із зосередженням на довгостроковому зберіганні. Опублікований у 2000 році, цей документ складається із загального Стандарту управління електронними документами, п'яти специфікацій із необхідними для дотримання стандарту технічними вимогами та шести відповідних додатків з рекомендаціями, в яких наведено інформацію з історії питання, пояснювальний матеріал та приклади застосування. Стандарт узгоджений із загальнонаціональним стандартом ASISO15489 та має всі елементи австралійського стандарту метаданих.

В.Ю. Болдовський
(м. Харків)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНЛАЙНОВОГО ДОКУМЕНТА (ОНД) В ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

В наш час бібліотеки, по-перше, не повинні обмежуватися документами на традиційних носіях інформації і мають використовувати у своїй діяльності не тільки оффлайнові електронні документи (CD-ROM), але й весь світовий масив онлайнних документів (ОНД) – Інтернет. По-друге, обслуговування користувачів не повинно обмежуватися безпосереднім відвідуванням бібліотек, має бути присутньою й онлайнна форма довідково-інформаційного обслуговування. Для цього в бібліотеках повинен бути свій сайт в Інтернеті, з якого можна мати доступ до каталогів та баз даних.

Виникає потреба розглянути питання щодо життєвого циклу ОнД, який складається з трьох етапів:

- створення локальної версії;
- публікація;
- документовикористання.

На першому етапі визначається змістовне навантаження документа (як і для інших видів документів), його структура тощо, а потім створюється локальна версія ОнД.

На другому етапі документ вводиться в обіг – публікується на сервері. Його публікація супроводжується рекламуванням (розповсюдженням банерів, реєстрацією в пошукових системах тощо), обліком.

Третій етап – документовикористання – може супроводжуватися періодичним оновленням змісту чи дизайну документа, тривалим зберіганням на сервері без змін, створенням друкованих та локальних копій документа окремими користувачами. Життєвий цикл ОнД може завершитися знищенням документа або створенням на його основі нового ОнД.

Засоби автоматизованого створення ОнД працюють у двох режимах – HTML і WYSIWYG (англ. «What You See Is What You Get» – що бачиш, те й отримуєш). Останній режим – це такий спосіб створення ОнД, в якому робота з текстом та зображеннями переважає над безпосереднім кодуванням. В ідеалі, бібліотекар, що створює ОнД, має бути повністю звільнений від необхідності звернення до тегів HTML, а проектування повинно витіснити програмування. У жодному з існуючих на даний момент програмних засобів роботи з ОнД концепція візуального проектування WYSIWYG не реалізована повністю. Найближче до декларованого ідеалу підійшли програми Dreamweaver компанії Macromedia та FrontPage від Microsoft. Тут пряма робота з кодами не виключена повністю, але зведена до розумного мінімуму.

Наступним важливим етапом життєвого циклу ОнД є його публікація на сервері, або хостинг (від англ. hosting).

Для великих бібліотек, таких як НБУ імені Вернадського, ХДНБ імені Короленка тощо потрібен потужний комп'ютер (сервер), на жорсткому (их) диску (ах) якого зберігатимуться онлайнві документи сайту, а також забезпечення високошвидкісних каналів зв'язку, а отже, потрібні витрати коштів бібліотек чи їхніх інвесторів.

Для невеликих бібліотек місцевого значення вистачить скористатися послугами серверів безплатного хостингу (СБГ). Ще в 1997 році таких серверів було порівняно небагато, і територіально розташовані вони були переважно в США. Нині ж численні СБГ функціонують в Росії та Україні.

Документ створюється для його використання в суспільстві. Тому застосовується безліч форм і засобів для його поширення, зокрема Інтернет-реклама.

Інтернет-реклама з'явилася порівняно недавно у вигляді тепер вже добре відомих нам рекламних банерів. Вона дозволила адміністраторам Інтернет-ресурсів безкоштовно пропонувати свої послуги усім користувачам Мережі. Одночасно виник новий ринок Інтернет-реклами, який у багатьох аспектах пропонує набагато більше, ніж решта класичних засобів масової інформації. Інтернет-реклама пропонує багато можливостей, таких як оголошення в інших засобах масової інформації — малюнок, анімація, звук, відео. Те, що відрізняє Інтернет-рекламу від інших засобів — це її інтерактивність. Натисканням на рекламний елемент користувач може вільно перейти на іншу сторінку, на якій він одразу ж здобуде більше інформації. Засобами реклами в Інтернет користувач може напряму купити товар або замовити послугу. Цього не дасть жоден із засобів масової інформації.

В інформаційному просторі Інтернету знайти потрібний документ дуже складно. Для вирішення цієї проблеми практично з перших років існування послуги WWW почали створюватись електронні каталоги ОнД, створювачами яких виступали звичайні користувачі-аматори.

Таким чином, оволодіння новітніми інформаційними технологіями потребує від бібліотекарів знання ОнД, як продукту своєї діяльності і його споживчих якостей як товару для подальшого вдосконалення використання інформаційного ресурсу електронних мереж. Це вимагає глибокого документознавчого та бібліотекознавчого дослідження феномена ОнД.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В.С. Пашкова
(м. Київ)

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ПРОЕКТІВ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК

Мета міжнародної співпраці Української бібліотечної асоціації – сприяння реалізації її статутних цілей і завдань. Асоціація співробітничала з різними міжнародними організаціями: благодійними фондами, урядовими та міжурядовими агенціями, асоціаціями тощо. Видами співпраці, що мають місце в її діяльності, є: професійні обміни, реалізація спільних проектів – організація та участь у конференціях, підготовка видань, навчання тощо. Організація ефективного міжнародного співробітництва передбачає розуміння загальних засад співпраці: філософських, політичних, економічних, психологічних та ін. Майже десятирічний досвід Української бібліотечної асоціації свідчить про необхідність маркетингового підходу до організації міжнародної діяльності та про важливість відповідної підготовки її членів. Особливе значення має також аналіз і узагальнення результатів.

Серед перших міжнародних проектів, до яких вже 1996 року долучилася Українська бібліотечна асоціація, був проект PHARE “Розвиток публічних бібліотек”. Його результатом стало проведення конференції, видання збірників, поширення міжнародного досвіду діяльності публічних бібліотек в Україні.

Нині Українська бібліотечна асоціація бере участь у реалізації проектів, спрямованих на розвиток публічних бібліотек як інформаційних, культурних, освітніх і рекреаційних центрів, важливих для розбудови демократичного громадянського суспільства. Вона тісно співпрацює з Посольством США в Україні та Європейською Комісією, зокрема у реалізації проекту “Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)” Посольства США в Україні, а також проектів PULMAN “Публічні бібліотеки активізують використання сучасних мереж” і CALIMERA “Застосування в культурі: місцеві

інституції організують доступ до електронних ресурсів” Європейської Комісії. Ці проекти передбачають запровадження сучасних інформаційних технологій у практику діяльності публічних бібліотек, популяризацію інноваційних електронних послуг і забезпечення їх доступності для всіх членів суспільства.

За проектом LEAP більше, ніж у 70 публічних бібліотеках України, відібраних на конкурсних засадах, були відкриті Інтернет-центри для читачів, здійснюється навчання персоналу книгозбірень і користувачів. Асоціація розробила теоретико-методологічні засади запровадження нової для українських книгозбірень послуги – надання доступу читачам до Всесвітньої Мережі, вивчає, аналізує, узагальнює та розповсюджує накопичений досвід. Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти, створений асоціацією та Державною академією керівних кадрів культури і мистецтв, здійснює моніторинг цього проекту, організує навчання бібліотекарів у всіх регіонах України.

Проект PULMAN визначає завдання публічних бібліотек за нових економічних, соціальних, культурних і технологічних умов, їхню роль і відповідальність у порядку денному електронної Європи. За цим проектом були розроблені та перекладені українською мовою Рекомендації з питань розвитку публічних бібліотек (<http://lucl.lucl.kiev.ua/win/pulman.html>), проведено семінари.

2004 року за ініціативою Української бібліотечної асоціації Україна долучилася до реалізації проекту CALIMERA (<http://www.calimera.org/default.aspx>), який передбачає активізацію застосування новітніх інформаційних технологій установами культури – бібліотеками, музеями і архівами – для покращання обслуговування громадян. Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека імені Чижевського реалізує і координує реалізацію цього проекту в Україні, а асоціація надає консультативну та експертну допомогу.

У доповіді аналізуються та узагальнюються результати міжнародної діяльності Української бібліотечної асоціації і даються рекомендації щодо її вдосконалення.

МЕТОДОЛОГІЯ ТОТАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ НАУКИ

Концепція тотальності відноситься до постнекласичних методологій, однією з характерних ознак яких є відмова від абсолютизації, незмінності наукових положень. Культурно-історичним підґрунтям виникнення концепції на початку 90-х років ХХ століття стало нове світовідчуття, філософське осмислення вченими тотальності буття як динамічної єдності природи і суспільства, людини і світу.

На відміну від класичних і неокласичних методологій, постнекласика розглядає людину як частину світу, яка одночасно виступає суб'єктом і об'єктом власної діяльності. При цьому взаємодія людини і світу здійснюється як паралельний процес, що утворює цілісність, людиносвітову тотальність.

В основу концепції тотальності покладено ідею цілого та розмаїття його проявів, яка тлумачиться у дещо іншому контексті, ніж у класичній і неокласичній науках. Обґрунтовуючи цілісність як тотальність, український вчений В.В.Кізіма визначив такі специфічні риси:

– *рухомість утворення*, коли цілісність не є тотожною системності і структурності, оскільки не вичерпується стійкими елементами, зв'язками, відносинами. Вона складається також з перехідних процесів, випадкових подій, які у певному часовому вимірі можуть мати принципово важливе значення;

– *взаємна детермінація частин і цілого*, коли будь-яка частина, впливаючи на ціле, одночасно змінюється і сама. Цим стверджується відсутність незмінних елементів і постійне перетворення цілого: людина змінює світ і світ змінює людину;

– *єдність у розмаїтті*, що передбачає підтримку неординарності, запобігання однаковості, подолання звичності у різних сферах буття.

Зважаючи на визначені ознаки, концепція тотальності розглядається сьогодні як концепція оновлення культури і соціуму. Сутністю оновлення визнається протиріччя розвитку і збереження,

що надає особливого значення розумінню людиною цілісності світу, її відповідальності за здійснювані перетворення і самоперетворення.

Універсальність методології тотальності дозволяє поширювати її на різні сфери діяльності людини, у тому числі науку. Це передбачає співіснування різних наукових підходів до розуміння (вивчення) тих чи інших феноменів і явищ, не зводячи наслідки дослідницьких пошуків до однієї теорії чи парадигми. Для бібліотекознавства, як і інших соціогуманітарних наук, що розвиваються у руслі постнекласичних методологій, характерною рисою повинна стати взаємодія, взаємоповага, а не заперечення наукових концепцій, положень, висунутих вченими, що дотримуються нестандартних, часто оригінальних точок зору. З позиції концепції тотальності важливим є намагання побачити у позиції іншого вченого не те, що заперечує власну точку зору, а те, що її доповнює, поглиблює, уточнює. Дотримання єдності у розмаїтті, утвердження рухомості наукової думки дозволить бібліотекознавству розвиватися у руслі цінностей постнекласичної науки, зберігаючи цілісність і свою співучасть в її еволюційному русі.

О.В. Воскобойнікова–Гузєва
(м. Київ)

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасна бібліотека – один з небагатьох соціальних інститутів, що гарантує зберігання та захист зафіксованих знань людства, забезпечує розширення доступу до інформації за рахунок її організації, наукового опрацювання, аналітико-синтетичної переробки, переведення в електронну форму; сприяє розвитку сітьової взаємодії у сфері інформації та знань на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях. Визначення місця і специфіки функціонування бібліотеки в системі соціальних комунікацій – одне з головних завдань бібліотекознавства як наукової дисципліни документно-комунікаційного циклу.

Розвиток сучасного бібліотекознавства характеризується:

– домінуванням “інформаційно-технологічної” проблематики досліджень, появою нових напрямів науково-прикладних розробок (електронне бібліотекознавство, створення бібліотечно-інформаційних продуктів, розвиток технології онлайн-бібліотечного обслуговування тощо), збагаченням методології і методики фахової науково-дослідної діяльності, активними термінологічними пошуками;

– розширенням спектра засобів наукових і професійних комунікацій (професійна періодика, наукові та навчальні видання; засоби традиційного та інтерактивного фахового спілкування; електронні інформаційні ресурси для освіти, підвищення кваліфікації та галузевих наукових досліджень);

– розширенням кола суміжних наук (з огляду на проблематику та методику досліджень) комунікаційного та інформаційного циклу (інформаціологія, наукознавство, інформатика, теорія соціальних комунікацій, документне фондознавство та електронне документознавство тощо);

– визначенням змін у бібліотечній професіології та кадровому менеджменті галузі (розуміння сутності бібліотекаря як інформаційного менеджера, технолога та адміністратора бібліотечно-інформаційних систем; об’єктивна асиміляція спеціалізацій у межах професії, невідповідність професійно-кваліфікаційної структури кадрів функціональній структурі бібліотечно-інформаційних установ тощо).

Одним з провідних напрямів бібліотекознавчих досліджень в період активного впровадження інформаційних технологій у практику діяльності бібліотечних установ стає проблематика оптимізації технології й організації формування та використання документно-інформаційних ресурсів як власне бібліотечних, так і віддаленого доступу. Впровадження інформаційних технологій та широке розповсюдження електронних документів вимагає більш активного використання методик інформаційного пошуку, науково-інформаційної діяльності, викликає зміни у функціях і змісті традиційної бібліотечної роботи.

Завдання формування та розвитку інтегрованого інформаційного ресурсу сучасної бібліотеки, що забезпечує сталий розвиток традиційних бібліотечних фондів (друкованих, рукописних, електронних документів) та необмежений доступ до онлайн-ресурсів вирішуються фахівцями різних напрямів. Останніми роками у професійній спільноті бібліотекознавців, книгознавців, фахівців з інформаційних технологій та документознавців широко дискутується

проблема домінування інформаційної функції в діяльності сучасних бібліотек, підкреслюється необхідність збалансованого підходу при формуванні інформаційних ресурсів, раціонального включення документів на електронних носіях, ресурсів віддаленого доступу в систему документних фондів бібліотек та науково-інформаційних центрів.

Активне розповсюдження електронних видань по-новому ставить питання кооперації бібліотек з комплектування, використання та аналітико-синтетичної переробки такого типу ресурсів, збереження та надійності доступу, необхідності і можливості обслуговування такими виданнями шляхом віддаленого доступу, висуває необхідність розвитку служб електронної доставки документів. Виникає об'єктивність потреби у тісній співпраці бібліотек з виробниками електронної продукції, які, в свою чергу, зацікавлені в захисті авторських прав та фінансових інвестицій, та не тяжіють до безкоштовного необмеженого розповсюдження власних ресурсів бібліотечно-інформаційними центрами. Таким чином, до кола дослідницьких інтересів бібліотекознавців потрапляє проблематика захисту інтелектуальної власності, правового забезпечення та унормування науково-інформаційної та інформаційно-аналітичної діяльності.

Слід також відзначити позитивний вплив інформаційних технологій на бібліотекознавчі комунікації, що позначилося на появі нових форм і засобів наукового та професійного спілкування (електронні видання, електронні і телеконференції, фахові онлайн-ресурси освітнього, наукового, інформаційного та методичного характеру тощо).

И.С.Пилко
(г. Кемерово, Россия)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ БИБЛИОТЕЧНОЙ ТЕХНОЛОГИИ

Конец прошлого столетия отмечен формированием в структуре библиотековедения нового научного направления – библиотечной технологии. «Библиотековедение только-только начало осознавать, что у него есть собственная, действительно отличная от других наук задача – разработка библиотечной технологии» (Ю.Н.Столяров).

Первоначально технологическое библиотековедческое знание оценивалось исключительно как прикладное. Как прикладная наука библиотечная технология ориентирована на расширение ассортимента производимых продуктов и услуг, актуализацию ресурсной базы, модернизацию технических, программных и лингвистических средств, обеспечение библиотечного производства адекватными технологическими решениями; позволяет диагностировать «узкие» места в библиотечной практике, определять актуальные направления научного поиска, реализовывать мониторинговые и прогнозные исследования. Сегодня мы можем говорить о теоретико-методологических основаниях формирующегося научного направления. Охарактеризуем некоторые из них.

Технология является общенаучной, многозначно толкуемой категорией. Допустимо ее понимание:

– как оптимально организованной практической деятельности по преобразованию исходных материалов в востребованные обществом продукты и услуги с наименьшими для данных условий и времени затратами. В структуре технологии как практической деятельности целесообразно различать: цель, предмет(ы), ресурсы и средства, регламенты (методы), процессы, исполнителей, результаты (продукты и услуги), организационно-функциональную структуру;

– как системы научных представлений об оптимальных способах производства продуктов и услуг с заданными свойствами;

– как учебной дисциплины, ориентированной на формирование технологических знаний и практических умений в определенной сфере деятельности.

Технология как практическая деятельность обладает рядом атрибутивных признаков:

– *целесообразность* – достижение планируемого результата с оптимальными затратами;

– *процессуальность* – алгоритмическое представление деятельности в виде последовательностей технологических процессов и операций;

– *организованность* – структурная и функциональная упорядоченность, управляемость;

– *нормализованность* – регламентация процессов деятельности и требований к конечным результатам;

– *воспроизводимость* – гарантированность результата при соблюдении технологических предписаний;

– *системность* – целостность, взаимосвязь технологических подсистем;

– *эффективность* – ориентация на разработку и использование эффективных и экономичных процессов.

Технология как организованная практическая деятельность системна по своей природе, характеризуется с устойчивыми связями, как внутренними (между структурными компонентами), так и внешними (с окружающей средой). Любое налаженное производство (материальное и нематериальное) являет собой технологическую систему.

Технологическая система – совокупность функционально взаимосвязанных предметов труда, средств технологического оснащения и исполнителей, реализующих в регламентированных условиях производство продуктов и услуг с заданными свойствами. Организованность технологических систем выражается в принципах их функционирования и развития, среди них: принцип функциональной специализации; принцип интеграции; принцип координации и субординации функций (производственных целей); принцип структурно-функциональной мобильности; принцип унификации; принцип стандартизации; принцип социальной экспансии.

Любая технологическая система ориентирована на преобразование исходных материалов в продукты и услуги, необходимые обществу, с наименьшими для данных условий и времени затратами. Достижение этой цели требует сохранения целостности технологической системы (устойчивой структуры) и повышения уровня ее организованности.

Опираясь на надежную методологию технологического подхода к анализу производственной и социальной деятельности, библиотечная технология имеет возможность сформировать непротиворечивую технологическую терминосистему, обогатить библиотекведение теоретическими представлениями о библиотеке как технологической системе, вскрыть специфику процессов производства в библиотеке информационных, образовательных и досуговых продуктов и услуг.

Н.Е. Андреева
(г. Москва, Россия)

ИННОВАЦИОННОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕК

Совершенствование планирования информационной деятельностью библиотек невозможно без инноваций, в связи с этим особое значение имеет использование нового подхода к формированию системы показателей и критериев оценки информационной деятельности библиотек. До настоящего времени показатели составляют основу планов библиотек всех уровней, в них находят свое конкретное выражение плановые предначертания и рубежи, поэтому совершенствование показателей имеет определяющее значение для повышения качества планирования информационной деятельностью библиотек. Не менее важной проблемой является и определение критериев эффективности их работы. Вместе с тем, информационная деятельность библиотек не имеет научно обоснованной системы показателей, проблема выбора критериев ее оценки остается дискуссионной, что затрудняет использование инновационных подходов к формированию этой системы.

Затруднение в поставленной проблеме вытекает, прежде всего, из-за того, что информационная деятельность чрезвычайно сложное явление: во время хронометрирования информационных операций возникают значительные трудности, количественные данные о результатах информационной деятельности библиотек не дают представления о действительной эффективности и качестве различных участков и направлений деятельности библиотеки.

На разных этапах развития библиотечной науки изучению показателей работы библиотек и критериев их оценки уделяли большое внимание такие специалисты как А.А.Покровский, Д.Ю.Теплов, Н.С.Карташов, И.М.Фрумин, Ю.Н.Столяров, И.М.Романовская, А.Едемский и многие другие. К настоящему времени опубликовано большое количество работ, целиком посвященных этим вопросам, либо в какой-то степени их затрагивающих. Сложность выявления конструктивных предложений заключается в том, что значительная часть информации содержится в статьях по самым различным вопросам теории и практики библиотечного дела.

Несмотря на большое количество публикаций, посвященных вопросам системы показателей и оценки деятельности библиотек, их информационная деятельность не имеет до настоящего времени достаточно обоснованной системы показателей и критериев, с помощью которых можно определять уровень выполнения информационными подразделениями социальных функций и позволяющих измерить эффективность и качество информационной деятельности библиотек. Учитывая дискуссионность и недостаточную разработанность проблемы, практические работники библиотек для оценки библиографической деятельности используют показатели, точнее их количественную характеристику.

Как показал анализ достаточно большого количества источников, до настоящего времени в предлагаемых подходах фактически оценивались не конечные результаты информационной деятельности библиотек в целом, а, как правило, один из параметров взаимодействия библиотечной системы с читателем, например затраты времени на обслуживание, вопросы использования ее ресурсов, количество выданных библиографических справок. Такой подход к оценке всей деятельности библиотеки, в том числе и информационной, не удовлетворил ни практиков, ни исследователей. В настоящее время все большее количество ученых считает, что критерий оценки деятельности библиотек может быть найден лишь при учете конечного результата, ради которого библиотека создана. Именно в конечном результате отражается главный смысл, суть информационной деятельности.

В связи с этим уточним, что мы понимаем под конечным результатом информационной деятельности библиотек, на который, по нашему мнению, должны быть нацелены показатели ее деятельности и в соответствии с которым должна производиться ее оценка. Полагаем, что в качестве конечного результата информационной деятельности библиотек необходимо использовать степень достижения конечной цели. Такой подход к определению конечного результата для системы нашел обоснование в научной литературе. В соответствии с системной концепцией Дж. Ван Гига, для систем, конечный результат которых не выражается в штуках, понятие «выход» заменяется на степень достижения цели. Маркетинговый подход к формированию показателей и критериев оценки информационной деятельности предполагает оценку работы структурных подразделений библиотеки в соответствии с конечной

целью и результатом. Он включает оценку уровня качества внутри библиотечной работы и оценку тех трудовых затрат, которые потребовались для обеспечения заданного уровня качества любого направления информационной деятельности.

Создавая систему показателей информационной работы библиотек, мы должны добиваться того, чтобы, прежде всего, выделить те показатели, к наибольшему росту или снижению которых необходимо стремиться исходя из конечной цели информационной деятельности библиотеки. Это станет возможным, если нацелить показатели информационной деятельности и критерии ее оценки на конечный результат. Режим работы при данном подходе описывается порядком движения традиционно используемых показателей, каждый из которых отражает определенный тип процессов получения полезных результатов в системе. Предполагаемая структура оценки результативности системы основана на концепции «поиска идеала». Оценка деятельности выполняется сравнением двух режимов функционирования: текущего (фактического) с образцовым (эталонным), обеспечивающим предельную результативность. Чем ближе к эталонному фактически сложившейся порядок движения измеряемых показателей, тем выше уровень реализации функции данной системы в доступном информационном выражении. Организованная таким образом система показателей позволяет оценить свойство системы, которое ни одним из показателей в отдельности не может быть оценено. Этим свойством является степень реализации функции системы.

Полагаем, что при разработке системы показателей информационной деятельности библиотек, нацеленных на конечный результат, следует выделить три группы результатов по признаку места их формирования – исходные, промежуточные и конечные, при этом исходные результаты библиотека получает из среды, промежуточные результаты она сама производит и употребляет внутри себя, а конечные результаты являются выходом в среду. Инновационный подход позволит нацелить плановые показатели на конечную цель – максимальное удовлетворение информационных потребностей читателей, а критерии оценки информационной деятельности – на конечный результат, т.е. на максимально возможную степень удовлетворения информационных потребностей читателей библиотек.

СТАНОВЛЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА

Однією з характерних особливостей розвитку науки в другій половині ХХ століття стала активізація інтеграції і взаємопроникнення її окремих галузей. Процес інтеграції наук був надзвичайно плідним. Як результат кожна галузь знання збагатилася не тільки інформацією про факти, виявлені іншими науками, та сформовані ними концепції, але й новими методами досліджень.

Обов'язковою умовою успішного розвитку бібліотекознавчої теорії стало широке використання теоретичних і експериментальних досягнень суміжних наук. Бібліотекознавство розпочало активно впроваджувати досвід організації науки інших галузей, узагальнений наукознавством, і встановлені ним закономірності розвитку науки у цілому. В різних розділах бібліотекознавства, наприклад у фондознавстві, почали успішно застосовувати методи соціології, математики, економіки, статистики, зокрема кількісного аналізу, системного підходу, експертних оцінок, що знайшло відображення у відповідних термінах та поняттях.

Термінознавство як наука про терміни виділилося в окрему мовознавчу галузь у 60-х роках ХХ століття і стало об'єктом особливої уваги як лінгвістів, так і фахівців різних наукових сфер. Еволюцію бібліотечної справи в другій половині ХХ століття можна простежити перш за все через еволюцію її основних, концептуально значущих термінів та понять.

Понятійне ядро базової професійної бібліотечної термінології досить довго зберігало стабільність, однак в епоху НТР бібліотечна наука і її термінологія вийшли із “добровільної самоізоляції” і почали опановувати досягнення інших наук. Важливою особливістю цього періоду було різке зростання темпів появи нових термінів. Якщо, порівняно недавно, кожний новий термін, що означав нове поняття, встигав пройти тривале “випробування часом”, то в епоху НТР з'явилося безліч термінів, які базувалися на неусталених поняттях, котрі ще не отримали чіткого визначення. Термінологічні роботи, які проводилися організаціями і окремими колективами, в тому числі роботи з уніфікації та стандартизації науково-технічної термінології, відставали від темпів розвитку галузевих термінологій.

Зближення терміносистеми бібліотекознавства, книгознавства, документознавства та науково-інформаційної діяльності пройшло, перш за все, на межі таких складних і комплексних теоретичних проблем, як закономірності розвитку науки та інформації, потреби науки і суспільного виробництва в інформаційному забезпеченні; теорія інформаційного процесу тощо. Ці зв'язки сприяли розширенню функцій бібліотеки, серед яких аналітична (підготовка реферативних журналів, оглядів, експрес-інформацій тощо), інформаційна (інформаційне забезпечення органів влади, пріоритетних наукових досліджень), комунікативна (кероване передавання інформації між особами або системами), інформатизаційна (комплекс заходів, спрямованих на забезпечення оперативного доступу до інформаційних ресурсів) обумовили появу нових термінів.

Бібліотекознавство здавна має тісні зв'язки з педагогікою та психологією. Проблеми використання книги з метою виховання та навчання підростаючого покоління, просвітництва посідають в бібліотечній науці важливе місце. Інтеграція проблем, які вирішували ці науки, сприяла виникненню такого важливого комплексного поняття, як "соціологія читання". З появою його в дослідницьку роботу бібліотек увійшли наукові методи аналізу конкретного матеріалу про використання книжкових багатств і успішно була конкретизована абстрактність багатьох висновків і положень бібліотекознавства.

Бібліотечну термінологію неможливо відособити, розглядати поза зв'язками з термінологією суміжних наук, тому що взаємопроникнення термінів різних термінологічних систем – це об'єктивний, закономірний процес. Сьогодні терміни книгознавства, інформатики, архівознавства становлять самостійні підсистеми і одночасно є обов'язковими розділами термінології бібліотечної справи. За твердженням А. М. Ванєєва нараховується близько 40 наук і наукових дисциплін, суміжних з бібліотекознавством. Багато термінів, які прийшли із суміжно-галузевої термінології, набули в бібліотекознавстві специфічного наповнення, стали елементами структури і точкою перетину різних зв'язків терміносистеми бібліотекознавства.

Наявність в термінології бібліотечної справи, як і в будь-якій термінології, значної кількості загальнонаукових і суміжногалузевих термінів, а також неможливість в окремих випадках провести чітку грань між суміжними терміносистемами, викликає додаткові

проблеми. Найбільш показовими в дослідженні тенденцій інтеграції термінології є енциклопедії і словники, оскільки саме вони демонструють ступінь взаємопроникнення наукових апаратів галузей знань. Зокрема, в словнику “Библиотечное дело” (1986) чітко визначився рух бібліотекознавства до інтеграції: 42% статей видання присвячено суміжним наукам; 11% – бібліографознавству; 26% – книгознавству і видавничій справі; 5% – інформатиці та науково-інформаційній діяльності. Через десять років ця тенденція посилилась. В “Терминологическом словаре по библиотечному делу и смежным отраслям знания” (1995) частка небібліотечних термінів склала 50%, показовою стала і зміна назви словника. Кількість бібліотекознавчих статей залишилася на тому самому рівні (12%), книгознавчих – знизилася (21%), а інтерес до інформатики зріс і склав 17%.

Проблеми суміжногалузевої термінології займають в термінологічних дослідженнях досить скромне місце. Тут багато ще невирішених питань, а саме: взаємодія суміжно-галузевої термінології і терміносистеми бібліотекознавства; сфера перенесення суміжних понять в термінології; закономірності впливу суміжно-галузевої термінології на дану терміносистему; встановлення кола терміносистем, що взаємодіють тощо. Розробка цих питань має таке саме значення, як і вирішення проблеми взаємодії термінологічної і загальнолітературної лексики, і визначається специфікою термінології як системної цілісної єдності, тому що терміносистема бібліотекознавства розвивалася не ізольовано, а у взаємодії з іншими термінологічними системами.

Т.Л. Кулаковська
(м. Київ)

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА НАН УКРАЇНИ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бібліотечно-інформаційну систему НАН України, що складається з 94 бібліотек та близько 70 науково-інформаційних підрозділів науково-дослідних установ (НДУ), очолюють потужні бібліотечно-інформаційні установи – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) та Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника (ЛНБ імені В. Стефаника). Сукупний документно-

інформаційний фонд системи становить 30 млн. примірників, у т. ч. НБУВ – 14 млн. примірників, ЛНБ ім. В. Стефаника – 7 млн. примірників, бібліотек НДУ – 9 млн. примірників.

Діяльність бібліотечно-інформаційних підрозділів НДУ НАН України, як складової системи, спрямовується на формування, взаємовикористання та збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів, створення академічної інтегрованої інформаційної системи на основі впровадження новітніх інформаційних технологій.

Характерною ознакою функціонування бібліотечно-інформаційної системи НАН України на сучасному етапі є удоконалення інформаційно-аналітичної діяльності, зміцнення позицій ряду бібліотек як лідерів з науково-інформаційного забезпечення певних галузей науки, поглиблення взаємодії з іншими інформаційними підрозділами установ, використання світової кумулятивної інформації на компакт-дисках та можливостей Інтернет, створення власних електронних інформаційних ресурсів і представлення їх на веб-сайтах установ НАН України.

За останнє десятиліття відбулися якісні, структурно-функціональні та кадрові зміни в науково-інформаційних підрозділах НДУ. Ці служби посилили інформаційно-аналітичну діяльність, спрямовану на створення аналітичної інформації, проведення патентно-ліцензійних досліджень; розробку і впровадження стандартів, технічної документації; на інформаційне супроводження науково-технічних програм і проектів; вивчення та збереження інтелектуальної власності наукових установ.

З упровадженням нових технологій інформаційні служби у взаємодії з бібліотеками створюють БД аналітичних оглядів, перекладів, стандартів, патентів, ліцензій, виконаних НДР, адресної, бібліографічної, фактографічної інформації, отриманої внаслідок науково-дослідної та науково-інформаційної діяльності установ, електронні каталоги та картотеки тощо. Взаємодія сприяє інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів установ, їх раціональному використанню, підвищенню ефективності бібліотечно-інформаційного забезпечення потреб науки.

Для репрезентації в мережі Інтернет інформаційного ресурсу про діяльність НДУ, зокрема соціогуманітарного профілю, активізації формування наукової електронної бібліотеки в НБУВ 2003 року створено веб-портал соціогуманітарних наук, на базі якого розпочинається створення іншого – “Наука України”.

Основою науково-інформаційної діяльності бібліотек та інформаційних служб НДУ є формування документно-інформаційних ресурсів. Бібліотечно-інформаційні підрозділи НДУ використовують разом з паперовими носіями електронні інформаційні джерела, що поширюються на компакт-дисках та шляхом онлайнового доступу комп'ютерними мережами до БД видавництв, бібліотек та інформаційних центрів світу. З 1999 року ці ресурси ввійшли до видової структури фондів більшості бібліотек системи. Бібліотеки НДУ розпочали формування галузевих електронних бібліотек. Створюють тематичні путівники, каталоги-навігатори по ресурсах Інтернет, аналізують їх тематику та інтенсивність використання. Розвиток цього напрямку діяльності гальмують недостатні темпи комп'ютеризації бібліотек НДУ, відсутність єдиного програмно-технологічного забезпечення.

Враховуючи зростаючі завдання інформаційного забезпечення утвердження інноваційної моделі функціонування науки, сьогоднішні підвищені вимоги до рівня науково-інформаційної діяльності бібліотечно-інформаційних підрозділів, Президія НАН України прийняла постанову № 186 від 09.07. 2003 р. "Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи", відповідно до якої ця діяльність визнано одним з пріоритетних напрямів зміцнення вітчизняного науково-технічного потенціалу. Передбачається розробити Комплексну перспективну програму розвитку бібліотечно-інформаційної справи в Академії, в рамках якої підготувати концепцію розвитку наукової, науково-інформаційної діяльності як інформаційного технопарку. Прийнято рішення щодо розробки науковими установами Відділення інформатики НАН України вітчизняного програмного забезпечення бібліотечно-інформаційної діяльності.

Інформаційно-бібліотечній раді НАН України, яка здійснює координуючу роль у функціонуванні бібліотечно-інформаційної системи Академії, реалізує стратегію дій, накреслених у постанові, доручено вивчити та підготувати на розгляд Президії питання про стан та перспективи розвитку бібліотек та інших інформаційних підрозділів НДУ, про доцільність створення на базі цих служб комплексних інформаційно-технологічних підрозділів для забезпечення науково-дослідних та інженерно-конструкторських робіт. Постановою передбачається також вирішення організаційних, правових і фінансових проблем забезпечення доступу НБУВ, як головного науково-

інформаційного і науково-методичного центру, до зарубіжних електронних бібліотек, передплати електронних баз даних і електронних видань та надання їх у користування НДУ НАН України; прискорення робіт з дублювання унікальних документів з фондів бібліотек системи на електронні носії; розробку і практичне випробування на базі НБУВ нових типів носіїв інформації, що гарантують її довготривале збереження.

І.О. Шевченко
(м. Київ)

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПЕРСОНАЛУ

Інформаційна та освітня діяльність є невід'ємною складовою мегапроекту „Інтернет для читачів публічних бібліотек”, що реалізується в Україні з ініціативи і фінансової підтримки Посольства США, та запорукою його успішної реалізації.

Розповсюдження інформації про конкурс проектів розпочалося з 2001 року і вперше це відбулося у березні, на звітно-виборчій конференції УБА, а потім у червні, на Міжнародній конференції „Крим-2001”, де у межах програми відбувся спеціальний семінар „Доступ до Інтернет як бібліотечна послуга”, організований Центром інформаційних ресурсів Посольства США в Україні (IRC) та УБА. На семінарі надавалася інформація про конкурс проектів „Інтернет для читачів публічних бібліотек”, обговорювалися рекомендації Української бібліотечної асоціації „Доступ до Інтернет як бібліотечна послуга”, було представлено доповідь Саманти Хастингс (бібліотечно-інформаційна школа Університету Північного Техасу, США) „Доступ до Інтернет читачів бібліотек в США” та обговорювався досвід українських бібліотек в організації доступу читачів до мережі.

Після визначення 34 переможців конкурсу, 4-5 вересня 2001 року відбувся семінар-тренінг „Ефективна реалізація проектів „Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)”, організований Посольством США в Україні, IRC, УБА, Центром безперервної інформаційно-бібліотечної освіти, ДАКККіМ. Учасники семінару – директори бібліотек-переможців та керівники проектів мали змогу

детально опрацювати такі важливі для себе питання як „Підтримка розвитку Інтернет в Україні: Програма уряду США” та „Забезпечення доступності електронної інформації: роль публічної бібліотеки”. Сприяло підвищенню поінформованості учасників семінару і детальне висвітлення питань, що стосувалися організаційних, технічних та телекомунікаційних аспектів діяльності Інтернет-центрів у публічній бібліотеці. Одночасно керівники проектів отримали інформацію про вимоги Посольства щодо реалізації проектів та звітності, вимоги українського законодавства до бухгалтерського обліку та фінансової діяльності у межах проекту. Відбулися тренінги, організовані Центром безперервної інформаційно-бібліотечної освіти з планування діяльності, методики навчання читачів і персоналу бібліотек пошуку інформації в мережі та віртуальній взаємодії учасників проекту.

Після року успішної роботи 34 бібліотеки були вже готові ділитися власним досвідом, кращі з них отримали у межах програми Посольства США додаткові кошти для подальшого розвитку своїх Інтернет-центрів (LEAP+) та вітали ще 11 своїх колег, що отримали гранти на реалізацію проектів LEAP II. Відбувалося це на двох заходах, організованих Посольством США в Україні, IRC, УБА, Центром безперервної інформаційно-бібліотечної освіти.

Перший з них відбувся на Міжнародній конференції „Крим-2002”. Це був спеціальний семінар „Надання доступу до Інтернету як бібліотечна послуга: реалізація проекту Посольства США в Україні „Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)”.

Другий семінар 2002 року, до організації якого долучилися Миколаївська обласна бібліотечна асоціація, ЦБ імені М.Л.Кропивницького та Миколаївська ОУНБ імені О.Гмирьова відбувся 18-21 вересня. Він пройшов під назвою „Роль публічних бібліотек у залученні громадян України до світу електронної інформації: реалізація проектів LEAP, LEAP II та LEAP-plus Посольства США в Україні”. Відбулося підписання угод між бібліотеками-переможцями та Посольством США. Крім вже традиційних настанов для новачків, програма семінару включала презентації Інтернет-центрів Миколаєва, перегляд відеофільмів та засобів навігації у ресурсах мережі Інтернет, створених бібліотеками. Крім того, попередній рік роботи дав змогу ділитися досвідом і обговорювати його, здійснювати порівняльний аналіз, вчитися у колег. Окрема сесія семінару була присвячена проблемам діяльності

Інтернет-центрів після закінчення дії гранту, виробленню стратегії подальшого розвитку, пошуку джерел фінансування, остаточній звітності та віртуальному спілкуванню учасників.

Минув ще один рік, що мав би завершувати проект LEAP, але цього не сталося. У 2003 році програма мала продовження у вигляді LEAP –Delta (для 34 бібліотек, учасників першого LEAP), LEAP-II ХТ (для 11 бібліотек, учасників LEAP II) та LEAP III (для 15 нових бібліотек, переможців конкурсу 2003 року). Тому виникала потреба у наступних формах спілкування учасників програми, навчанні, обговоренні проблем. Все це успішно відбувалося на семінарах:

– „Роль публічних бібліотек у залученні громадян України до світу електронної інформації: реалізація проекту LEAP Посольства США в Україні” (21-24 квітня 2003 року, м. Тернопіль, обласна бібліотека для молоді з відвідуванням Інтернет-центрів у бібліотеках Гусятина, Бережан та Заліщиків);

– „Електронні ресурси доступні всім: Проект „Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP)” Посольства США в Україні” (9 червня 2003 року, м. Судак, Міжнародна конференція „Крим-2003). Учасниками цього семінару стали 10 переможців конкурсу на кращу презентацію роботи Інтернет-центру, що отримали фінансування участі у конференції та змогу представити свої здобутки на широкий міжнародний загал. Змістовні та яскраві презентації, насичені виступи, зацікавленість усіх присутніх стали переконливим свідченням успішної дворічної роботи, що починалася як інноваційна і завдячуючи професійному виконанню стала здобутком всієї бібліотечної спільноти;

– „Проект „Інтернет для читачів публічних бібліотек (LEAP-I)” Посольства США в Україні: Аналізуємо досвід, плануємо майбутнє” (16-18 вересня 2003 року, м. Херсон, обласна універсальна наукова бібліотека імені О.Гончара). На цьому семінарі, разом з підписанням угод з переможцями конкурсу LEAP–Delta обговорювалися узагальнюючі результати, а саме – що дав Інтернет-центр громаді міста, хто були партнерами проекту, якою була підтримка з боку місцевої влади, наскільки виріс професіоналізм персоналу бібліотек, які нові форми роботи з читачами виникли тощо. Плануючи майбутнє, у якому не уявляється діяльність без Інтернет-центру, директори бібліотек та керівники проектів ділилися досвідом власної грантової діяльності, обговорювали питання інформаційного забезпечення фандрейзінгу, особливостей написання

грантових пропозицій та підготовку кошторисів. Ефективній роботі учасників семінару сприяла ділова і одночасно творча атмосфера, яку створювали працівники Херсонської ОУНБ, екскурсії та презентації Інтернет-центрів цієї бібліотеки та обласної бібліотеки для дітей.

Здавалося б можна ставити крапку. Але, виявляється, ще рано. Оскільки робота не лише триває, вона продовжує розгортатися вже на новому рівні та у стабільному ритмі.

На початку 2004 року Посольством США, з метою продовження програми, було оголошено новий конкурс для публічних бібліотек – LEAP IV, переможцем якого стали 18 бібліотек. Підписання угод з ними та їхнє навчання відбулося під час семінару „Доступність електронної інформації: Стратегія і тактика організації центрів Інтернету в публічних бібліотеках України” (28-29 квітня 2004 року, м. Київ, Публічна бібліотека імені Лесі Українки).

У цих нових 18 бібліотек-переможців попереду 2 роки стабільної, фінансованої роботи Інтернет-центру та безліч можливостей додати у скарбничку LEAP-здобутків і свій внесок.

Т.В. Новальська
(м. Київ)

ЕТАПИ ВИВЧЕННЯ ЧИТАЧІВ І ЧИТАННЯ В УКРАЇНІ

Оцінка і подальше прогнозування діяльності бібліотеки завжди здійснювалось у відповідності до вимог читачів. Для створення оптимальної системи бібліотечно-інформаційного обслуговування необхідно досконало знати і адекватно реагувати на зміни в інформаційних потребах, запитах, інтересах і перевагах сучасного читача.

Вивчення читачів і читання має давні традиції, витoki яких сягають другої половини ХІХ століття. Але свого розвитку цей напрям діяльності бібліотек як на практичному, так і теоретичному рівнях набув в 20-ті роки ХХ століття. Саме в цей період в Україні активно працював Кабінет вивчення книги і читача у складі Українського наукового інституту книгознавства (УНІК), діяльність якого сприяла розвитку вітчизняної бібліотекознавчої думки та утворенню самостійної наукової школи соціологічних

бібліотекознавчих досліджень. Подальшого розвитку набувають і методи соціологічних досліджень в практиці роботи бібліотек з вивчення читачів, їх інтересів та запитів.

У другій половині 30-х років ХХ століття соціально-політичні умови в країні не сприяли проведенню теоретичних досліджень, хоча окремі бібліотеки таки вивчали контингент своїх користувачів. Такий стан справ спостерігався майже до початку 60-х років ХХ століття. Саме в цей час починає відроджуватися соціологія та соціологічні дослідження в бібліотеках. Найбільш інтенсивно читачі і читання вивчаються в 60-ті – першій половині 80-х років ХХ століття. Незважаючи на те, що в деяких випадках висновки досліджень замовчувались або ж були підправлені, вони зробили значний внесок в розвиток бібліотечної соціології насамперед своєю ґрунтовно розробленою методологічною базою. Для цього часу характерним є проведення централізованих великомасштабних досліджень, які охоплювали всі регіони тодішнього СРСР, а також широтою досліджень (вивчалось читання різних соціальних груп: робітників, селян, фахівців провідних галузей науки і техніки, бібліотечних працівників; визначалось місце читання в бюджеті вільного часу, бібліотечне і не бібліотечне читання); використовували при цьому комплекс взаємоуточнюючих методів: опитування, експеримент, спостереження, аналіз документів, контент-аналіз, порівняння.

Протягом 70-х років ХХ століття в теоретичних дискусіях отримує своє визнання читачезнавство як комплексна галузь наукового знання, що інтегрує відомості про читачів і читання, властиве дисциплінам з історії, теорії і практики створення, розповсюдження, популяризації і функціонування творів друку. Основними розділами читачезнавства були означені історія читача і читання, психологія читача і читання, соціологія читання.

У цей час обґрунтовується і вводиться до наукового обігу термін “вивчення читачів”, що визначається як дослідження різноманітних читацьких груп і читацької психології в конкретних умовах і з метою соціологічного, психолого-педагогічного обґрунтування роботи та диференційованого обслуговування читачів.

Новим етапом у вивченні читачів і читання ми вважаємо останнє десятиліття ХХ століття – час, коли Україна здобула державну незалежність. Переважна більшість бібліотек активно досліджувала різні аспекти цієї проблеми. Визначається найпопулярніший автор і книга року, вивчаються реальні читацькі запити, незадоволений

запит, ставлення особистості до читання як до складного соціально-культурного явища, стан і перспективи українського книговидавництва та книгорозповсюдження, мотиви, інтереси, настанови, потреби у читанні різних верств населення.

На сучасному етапі все активніше проводяться бібліотечні маркетингові дослідження, що зумовлює систематичне збирання, аналіз інформації про потреби, переваги, мотиви окремих груп читачів з метою прогнозування перспективних напрямів роботи бібліотек. Вже стало традиційним проведення конкурсів на кращу науково-дослідну роботу серед обласних універсальних наукових бібліотек України. Перший такий конкурс відбувся у 1995 році, другий – у 2001 році.

Характерною особливістю останнього конкурсу є те, що під час його проведення зросла загальна кількість розвідок, збільшилась кількість учасників за рахунок бібліотек різних типів (від ОУНБ до РЦБС та МЦБС), розширилося коло досліджуваних проблем, значно підвищився рівень підготовки програм і методик досліджень, висновків та пропозицій за їх результатами. Детальний розгляд цих компонентів з точки зору аналізу соціальних характеристик і якостей повинен у майбутньому стати основою проведення бібліотечних досліджень для визначення специфіки сучасного читача бібліотеки, забезпечення його оптимального обслуговування.

В цей самий період розпочато процес оновлення наукових засад історичної науки. Українськими науковцями проведено ряд ґрунтовних бібліотекознавчих досліджень, чільне місце в яких посіли і розвідки з проблеми історії вивчення читачів і читання, психології та педагогіки читання, вивчення інформаційних потреб фахівців медичної, юридичної, освітньої галузі, а також дослідження читацької активності бібліотекарів-фахівців, чия діяльність найтісніше пов'язана з книгою та її популяризацією.

Вважаємо, що проблема вивчення читачів і читання в Україні на різних історичних етапах потребує ґрунтовнішого, детальнішого аналізу і моніторингу.

Казаринова И.Н.
(г. Санкт-Петербург, Россия)

ИНФОРМАЦИОННАЯ АТАКА НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ СОЗНАНИЕ БИБЛИОТЕКАРЕЙ

Проблема информационно-психологической безопасности личности сегодня является приоритетной, ибо от этого зависит судьба нашей страны. Информационно-психологическая безопасность читателя – это составная часть информационно-психологической безопасности личности.

Н.К.Рерих справедливо называл библиотекаря «первым вестником Красоты и Знания». В эпоху становления глобального информационного общества, сопровождающегося накалом информационных войн, избытием видов информационного оружия и значительным отставанием средств информационно-психологической защиты, миссия библиотекаря – быть первым защитником Красоты и Знания. Для успешного ее осуществления библиотекарь должен владеть средствами распознавания воздействия информационного оружия и средствами защиты. Библиотеки являются самыми мощными бастионами для обеспечения информационно-психологического здоровья читателей, нации и государства в целом. Разрушительная стратегия запущена на уровне изменения способов чтения, ориентированного на восприятие информации в рассеянном режиме, изменения способов общения читателя с текстом, исключая диалогичность и оценочность. Разрушительная стратегия запущена на уровне изменения культуры общества, на уровне девальвации роли библиотек в сохранении личности, культуры, государства.

Информационная атака осуществляется на уровне традиционных и электронных текстов. Книжный рынок конца прошлого века поставил лавинообразное количество текстов, содержащих некачественную, ложную, неструктурированную информацию, а также внедренные в тексты стратегии негативного воздействия на подсознание читателей. Распознавать эти стратегии сегодня способен далеко не каждый читатель даже с высоким уровнем читательского развития, владеющий разнообразными методиками анализа текстов различной жанрово-тематической принадлежности.

Немногие понимают, что особым образом внедренное в текст количество лексических слоев, содержащих ненормативную,

криминальную, коммерчески-криминальную, криминально-психиатрическую лексику – не просто известное замусоривание русского языка, а подчас продуманная стратегия отторжения от норм и ценностей русского языка и русской культуры, что, как известно из истории, ведет к разрушению государства.

Другой вариант стратегии связан с переориентацией, искажением профессиональной лексики. Это введение мертвых слов, слов-амеб в профессиональную лексику, замена русских терминов на западные и ряд других психологических ловушек, являющихся разновидностью информационного оружия. Не избежала этого и профессиональная библиотечная печать.

В 90-е годы был внедрен, например, термин «пользователь» вместо термина «читатель». Термин усиленно вводился в профессиональное сознание библиотекарей и читателей через профессиональную печать и был даже закреплен на уровне ГОСТ. Однако жизнь показала не только искусственность и порочность этого термина, но и то, что это типичный случай применения информационного оружия. Аналогичная ситуация и с другими новыми профессиональными терминами. Казалось бы современнее звучит «пользователь», а не «читатель», красиво звучит «фандрайзинг», а не «попрошайничество», модным является «паблик рилейшенз», а не манипулирование, использование в своих целях различных общественных групп. Это типичные слова-амебы, слова без корней, разрушающие смысл речи, ослабляющие информационно-психологическую защиту и типичный пример манипуляции сознанием, о чем предупреждали уже не раз такие крупные специалисты по проблеме информационно-психологической безопасности, как С.Г.Кара-Мурза, Г.В.Емельянов, В.Е.Лепский, Г.Г.Почепцов и другие. Вот как об этом пишет профессор С.Г. Кара-Мурза: «Когда русский человек слышит слова «биржевой делец» или «наемный убийца», они поднимают в его сознании целые пласты смыслов, он опирается на эти слова в своем отношении к обозначаемым ими явлениям. Но если ему сказать «брокер» или «киллер», он воспримет лишь очень скудный, лишенный чувства и не пробуждающий ассоциаций смысл. И этот смысл он воспримет пассивно, апатично. Методическая и тщательная замена слов русского языка такими чуждыми нам словами-амебами – никакое не «засорение» или признак бескультурья. Это – необходимая часть манипуляции сознанием» (Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – М: Изд-во Эксмо, 2003. – С.92). Если

заменить в приведенном специалистом примере слова «брокер» и «киллер» на слова «пользователь», «фандрайзинг», «пабрик рилейшенз» и тому подобные «новые профессиональные термины», то... Задумайтесь, уважаемые коллеги, какие синонимы, антонимы, ассоциации можно подобрать к этим терминам и что в результате этого получится. Какие пласты смыслов возникают в профессиональном сознании.

Приведу данные фрагмента исследования на примере терминов «пользователь» и «читатель». В обобщенном виде определение, предложенное студентами СПбГУКи звучит следующим образом. (В рамках изучения курса «Библиотечное обслуживание» на протяжении ряда лет предлагалось творческое мини-задание, суть которого заключается в том, что студент должен дать свое определение терминов «читатель» и «пользователь», указать синонимы и антонимы к данным терминам, записать ассоциации, которые у них возникают по отношению к этим терминам).

Читатель – это человек, посещающий библиотеку, активно читающий, обладающий информационной культурой, наделенный разнообразными интересами, развивающий свои способности, повышающий свой интеллектуальный уровень, душевно чуткий, для которого доставляет удовольствие и эстетическое наслаждение – читать.

Наиболее типичные ассоциации: книга, чтение, библиотека, газета, журнал, увлечения, интересы, СБА, увлеченный человек, развивающаяся личность, обсуждение, знание, наука, образование, деятельность, активность, информация, интеллект, начитанный человек, поиск, читатель-пчелка, читальный зал, уют, комфорт, абонемент библиотеки, каталоги, картотеки, стол, человек с книгой в уютной обстановке за столом, общительность, здоровье, душа, устойчивая привычка к чтению, разум, развитие, мудрость, развитая фантазия.

Синонимы: эрудит, начитанный человек, развивающаяся под влиянием чтения личность, мыслитель, библиофил, буквоед, читатель библиотеки. Антоним: писатель. Ассоциации с пословицами и поговорками: «Без труда не вытащишь и рыбку из пруда», «Читать – душу спасать», «Знание-сила», «Читатель читателю – рознь» «Тише едешь – дальше будешь».

Пользователь, как правило, определяется как субъект, использующий информацию в своих целях, преимущественно

деловых. Синоним: потребитель, клиент, собственник, пользователь ПК, потребитель информации.

Ассоциации : Интернет, пользователь ПК, компьютер, сеть, электронные ресурсы, виртуальный пользователь библиотек, информация, сбор информации, использование. Документы, хакер, лентяй, кратковременное использование информации, использование в своих целях, брать, использовать, дело, субъект, лицо, собственник, термин жесткий, не включающий душевное общение с автором книги, разрыв временного пространства, цвет серый, электронные носители. Ассоциации с поговорицами и поговорицами: «Меньше знаешь – крепче спишь», «Заниматься чтением – хорошо, а если есть возможность и желание заниматься чем-нибудь – лучше», «Кто куда, а пользователь – за знаниями в Интернет».

Деформация профессиональной лексики привела к разрушению базовых ориентиров, что, в свою очередь, незаметно приводит к неустойчивости психики, тревоге, стрессу.

Идет вал информации с нарушением профессиональной терминосистемы. Контрастные термины, содержащие смыслы, диаметрально противоположные первоначальному значению, разрушают устойчивую терминосистему профессиональной лексики, что на уровне подсознания приводит к определенному замешательству и терминологической зависимости от чуждой русскому языку иностранной лексики. Терминологическая зависимость переходит в психологическую зависимость на уровне подсознания библиотекаря, т. е., иными словами, процесс манипуляции идет полным ходом и этот прием информационного оружия срабатывает достаточно мощно. Профессия библиотекаря становится сегодня все более и более стрессогенной не только и не сколько из-за воздействия мощного информационного потока, содержащего огромное количество ложной, неструктурированной, негативной информации и перегрузки от общения с читателями, сколько из-за нарушения базовых ориентиров языка профессиональной лексики, не говоря уже о том, что библиотекарь не защищен и как читатель. По данным состоявшейся в феврале этого года научной конференции по манипуляции сознанием, только 14 % читателей способны сегодня распознавать манипуляцию сознания.

Для того чтобы обеспечить информационно-психологическую безопасность читателей и в конечном счете информационно-психологическое здоровье нации, библиотекари должны владеть

знаниями о данной проблеме, умением распознавать различные виды информационного оружия, владеть средствами информационно-психологической защиты. Мощным средством такой защиты является владение акметехнологиями информационной культуры. На сегодня даже в вузе культуры только одна группа по кафедре социологии и психологии чтения имеет курс профессионального чтения, разработанный В.А.Бородиной на основе теории читательского развития личности и акмеологии чтения. Частично эта проблема решается в рамках специализации «Информационно-психологический консалтинг» на дневном и вечернем отделениях. Назрела необходимость введения спецкурса «Информационно-психологическая безопасность читателя». Частично эта проблема решается путем изучения в рамках специализации раздела «Информационно-психологическая безопасность читателя». За последние четыре года возрос интерес студентов к темам курсовых и дипломных работ, связанных с информационными войнами, информационным оружием и поиском средств информационно-психологической защиты. Однако требуется и переподготовка библиотечных кадров, работающих в различных типах библиотек.

Ю.С. Ринчинова
(г. Улан-Удэ, Россия)

ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАБОТЕ С ПЕРСОНАЛОМ БИБЛИОТЕК

Одной из основных характеристик современного общества является необходимость в усиленном усваивании информации. В Федеральном законе «Об информации, информатизации и защите информации» (1995) понятие «информация» трактуется как «сведения о лицах, предметах, фактах, событиях, явлениях и процессах независимо от формы их предоставления» [1]. Ю.Ю.Кинев [2] описывает следующие требования к информации: достоверность (корректность), объективность, однозначность, порядок, полнота, релевантность, актуальность, стоимость и т.п.

Новые экономические условия, в которых оказалась Россия в последнее десятилетие, привели к изменениям в различных областях организации труда: в производстве, в работе с персоналом и в управлении. Сегодня трудно представить предприятие или

организацию, которые в своей работе не использовали бы достижения научно-технического прогресса в области информационных технологий. Библиотеки, являясь наиболее общедоступным хранилищем информации, не остаются в стороне. Много сказано об опыте внедрения новых технологий в библиотеках: о создании электронных каталогов, о преимуществах и недостатках использования таких программ как ИРБИС, ЛИБНЕТ, «Библиотека» и т.п.

Не менее важной областью применения новых информационных технологий (НИТ) является информационное обеспечение управления, состоящее в «сборе, обработке, накоплении, хранении, поиске и распространении информации» [1]. Передача информации о положении и деятельности организации на более высокий уровень управления и обмен информацией между всеми подразделениями библиотек должна осуществляться с использованием современной техники: современных компьютеров (с возможностью подключения к Интернет, наличием электронной почты), факсов, сканера и т.п.

Не секрет, что «кадры решают все». Даже наличие современных средств связи бесполезно, пока не появятся специалисты нужного профиля и квалификации. Для того чтобы сделать карьеру от рядового сотрудника до ведущего информационного сотрудника, необходимы следующие качества [3]: нестандартность мышления, самообразование, дипломатичность, добросовестное и результативное выполнение своих обязанностей, здоровая самоуверенность, убежденность в ценности своей деятельности.

Работа с людьми – дело «тонкое», имеющее свои особенности в каждой библиотеке. Много зависит от месторасположения библиотеки, наличия в районе института культуры, профессиональных и личностных установок руководства библиотеки, организационной культуры библиотеки в целом.

В будущем в библиотеках возможны следующие аспекты применения информационных технологий в работе с персоналом:

- анализ резюме претендентов на вакантные места (при наличии таковых);
- учет кадров, составление «электронных досье» на сотрудников;
- составление должностных инструкций;
- собеседование;
- формирование штатного расписания и штатной расстановки сотрудников;
- ведение учетно-отчетной документации;

– картотека регламентуючої документації (прикази, укази, розпорядження і т.п.).

По мірі упрочення економічного положення бібліотек, укріплення матеріально-технічної бази, передбачається зміна відношення до можливості (і необхідності) використання інформаційних технологій.

Таким чином, інформаційне забезпечення роботи з персоналом ґрунтується на якості інформації. Можливості інформаційного забезпечення значно збільшуються при освоєнні можливостей, надаваних телекомунікаційними технологіями.

Література:

1. ФЗ от 20.02.1995. № 24–ФЗ «Об информации, информатизации и защите информации».
2. Кинев Ю.Ю. оценка рисков финансово-хозяйственной деятельности предприятий на этапе принятия решений // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 5. – С. 73-83.
3. King A. The path to CIO // Ibid. – P. 217.

Т.В. Добко
(м. Київ)

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Питання охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів нині набули надзвичайної гостроти. Вони привертають увагу науковців та бібліотекарів-практиків [1; 2; 3], адже як найдоступніші суспільні науково-інформаційні і просвітницькі заклади бібліотеки відіграють усе більшу роль в удосконаленні природоохоронної роботи, екологічній просвіті та вихованні.

Проблеми інформаційного забезпечення екології посідають вагомe місце в діяльності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ). Особлива увага у НБУВ та бібліотеках системи НАН України надається комплектуванню фондів науковими, науково-популярними та інформаційними виданнями з усього комплексу самостійних екологічних й суміжних наукових дисциплін,

представленню повної і своєчасної інформації про зміст бібліотечних фондів, інформуванню про зарубіжні публікації за тематикою досліджень учених та оперативне надання першоджерел за їхніми запитамі, організації довідково-інформаційного забезпечення інформаційних потреб окремих користувачів з конкретних вузькоспеціальних питань.

Надання доступу через мережу Інтернет до системи електронних ресурсів значно впливає на інформаційне забезпечення користувачів. Електронний каталог та електронний аналог Українського реферативного журналу "Джерело" – загальнодержавна реферативна база даних "Україніка наукова" оперативно забезпечує дослідників науковою інформацією з екології, що виходить на терені України.

Ініційований НБУВ проект створення Національної електронної бібліотеки передбачає формування фонду електронних документів на основі принципу зацікавленості авторів у відбитті результатів своїх інтелектуальних напрацювань у національних інформаційних ресурсах. Нині налагоджено співробітництво НБУВ з консорціумом МНІЦ БЮ-ЕКОС щодо створення мережевої електронної бібліотеки для екологічно усвідомлюваного стабільного розвитку.

Важливе місце у забезпеченні екологічних проблем надається науково-бібліографічній, інформаційно-аналітичній, довідково-бібліографічній, культурно-просвітницькій діяльності, формуванню сучасного довідково-пошукового апарату.

Культурно-просвітницька діяльність сприяє ознайомленню різних категорій користувачів із здобутками національної та світової науки, освіти, розкриттю універсальних фондів Бібліотеки і, зокрема, спрямована на розвиток екологічної культури, просвіти, екологічне виховання, що здійснюється через систему спеціальних заходів: лекцій, семінарів, організацію книжкових виставок тощо.

Виставки за тематичним розділом "Людина і навколишнє середовище", які традиційно організуються Культурно-просвітницьким центром та спеціалізованими підрозділами НБУВ, завжди викликають зацікавлення читачів.

Нещодавно науковій та бібліотечній громадськості було презентовано новий реферативний журнал "Екологія" (засновники Всеукраїнська екологічна ліга та Центр екологічної освіти та інформації) – періодичне інформаційне видання, призначене для систематичного ознайомлення вчених і фахівців з друкованими

виданнями, які висвітлюють досягнення вітчизняної та світової екологічної науки і практики.

З метою комплексного інформаційного забезпечення глобальних екологічних проблем, більш повного та оперативного інформаційного забезпечення доцільно створити централізований довідково-інформаційний центр і документальний фонд по екології. Це потребує розвитку співпраці з державними установами різних відомств, недержавними структурами, громадськими організаціями та мас-медіа.

Література:

1. Ботушанская О.Ф. Библиотека – региональный информационный центр по вопросам экологии // Вестн. БАЕ. – 2001. – № 4. – С.23-26.
2. Захарова Н. XIII читання академіка В.І. Вернадського // Бібл. вісн. – 2003. – № 2. – С.19.
3. Лучанська В. Інформаційно-бібліотечне забезпечення екологічною інформацією Кримського регіону // Вісн. Книж. Палати. – 2002. – № 12. – С.25-26.
4. Онищенко О., Попроцька В. Основні підсумки наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського // Бібл. вісн. – 2002. – № 3. – С. 2-15.
5. Пахолок Н. Запрошує електронна екологічна бібліотека // Голос України. – 2002. – 5 верес.

О.М. Збанацька
(м. Київ)

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВОГО ТЕЗАУРУСА В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Шлях України до інформаційного суспільства, в якому інформація набуває нового значення, неможливий без інформатизації всіх її важливих систем. Сучасні комп'ютерні технології, з одного боку, полегшують роботу інформаційних установ, а з іншого, ускладнюють її. Якщо раніше, “в часи карткових каталогів” так гостро не стояла проблема застосування нормалізованої сучасної термінології, то сьогодні – це одна з найнагальніших проблем, яку потрібно вирішувати. Україна – європейська держава, і вона повинна представляти знання в електронних базах даних державною мовою.

Звісно, що світ інформації є надзвичайно різноманітним. Обсяг її зростає з кожним днем, виникають нові поняття, які знаходять своє місце в певній терміносистемі. Головним завданням інформаційних і бібліотечних установ є вдосконалення своїх форм роботи щодо обробки і пошуку необхідної інформації для задоволення інформаційних потреб найвибагливіших споживачів.

Коло інформаційно-пошукових мов (ІПМ), призначених для індексування документів, інформаційних запитів і опису фактів з метою подальшого збереження та пошуку, є досить різноманітним. Найбільш розповсюдженими з них були і поки що залишаються класифікаційні системи, на другому місці – предметизаційні ІПМ, а на останньому – дескрипторні ІПМ, типовими представниками якої є інформаційно-пошукові тезауруси – нормативні словники із зафіксованими в них парадигматичними відносинами лексичних одиниць.

Комп'ютерні технології сьогодення дозволяють здійснювати різні види пошуку необхідної інформації. Простим, зручним та найбільш поширеним серед користувачів є пошук за ключовими словами. Але цей пошук здійснюється успішно за умов досконалої ІПМ. Оскільки в нашій країні відсутні універсальні україномовні тезауруси або словники предметних рубрик, а для сучасних інформаційно-пошукових систем це вкрай необхідно, група працівників Національної парламентської бібліотеки почала розробку вітчизняного продукту – “Інформаційно-пошукового тезаурусу” (ІПТ).

Етапи роботи щодо розроблення ІПТ відповідали стандарту ДСТУ 3966-2000 “Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни і визначення понять”. В роботі було використано: Британський стандарт BS 5723:1987 “Створення та ведення одномовних тезаурусів”, котрий ідентичний Міжнародному стандарту ISO 2788:1986 “Документування – Методичні поради по створенню та веденню одномовних тезаурусів”; Державний стандарт України ДСТУ 3325-96 “Термінологія. Визначення основних понять”; Міждержавний стандарт ГОСТ 7,74-96 “Информационно-поисковые языки. Термины и определения” тощо.

Протягом п'яти років велась робота над створенням ІПТ. У лютому 2004 року він вийшов друком у видавництві “Альфа-Прес” разом з програмним забезпеченням на оригінальному CD, створеному НВП “Мета-Інформ-Система”. Тезаурус є універсальним за змістом,

охоплює всі галузі знання. Містить близько 35 тис. термінів (враховуючи інверсію), в т.ч. близько 15 тис. дескрипторів.

Друковане видання має в своїй структурі вісім умовних розділів:

- 1) лексико-семантичне зібрання термінів (загальний розділ);
- 2) покажчик формальних підзаголовків;
- 3) покажчик персоналій;
- 4) покажчик російсько-українських відповідників;
- 5) покажчик латинсько-українських відповідників;
- 6) покажчик установ та організацій;
- 7) покажчик географічних назв;
- 8) покажчик термінологічних джерел.

Зупинимось на застосуванні ПТТ. Процес індексування документів здійснюється відповідно до ДСТУ 25395-2000 (ISO 5963:1985) “Інформація та документація. Обстеження документа, встановлення його предмета та відбір термінів індексування. Загальна методика”. Головним є відображення основного змісту документа, а за необхідності, його форми і призначення. Використовуючи ПТТ як дескрипторну ІПМ, створено предметизаційну ІПМ, котра представлена в НПБУ власним файлом предметних рубрик. Тобто для побудови предметних рубрик використовуються лише терміни, які присутні в ПТТ як дескриптори. Предметна рубрика – це перелік ключових слів до документа, упорядкований за схемою: Заголовок предметної рубрики – Тематичний підзаголовок – Географічний підзаголовок – Хронологічний підзаголовок – Формальний підзаголовок, але можуть бути винятки. Все залежить від змісту документа, який індексується. Предметна рубрика може мати тільки ті підзаголовки, які необхідні для створення пошукового образу документа. Індиксатори, в процесі індексування, використовують лексичні одиниці ПТТ та методику предметизації і створюють пошуковий образ документа, складають предметну рубрику. Наприклад, до бібліотеки надійшла книга “Навчальний посібник з вирощування зернових культур в Україні”. Предметна рубрика матиме такий вигляд: Зернові культури – Вирощування – Україна – Навчальні видання. Ще раз наголошуємо, що кожен з елементів предметної рубрики узгоджується з ПТТ.

Поки що Інформаційно-пошуковий тезаурус працює автономно, але у майбутньому можливо вбудовування його до будь-яких автоматизованих інформаційних бібліотечних систем.

Е.В. Фоменко
(г. Тюмень, Россия)

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ДЕТЕЙ И РОДИТЕЛЕЙ

Замечательный русский ученый Виктор Дмитриевич Плыткин считал, что в основе устройства Вселенной лежит не материя, а информация и энергия. Согласно его информационной теории человек является энергоинформационной структурой. В условиях общества он живет в информационной среде, создавая, передавая и принимая информацию. На грани двух веков обострилось противоречие между увеличением объема информации, значительным расширением ее доступности и неумением читателей ею пользоваться, избавляться от негативной и разрушительной информации.

Экран телевизора или компьютера стал главным носителем информации для современного человека. Неограниченное господство экрана распространилось не только на сферу бизнеса, политики и экономики, но и вторгло в область сокровенных отношений в семье, претендуя на роль новой философии и религии.

Многое закладывается в семье, от родителей. Именно от семьи во многом зависит направление интересов и склонностей растущего человека. Отсутствие духовных ценностей в семье сказывается на культуре, нравственном и психическом здоровье, на отношении к такой деятельности, как чтение. Исследование, которое проводилось в одной из Тюменских школ, показало, что четко прослеживается связь между родителями и детьми: не читающий родитель – не читающий ребенок; эмоционально неустойчивый родитель – эмоциональное напряжение, страх, тревожность у ребенка.

Ответы в анкетах детей и родителей во многом похожи: они читают в основном газеты и журналы, вычеркивая при этом книги как источник информации. В некоторых семьях нет любимых книг, их заменил компьютер и Интернет. Для многих детей он и лучший друг, и общение, и знакомства, и запретный плод. А Интернет не только источник знания, но и уход от надоевшей действительности (19%).

У психологов есть термин защитное фантазирование (компенсаторное фантазирование) – один из механизмов психологической защиты: погружение в фантазии и мечты, смягчающие отрицательные переживания. Защищаясь от мира

реального, дети попадают в зависимость от мира виртуального. Но если девочки чаще находятся в виртуальном мире приключений, то мальчики в основном находятся в мире “страшилок” и “мочилок” (аркадианских игр – “спасаться” и “побеждать”). Аркадианские игры даже сами разработчики компьютерных игр относят к классу “злых”.

Практически все мальчики отвечают, что всегда или часто полностью ощущают себя в виртуальном мире, многие теряют чувство реальности во время игры. Они хотят быть похожими на своих виртуальных героев, ценя в них физическую силу, жестокое отношение к врагам, изворотливость, умение добиваться цели любой ценой. Для многих детей чувства и эмоции, которые они испытывают во время игры, ярче и насыщеннее, чем в реальном мире; только там они ощущают себя самыми сильными и умными.

Проводя много часов за монитором, человек начинает испытывать информационную перегрузку. Наиболее подвержены информационным перегрузкам дети и родители, которые чаще других отмечали, что проводят много часов в поисках информации, хотя собирались ограничиться несколькими минутами; дезинформируют людей, говоря, сколько времени провели у компьютера; чувствуют себя плохо от того, что много сидят у компьютера; предвкушают очередной сеанс в Интернете; испытывают возбуждение, когда чувствуют, что находятся в одном шаге от искомой информации, а также от того, что имеют псевдоним и способность общаться через Интернет, а не лицом к лицу с человеком; импульсивно проверяют свою электронную почту; испытывают смешанные чувства эйфории и вины от того, что проводят много времени у компьютера; испытывают тягу и одновременно симптом отторжения, когда находятся у компьютера. Дети все больше времени проводят за компьютером, а читают “от случая к случаю” (59%).

Во все века ученые и философы признавали важность чтения для развития мышления человека, его здоровья. В настоящее время становится актуальной роль библиотекарей не только как информационных посредников, но и, как сказал поэт Л.Ошанин: “Душ человеческих добрые лекари, чувств и поступков – библиотекари!”.

Один из оптимальных способов информационно-психологической защиты личности, адаптации в различных дискомфортных и кризисных ситуациях – библиотерапия, т.е. лечение с помощью книги. Библиотекарь обязан нести знания о свойствах информации, о ее воздействии на человека, учить читателя защищаться от

інформаційної агресії, позитивно мислити, підтримувати позитивну установку на здоров'я.

Результати даного дослідження дозволяють обозначити ряд проблем і шляхи їх рішення:

– основними факторами, впливними на здоров'я людини, є надлишок руйнівної інформації СМІ, а також віртуальні образи, несучі негативну навантаження на психіку і викликають деформації в процесах сприйняття і мислення;

– діти, проводячі багато часу за монітором комп'ютера, менше читають і у них частіше спостерігаються симптоми інформаційної і психологічної перевантаження;

– виникла необхідність створення бібліотечних центрів інформаційного здоров'я і психологічної захисту читача. Такі центри необхідно створювати в школах;

– необхідна спільна робота бібліотекаря, психолога, соціального педагога і вчителів у формуванні екологічно чистого мислення дітей і батьків. Бібліотекаря при цьому відіграє направляюча і координуюча роль. Саме він за допомогою бібліотерапії через читання може навчити мистецтву очищення розуму – есеїстическому мисленню;

– в школі необхідний новий предмет – інформаційна культура як засіб очищення розуму.

С.М. Масловська
(м. Київ)

БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИЙ РЕСУРС НБУВ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЗБАГАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗНАТЬ ФАХІВЦІВ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

На сьогодні читальний зал бібліотечнознавчої літератури (ЧЗБЛ) Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (НБУВ) є науково-інформаційним, організаційно-методичним центром професійного читання та самоосвіти бібліотечних фахівців, забезпечує всі напрями роботи сучасної бібліотеки, що потребують систематичного професійного читання (виконання дослідницьких тем, розробка організаційних, методичних та технологічних документів, підготовка семінарів, конференцій, лекцій тощо).

Протягом року ЧЗБЛ відвідують близько 2800 користувачів. Основний читацький контингент (60% від загальної кількості відвідувань) становлять співробітники НБУВ: провідні спеціалісти, наукові співробітники, здобувачі, аспіранти НБУВ, бібліотекарі, які навчаються без відриву від виробництва. Другу категорію користувачів (37%) представляють викладачі, аспіранти, студенти Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ), видавничо-поліграфічного факультету Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут" та студенти факультету документознавства та інформаційної діяльності Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна". Решта читачів (3%) – фахівці бібліотек науково-дослідних закладів НАН України, інших бібліотек м. Києва, працівники інформаційних установ.

Для інформування користувачів про нові надходження до фонду залу систематично організовуються виставки та щоквартально проводяться огляди. На основі визначення професійних інформаційних потреб читачів періодично формуються розгорнуті тематичні виставки, зокрема з актуальних питань бібліотечного маркетингу та менеджменту, технології захисту та збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів, сучасних тенденцій автоматизації бібліотечно-інформаційних технологій тощо. Читачам надаються усні та письмові тематичні довідки з різноманітних історичних та сучасних проблем бібліотечної справи, документознавства, науково-інформаційної діяльності тощо. При цьому використовуються власні БД, які забезпечуються АІБС "Бібліотека" (розробник Московський державний університет імені М.В. Ломоносова). До послуг користувачів пропонуються п'ять БД: "Книги" (інформація про надходження фахових видань до фонду ЧЗБЛ – всього 1700 зап.); "Статті" (бібліографічні записи із збірників наукових праць, матеріалів конференцій, періодичних та газетних видань – 2600 зап.); "Праці співробітників НБУВ" (за 1998–2003 роки – 1400 зап.), "Автореферати" (автореферати докторських та кандидатських дисертацій з питань бібліотечної справи, бібліографії, книгознавства), "Видання НБУВ".

З 2001 року розпочато пошук інформації через Інтернет, ведеться постійний моніторинг фахових Інтернет-ресурсів. Саме з використанням Інтернет-технологій вдається отримувати важливу повнотекстову інформацію, зокрема, наукові збірники (Библиотеки за рубежом. – М.: ВГБИЛ), монографії (Лаврик О.Л. Академическая

бібліотека в сучасній інформаційній середі. – Новосибірськ: ГПНТБ СО РАН, 2003.) та ін. Створені БД та вихід в мережу Інтернет відкрили принципово нові можливості пошуку інформації порівняно з традиційними бібліотечними каталогами.

У читальному залі створені гарні умови для плідної творчої роботи бібліотечних працівників. Видання розміщені за ББК у фонді відкритого доступу. За своїм змістом та хронологічним охопленням фонд ЧЗБЛ є унікальним. Він налічує понад 17 тис. примірників документів. Особливу наукову цінність становлять видання середини ХІХ століття. До прикладу, зберігаються звіти Імператорської Публічної бібліотеки за 1853–1912 роки, матеріали бібліотечних та бібліографічних з'їздів, конференцій початку ХХ століття. Незмінний інтерес користувачів викликають і перші часописи Всенародної бібліотеки України (нині НБУВ) та окремі прижиттєві праці визначних книгознавців та бібліотекознавців: Балики Д.А., Рубинського К. І., Фрідьєвої Н. Я.

Сучасну частину фонду представляють документи з багатоаспектним цільовим призначенням: монографії, збірники наукових праць, матеріали науково-практичних конференцій, автореферати дисертацій з питань бібліотекознавства та бібліографії, технологічна документація, стандарти, положення, навчальні посібники, енциклопедії, термінологічні та мовні словники, путівники по бібліотеках. Важливу складову фонду представляє розділ, визначений умовно як "Видання НБУВ", де зберігаються планово-звітна документація, матеріали міжнародних наукових конференцій, збірники наукових праць та методичні розробки з 1950 року.

Окреме місце фонду займають періодичні видання, які зберігаються в залі з початку їх заснування. Ця частина фонду активно поповнюється як україномовними (39 назв), так і російськомовними (44 назви) періодичними та продовжуваними виданнями і користується підвищеним попитом читачів. Фонд залу містить також 33 найменування іноземних періодичних та продовжуваних видань. Фахові документи надходять з Австрії, Великобританії, Канади, Німеччини, США, Польщі здебільшого через міжнародний документообмін.

Основними способами комплектування документного фонду ЧЗБЛ є отримання обов'язкового примірника документів, купівля, передплата, репродуціювання документів, документообмін, безоплатне отримання документів (дари).

Для забезпечення оперативного та якісного наповнення фонду значна увага приділяється докомплектуванню. З цією метою ЧЗБЛ підтримує зв'язки з книжковою фірмою "Эльга" м. Києва, здійснює книгообмін з Національною Парламентською бібліотекою України тощо. Протягом 2002–2003 років до фонду надійшло 1415 примірників документів, більшу частину яких (41%) становили російськомовні книги та періодичні видання, україномовна та зарубіжна література відповідно склали 32 та 27% від загальної кількості надходжень. Якщо аналізувати надходження за цільовим призначенням, то значну їх кількість (61%) склали наукові видання, виробничо-практичні – 22%, довідкові – 9%, навчальні – 6,4%. На жаль, стан укомплектування фонду вітчизняними підручниками та довідниками залишається критичним, наявні ж навчальні посібники вже доволі застарілі (1998–1999 років видання). Серед україномовних наукових праць особливим попитом користуються праці провідних науковців: Швецової-Водки Г.М. (Документ і книга в системі соціальних комунікацій. – Рівне, 2001), Кулешова С.Г. (Документознавство: історія, теоретичні основи. – К., 2000), Кушнарєнко Н. М. (Документоведение. – К., 2000) та ін. Користувачі мають змогу також працювати з оновленими довідниками та підручниками з питань бібліотекознавства, фондознавства, історії бібліотечної справи, маркетингу та менеджменту, бібліотечно-інформаційного обслуговування, методики соціологічних досліджень, підготовленими відомими російськими вченими Ю.М.Столяровим, А.М. Ванєєвим, В.І. Терьошиним, Г.М. Діомідовою та ін.

Враховуючи проблеми та тенденції розвитку сучасного інформаційного суспільства, пріоритетні напрями в бібліотечно-інформаційній галузі, передбачаємо формування та розширення ресурсу ЧЗБЛ з таких актуальних питань:

- інноваційна діяльність бібліотек у сучасному інформаційному середовищі;
- українське документознавство: сучасний стан та перспективи розвитку;
- бібліотечна наука, професіологія та підготовка кадрів в Україні;
- бібліотечна справа в контексті світового досвіду.

ПРИЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ МОДЕЛЮВАННЯ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Лавиноподібне зростання кількості документальної інформації, нові електронні форми її поширення й зберігання ставлять перед бібліотеками важливі технічні та організаційні проблеми, вирішення яких потребує залучення сучасних математичних методів дослідження. Одним з найбільш відомих й ефективних є метод математичного моделювання.

Першим етапом побудови математичної моделі є збирання інформації про динамічні та статичні характеристики структури бібліотеки, її вхідні та вихідні потоки, внутрішні технологічні процеси тощо. Тільки наявність достатньої кількості точних і достовірних даних дозволяє отримати адекватну математичну модель й, головне, практично корисні результати.

В сучасних умовах основним інструментом збирання, накопичення та обробки даних є автоматизована інформаційна система (АІС). Функції, структура, порядок розробки таких систем загальновідомі. Основним призначенням АІС є забезпечення керівників усіх рівнів необхідною і достатньою інформацією для прийняття рішень, якість яких забезпечує високоефективну діяльність бібліотеки та її підрозділів. Тому, якщо навіть інформаційна система у бібліотеці вже існує, то вона, як правило, орієнтована на процеси управління і не збирає або не зберігає необхідну для моделювання інформацію. Завданням дослідників у цьому випадку є доповнення основних функцій АІС додатковими, спрямованими на інформаційну підтримку побудови та використання математичної моделі бібліотеки.

Процес побудови повної та ефективною моделі такого складного інформаційно-технологічного комплексу, яким безперечно є наукова бібліотека, тривалий та високовартісний. Зберігати й опрацьовувати всю інформацію, що стосується бібліотеки, практично неможливо та і не потрібно. Тому систему збирання інформації розробляють, виходячи з поетапності побудови та наступного удосконалення математичної моделі. Так, на початковому етапі її створення

найбільш важливою є інформація для обґрунтування можливості моделювання тих чи інших технологічних процесів, вибору релевантних типів моделей. У подальшому інформаційні потреби розширюються відповідно до нових завдань розробки, тестування й використання моделей.

Крім основних завдань збирання та обробки інформації модифікована АІС має забезпечувати:

- відображення поточного стану процесу розробки моделі;
- взаємодію розробників між собою та зв'язок з керівництвом бібліотеки на основі безпаперової технології;
- формування необхідної звітності;
- реалізацію системи підказок і рекомендацій для розробників.

Враховуючи розвиток інформаційних технологій, посилення вимог до швидкості та повноти виконання читацьких запитів, модель теж повинна уточнюватися, перевірятися, модернізуватися. Відповідно систему інформаційної підтримки моделювання необхідно розвивати паралельно з моделлю і навіть випереджати її розвиток. Тому у вимоги до АІС потрібно включити незалежність її від апаратного й системного програмного забезпечення, відкритість.

Удосконалення АІС має відбуватись у двох напрямках. Перший – розвиток функціональної частини, розширення кількості та глибини обробки вихідної інформації; другий – удосконалення й розвиток забезпечувальної частини системи. На обидва напрямки безпосередньо впливають процеси зміни поколінь комп'ютерів, розвиток системного і прикладного забезпечення, засобів телекомунікацій.

Система інформаційної підтримки моделювання завдяки оптимальному розподілу праці між людиною та комп'ютером на всіх стадіях створення моделі дає змогу прискорити її розробку, підвищити якість прийнятих рішень стосовно типу моделі, математичного апарату тощо.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ЧИТАЧІВ ВУЗІВСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ

Під професійними інформаційними потребами (ІП) читачів вузівської бібліотеки ми розуміємо феномен об'єктивно виникаючого у результаті постановки освітньої мети і завдань або у процесі навчальної та наукової діяльності дефіциту інформації, ліквідація якого потребує специфічної інформаційно-комунікаційної діяльності.

Базовими для дослідження ІП читачів вузівських бібліотек ми обрали аналітичні методи, які передбачають поглиблене вивчення магістральних напрямів розвитку освіти і навчального процесу, що дозволяє визначити фактори впливу на формування ІП, а також зміст такого феномена.

Дослідження інформаційних потреб читачів вузівської бібліотеки здійснено на основі аналізу законодавчих документів, що регламентують діяльність вищої школи України і фундаментальних праць з педагогічних проблем розвитку вищої освіти.

Інформаційні потреби читачів вузівської бібліотеки відносяться до класу складних поліструктурних систем, що складаються з різнопланових структур, сформованих за різними ознаками. Це зумовлює необхідність різностороннього аналізу, орієнтованого на розкриття взаємозв'язків та взаємовідносин між окремими складовими професійних ІП. Проведений нами аналіз механізму формування ІП дозволяє виділити у їх структурі стабільну і динамічну складові. До стабільної відноситься змістовна спрямованість ІП, що зумовлена у викладачів змістом і характером їхньої фахової діяльності, а у студентів – навчальним планом і програмами. Стабільними для викладачів є також потреба в одержанні нової наукової інформації за проблематикою своєї навчальної діяльності та ІП у педагогічній інформації загальнодидактичного, методичного технологічного характеру.

Динамічна складова ІП формується внаслідок об'єктивної необхідності в одержанні ситуативної інформації наукового і навчального характеру. Зміст ІП викладачів і студентів значною мірою зумовлений навчальним планом і суттєво впливає на змістовну частину ІП і службові комунікації професорсько-викладацького

складу, які відбуваються на кафедральному, факультетському і загальноузовському рівнях. Реалізація планів зумовлює формування неформальних груп викладачів, які працюють над спорідненими, взаємозв'язаними дисциплінами та мають спільну змістовну частину ІІІ. Важливим напрямом діяльності вузівських бібліотек є аналіз складу таких груп, уточнення тематичного зрізу їх ІІІ та визначення потенціальних інформаційних лідерів. Спрямування бібліотеки з фахівцями, що мають діловий авторитет серед колег і яскраво виражені позитивні комунікаційні якості, дозволяє опосередковано впливати на інформаційно-комунікаційну діяльність широкого кола фахівців, які викладають споріднені дисципліни.

Динамічна складова ІІІ професорсько-викладацького складу значною мірою залежить від характеру їх участі у навчально-виховному процесі. Викладач має забезпечити теоретичну і практичну підготовку студентів. У відповідності з цим двоєдиним завданням відбувається диференціація навчальної роботи на окремі види. Зокрема, теоретичний рівень підготовки студентів забезпечується на лекціях, семінарських заняттях. Другий напрям підготовки студентів забезпечується у процесі проведення лабораторно-практичних завдань, виробничої і навчальної практики.

Основними чинниками, що визначають ІІІ викладачів вузу, є необхідність забезпечення проблемного подання лекційного матеріалу; організація надійного зворотного зв'язку; розвиток діалогових форм опрацювання теоретичних знань; орієнтація курсових, випускних, дипломних робіт на виконання конкретних замовлень виробництва; інформатизація навчального процесу; розробка навчальних матеріалів і засобів контролю знань для дистанційного навчання, якісної організації навчальної і виробничої практики.

Вагомим чинником диференціації ІІІ професорсько-викладацького складу є характер фахової діяльності, що репрезентується у виробничих функціях, – загальних і специфічних. Перша група зумовлена навчальною, науковою, фаховою і методичною діяльністю викладачів. Ці функції з різним ступенем інтенсивності виконує практично весь професорсько-викладацький склад вузу. Специфічні організаційно-управлінські функції виконує найбільш кваліфікована частина викладацького корпусу, що посідає адміністративні засади, – ректор, проректори, декани, директори інститутів, завідувачі кафедрами тощо.

Інформаційні потреби викладачів вищої школи зумовлені специфікою їх фахової діяльності. Адже вони працюють у трьох

напрямах – базовій науці, методиці їх викладання і безпосередньому навчальному процесі. Як дослідники вони створюють нове фахове знання: як методисти – організують навчальний процес і здійснюють дидактичну і методичну інтерпретацію досягнень науки, як педагоги – передають наукову інформацію студентам. Таким чином, педагог вузу інтегрує у своїй діяльності базову науку з методикою і практикою викладання

Інформаційні потреби студентів також мають стабільну і динамічну складові. Стабільним є тематичний зріз ІІ, який визначається офіційними документами – стандартами освіти, нормативною і варіативною складовою навчальних планів, робочими програмами навчальних дисциплін, проблематикою курсових, бакалаврських, дипломних і магістерських робіт. Суттєвий вплив на формування ІІ студентів має професорсько-викладацький склад вузу. Адже в умовах впровадження особистісно-орієнтованого підходу викладачі спонукають студентів до активного пошуку та ефективного засвоєння інформації, зростання особистого і творчого потенціалу шляхом активної участі в індивідуальній та колективній науковій роботі. Ці процеси суттєво впливають на зближення професійної складової ІІ викладачів і студентів. Залучення студентів до наукових досліджень зменшує негативні наслідки динаміки ІІ у відповідності з навчальним планом і формує стабільну складову ІІ, що буде розвиватись у подальшій професійній діяльності випускника вузу. Проте динамічна складову ІІ має і позитивне значення, адже вона безпосередньо зв'язана з індивідуальним становленням особистості студента.

Дослідження ІІ читачів вузівської бібліотеки є необхідною умовою розробки ефективної стратегії її розвитку.

Н.Й. Дзюба
(м. Київ)

ТАБЛИЦІ БІБЛІОТЕЧНО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЛЯ ДИТЯЧИХ БІБЛІОТЕК: ДОСЯГНЕННЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Створення і удосконалення системи бібліотечно-бібліографічної класифікації (БК), розробка її наукових основ та впровадження – складні проблеми бібліотекознавства, що залежать від рішень ряду

наукових, методологічних і методичних питань, а також від особливостей інформаційно-пошукових систем, на які розрахована класифікація.

Вперше необхідність застосування в дитячих та шкільних бібліотеках єдиної з бібліотеками для дорослих класифікації було обґрунтовано у 1938 році в посібнику О.В.Кльонова «Техника школьной библиотеки», в якому вказувались прийоми, методи та особливості систематизації літератури для дітей. Істотний внесок в розробку таблиць десятикової класифікації для дитячих та шкільних бібліотек у 40-х роках внесли видатні бібліотекознавці Л.Н. Троповський та З.М.Амбарцумян.

Значні зрушення в створенні бібліотечно-бібліографічної класифікації відбулися в 1958 році, коли Міністерство культури РСФСР вирішило об'єднати зусилля бібліотек у справі удосконалення і видання таблиць ББК. В цей час створюється комісія, до складу якої увійшли представники крупних бібліотек Росії, Всесоюзної Книжкової палати, а також деяких великих спеціалізованих бібліотек союзних республік, вчені різних галузей знань. Україну у цій Комісії представляли працівники Харківської обласної бібліотеки ім. В.Короленка. Робота продовжувалась протягом багатьох років і була, в основному, завершена в 1968 році виходом у світ 30-томного видання «Библиотечно-библиографическая классификация: Таблицы для научных библиотек», яке у подальшому стало основою для створення системи таблиць ББК для бібліотек різних типів.

Слід зазначити, що в цей період (50–60-ті роки) приділялася значна увага і питанням удосконалення системи класифікації дитячої літератури та створення відповідних каталогів. В 1958–1959 роках дитячі бібліотеки активно використовували в своїй роботі і три випуски «Каталога детской библиотеки» та додаток до нього «Ежегодник литературы за 1958 год для детских библиотек», видані Державною бібліотекою СРСР імені Леніна. У 1960, 1964 роках виходять у світ «Таблицы библиотечной классификации для детских библиотек», які призначалися для використання як в самостійних дитячих бібліотеках, так і в дитячих відділеннях бібліотек для дорослих. В основі цих видань лежали таблиці бібліотечної класифікації для масових бібліотек, але при цьому було враховано завдання і специфіку роботи дитячих бібліотек, які й обумовили особливості оформлення та розробки таблиць. В результаті вони

зазнали значного скорочення, хоча при цьому кількість основних відділів та порядок їх розташування залишилися незмінними.

Редакція анотованої друкованої картки ДБЛ і Державна республіканська дитяча бібліотека РРФСР постійно продовжували роботу з уточнення та доповнення "Таблиц ...", і у 1974 році виходить у світ третє, доповнене видання "Таблиц библиотечно-библиографической классификации для детских библиотек".

Новий етап у розвитку теорії, методики і практики бібліотечної класифікації дитячої літератури ознаменувався виходом у світ в 1978 році видання «Библиотечно-библиографическая классификация: Таблицы для детских библиотек», що поставило перед бібліотеками дуже важливе і відповідальне завдання – перевести свої книжкові фонди і каталоги на ББК. На виконання наказу Міністерства культури СРСР № 735 від 29 жовтня 1978 року «О внедрении советской библиотечно-библиографической классификации в практику массовых и детских библиотек» та відповідного наказу Міністерства культури УРСР на Україні було розроблено перспективний план впровадження ББК в масових та дитячих бібліотеках на 1981–1985 роки, передбачалися заходи щодо розробки інструктивно-методичних.

У 1986 році світ побачило друге видання «Библиотечно-библиографическая классификация: Таблицы для детских и школьных библиотек» із змінами в загальній та частковій методиках систематизації літератури. Таблиці в цілому розширилися, в них з'явилися додаткові класифікаційні ділення, що полегшувало класифікацію літератури для учнів старших класів у шкільних бібліотеках.

У 90-ті роки, які відзначилися бурхливими змінами в суспільному житті, постала необхідність і в осучасненні таблиць ББК, зокрема, в модернізації змісту і структури, принципів її створення, ведення і розповсюдження. У 1998 році дитячі бібліотекарі змогли ознайомитися з новим виданням «Библиотечно-библиографическая классификация: Таблицы для детских и школьных библиотек». В його основу лягло друге видання 1986 року та робочі таблиці ББК для масових бібліотек, методичні рекомендації, опубліковані на сторінках журналу «Библиотека» та іншої професійної періодики, доповнення та виправлення, розроблені Державною дитячою бібліотекою Росії. Усі ці нововведення значно збагатили понятійний апарат таблиць, що ввібрав багато нових тем, проблем, явищ і відобразив зміни в періодизації історії і політичної карти світу.

На сьогоднішній день суть роботи з ББК для бібліотекарів полягає в необхідності привести фонди і каталоги у відповідність з соціальною практикою та науковими досягненнями, тобто ліквідувати відставання у формуванні фондів і каталогів бібліотек від життя у професійній сфері. Враховуючи складнощі, з якими доводиться зустрічатися каталогізаторам практично щоденно, Національна бібліотека України для дітей підготувала методичні поради щодо роботи з системою каталогів та картотек в сучасних умовах та «Орієнтовну схему систематичного каталогу для учнів 5–9 класів». Але є значні складнощі щодо створення україномовних таблиць, які конче необхідні дитячим бібліотекам.

Н.Ф.Самохіна
(м. Київ)

АДАПТАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНОГО СЕРВІСУ ДО ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ

Розвиток бібліотеки в умовах переходу до ринкової економіки орієнтує її на гнучкість і динамічність при обов'язковому зростанні ефективності функціонування. У свою чергу, підвищення потенціалу бібліотеки можливе за умови вирішення актуальних проблем адаптації інформаційно-бібліотечного сервісу до запитів користувачів. Підходи до адаптації інформаційно-бібліотечних сервісів, що розвиваються у Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського (НБУВ), базуються на законі концентрації та розсіювання інформації (законі С.Бредфорда), дія якої розповсюджується і на формування бібліотечного фонду. Згідно з цим законом невелика кількість документів підвищеного попиту задовольняє більшу частину читацьких запитів (Л.Костенко, Т.Павлуша).

Якщо порівняти співвідношення питомої ваги документів визначеного фонду з питомою вагою читацьких вимог на ці документи, доходимо висновку, що документи, які запитуються частіше одного разу на рік, задовольняють близько 70% читацьких запитів, до 50% усіх читацьких замовлень задовольняються документами, обіг яких становить не менше одного разу за квартал. Видання, які користувачі замовляють не менше ніж один раз на місяць, забезпечують до 30% читацьких потреб. Тобто для

удосконалення системи бібліотечного обслуговування такі документи слід передати у зони оперативного обслуговування читачів.

В умовах реальної бібліотеки процес модифікації розміщення документів можна вважати постійною властивістю цієї системи. Якщо інтереси користувачів зміщуються в інші галузі або стають популярними, нові предмети, організація масиву документів будуть поступово змінюватися з урахуванням нових умов. При роботі з автоматизованими системами, в основі яких лежить пошук в режимі діалогу і динамічне управління фондом, задача модифікації розміщення документів легше піддається рішенню. Для розв'язання цієї проблеми пропонується базуватись на процесі діалогу, який виконується в рамках звичайної інформаційно-пошукової системи.

Окремо треба зупинитися на тому, що документи підвищеного читацького попиту доцільно передавати до підсобних фондів читальних залів і здійснювати контроль за їх видачею. Безумовно, що електронний каталог дозволяє, крім реалізації традиційних пошукової і комунікативної функцій, забезпечити й вирішення ряду статистичних завдань. Завдяки цьому з'явилася можливість оперативного отримання об'єктивних даних про видання підвищеного попиту, і на основі цього прийняття оптимальних рішень стосовно коригування складу підсобних фондів. Доцільним є не створення фактично електронного каталогу на підсобні фонди, а у загальному електронному каталозі бібліотеки робити позначку в разі, коли видання знаходиться у підсобному фонді. Такі позначки могли б одразу зорієнтувати читача до правильного шляху пошуку потрібного видання, тобто до звернення у конкретний фонд відділу обслуговування, що значно б скоротило час одержання користувачем замовленого інформаційного джерела.

Кардинальне ж підвищення оперативності бібліотечного обслуговування забезпечить телекомунікаційна технологія замовлення документів з книгосховищ, що передбачає передачу читацьких вимог безпосередньо з комп'ютера абонента на пункт прийому цих вимог у бібліотеці. Така технологія дасть змогу зменшити витрати часу читача на чекання доставки замовлених документів з книгосховища, оптимізувати шлях читацької вимоги, зібрати статистичні дані про обіг документів для наступного коригування топології зберігання фондів.

Була розрахована ефективність з урахуванням прямого економічного ефекту комп'ютерної технології бібліотечного

обслуговування НБУВ, фонд якої становить 14 млн. одиниць зберігання. Щоденно НБУВ обслуговує 1500 користувачів, понад 600 з них працюють з електронним каталогом в онлайн-режимі безпосередньо в бібліотеці, а близько 300 читачів могли б замовляти необхідні документи за допомогою телекомунікаційної технології обслуговування користувачів. Сумарний прямий економічний ефект (E) від впровадження системи, вартість якої (З) близько 55000 грн. (вартість двох комп'ютерів з принтерами та спеціалізованого програмного забезпечення), становить до 264000 грн.

Термін окупності витрат на створення телекомунікаційної технології бібліотечного обслуговування та введення у електронний каталог додаткових даних про місцезнаходження документу становитиме:

$$T = \frac{Z}{E} \approx 0,21 \text{ роки, тобто } \approx 68 \text{ робочі дні.}$$

Тут прийнята у розрахунок тільки така складова економічного ефекту, як ціна робочого часу читача.

С.Е.Демидова
(г. Тюмень, Россия)

РОЛЬ ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТА

Внедрение компьютерных технологий значительно расширило информационное пространство студентов, которое, с одной стороны, характеризуется мощным увеличением информационных потоков, с другой, – мощным “свертыванием” и концентрацией информации. Многовековой способ линейного логического мышления перестал быть единственным: человечество возвращается к изначальному, так называемому, гипертекстовому мышлению. Все большее значение в профессиональной подготовке играют гипертекстовые и гипермедиа технологии.

Перемены в обществе привели к пересмотру парадигмы образования, которая влияет на изменение методики обучения, одним из главных направлений ее становится развитие личностно-ориентированных технологий работы с информацией (ее создание, нахождение, оценка, использование, сохранение и передача). Все это

предъявляет новые требования к содержанию и качеству информационной культуры личности.

Владение личностно-ориентированными технологиями становится основой информационной культуры студента. Развитие этих технологий невозможно без учета ведущей модальности будущего специалиста.

Лонгитюдное исследование модальности студентов БИФ позволяет сделать вывод о том, что господствующая форма обучения студентов в вузах – лекция, способствует развитию аудиальных (слуховых) способностей.

Несколько лет назад ведущими модальностями студентов первого курса были визуальная (зрительная) и аудиальная. Через пять лет эти же студенты показали 100% аудиальную направленность. С одной стороны, это доказывает надежность лекции как средства развития слухового канала, а также подтверждает достоверность разработанной Л.С.Коньгиной и Н.Б.Юрьевой методики определения ведущей модальности. С другой стороны, – это тревожный сигнал, поскольку налицо одностороннее развитие студентов. Специалисты утверждают, что яркая выраженность всех трех видов модальностей (например, 8, 9, 10 баллов) позволяет студентам учиться только на “хорошо” и “отлично”. Закрепление полученных знаний у них осуществляется одинаково эффективно и при прослушивании, и при графическом свертывании информации, и при выполнении творческих практических заданий.

В противном случае, когда не учитывается модальность студента и группы в целом, показатель усвоения материала может резко понизиться. Так, в экспериментальной группе с ведущей аудиальной направленностью дважды определялся показатель усвоения материала. Первый раз после прочтения лекции он был достаточно высок (90,2%) и второй раз, когда была прочитана лекция, а затем дана граф-аннотация этой же лекции. Показатель усвоения – 50,1%. Студенты-аудиторы объяснили, что после граф-аннотации они запутались, хотя после лекции усвоили материал нормально. Группа студентов-визуалистов, наоборот, после граф-аннотации “разложила весь материал по полочкам”, правильно выявила доминанту лекции.

Обобщение и анализ существующих методик, способствующих развитию модальностей, может стать основой для коррекции модальностей студентов в ходе учебного процесса. Заслуживают внимания методики (например, позволяющие развивать визуальные

способности), предложенные в технике быстрого чтения (“созерцание зеленой точки”, “пальцы”, “стрелка”, а также таблицы Шульте и др.) [1].

Навыки и умение общения с информацией – одно из главных условий адаптации будущего специалиста в информационном обществе.

Литература:

1. Андреев О.А. Техника быстрого чтения: Progr. “Доминанта”. Кн. 1, 2 / О.А. Андреев, Л.Н. Хромов. – М., 2003.

Ю.В.Яковлева

(м. Київ)

РАНЖИРУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПОШУКУ В ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВИХ СИСТЕМАХ БІБЛІОТЕК

Інтернет завдяки своїй поширеності та оперативності розповсюдження інформації перейняв певним чином найцінніші традиційні технології і підтвердив тим самим їхню значущість. Так, відомий в бібліотекознавстві метод контент-аналізу, який є одним із методів якісно-кількісного вивчення змісту текстів і полягає у зведенні всіх текстів досліджуваної проблеми до набору певних елементів, які в подальшому підлягають підрахунку та аналізу, послуговував аналогом методу пошуку Web-сторінок на основі аналізу метаданих, розміщених в заголовку HTML-документів. Так само знайшли застосування методи пошуку за ключовими словами, створення індексних словників, використання класифікаційних схем, тематичних рубрикаторів тощо. Це дає нам змогу стверджувати, що спеціалісти з інформаційних технологій аналогічно оцінили важливість методів визначення значущості документів для ранжирування результатів пошуку. В інформаційно-пошукових системах бібліотек таку оцінку можна проводити на основі аналізу використання бібліотечних ресурсів.

Результати інформаційного пошуку пропонується ранжувати на основі багатокритеріальної оцінки релевантності знайдених документів, що враховує наступні критерії:

- фактори старіння науково-технічної літератури (вік знайденого видання);
- значущість автора (індивідуального або колективного) на основі даних файлів авторитетних записів;

– статистичні дані про попит на літературу в бібліотеці.

Вибір критеріїв запропонований з погляду на засади теорій бібліометрії та інформетрії.

Дані про використання літератури в бібліотеці можуть стати дуже цінним критерієм ранжирування в пошуковій системі. Вони хоч і носять суб'єктивний характер, відображають цінність певного видання або автора. Інформація про використання літератури була корисною і бажаною для бібліотекарів і читачів з початку існування бібліотек. У період впровадження інформаційних технологій цінність її тільки підвищується, але питання одержання такої інформації все ще залишається актуальним. Бібліотеки, що ввели повний цикл автоматизованого обслуговування читачів, отримують дані про використання літератури автоматично. Причому ця інформація є повною і багатоаспектною.

На жаль, в Україні повністю автоматизоване обслуговування читачів є далекою перспективою. З огляду на це пропонується впроваджувати селективний моніторинг використання бібліотечних фондів для виявлення видань підвищеного попиту шляхом вибіркового аналізу відповідей книгосховища про незадоволені запити. Це дасть змогу підготувати рекомендації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень з оптимізації топології зберігання фондів та коригування політики комплектування літературою бібліотек.

Крім того, результати селективного моніторингу використання бібліотечних фондів можна застосовувати для ранжирування результатів пошуку в інформаційно-пошукових системах бібліотек. Недоліком використання запропонованої методики є певна погрішність, викликана вибірковістю моніторингу, але цей недолік виправданий тим, що моніторинг усього інформаційного потоку потребує дуже великих працевитрат. Аналіз даних моніторингу дозволить сформувати репозиторій оперативних даних про використання бібліотечних фондів, який однозначно пов'язаний з електронним каталогом бібліотеки. На основі таких даних можна проранжувати множину видань, отриману в результаті пошуку, згідно з реальним попитом на конкретне видання в певній бібліотеці.

Оскільки запропонована методика моніторингу використання бібліотечних ресурсів базується на аналізі відповідей книгосховища, то для коректного використання даних моніторингу в задачі ранжирування результатів пошуку, як в інших задачах, доцільно проводити аналіз отриманих даних для “згладжування” сплесків

попиту, викликаних тимчасовими причинами, наприклад збільшення попиту на навчальну літературу в період сесії.

Числовими значеннями даного критерію є кількість вимог (відповідей книгосховища) на видання за певний період аналізу даних, наприклад за останній рік. Для нормалізації значень з метою використання критерію в задачі багатокритеріальної оцінки числові значення діляться на деякі нормуючі дільники, за які приймаються максимальні (мінімальні) значення критеріїв, що досягаються в сфері припустимих рішень.

Використання цього критерію сумісно з наведеними вище дає змогу підвищити релевантність пошуку в інформаційно-пошукових системах бібліотек шляхом ранжирування результатів пошуку.

І.М. Стенурін
(м. Київ)

РОЗРОБКА ФІРМОВОГО СТИЛЯ БІБЛІОТЕКИ ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ МАРКЕТИНГОВОЇ ОРІЄНТАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Маркетингова політика бібліотеки спрямована на створення у користувачів уявлення про неї як про надійного партнера. Така реклама розрахована на досить широку аудиторію, якій не властиві елементи пресингу, агресії і яка зовнішньо ніби віддалена від захисту матеріальних, комерційних та інших інтересів.

Фірмовий стиль сукупним впливом усіх складових сприяє укріпленню позитивної установки на бібліотеку, поширюючи яскравий, неповторний, притаманний лише цьому закладу образ.

Фірмовий стиль складається із таких основних компонентів:

- товарний або фірмовий знак (знак обслуговування);
- логотип (написання назви);
- фірмовий лозунг або девіз (слоган);
- фірмовий шрифт або набір шрифтів;
- фірмові поліграфічні константи друкованої продукції (верстка тексту, розташування ілюстрацій тощо);
- єдиний музичний супровід усіх вербальних рекламних об'яв;
- фірмовий колір (однакове кольорове оформлення приміщень, рекламних матеріалів тощо).

Через особливу узнаваність бібліотечно-бібліографічної та інформаційної продукції, культуру надання послуг, зовнішній вигляд будівлі та її внутрішній дизайн, постійно підтримуваний позитивний імідж фірмовий стиль дозволить бібліотеці активізувати вплив на користувачів та некористувачів, вирішити багато поточних управлінських завдань.

Сьогодні українські бібліотеки знаходяться в складних умовах: кризис культури, труднощі у фінансуванні, поряд із ситуацією, коли практично щоденно треба доводити власну необхідність та корисність суспільству. Фірмовий стиль, друковано-сувенірна реклама підсилюють вплив бібліотек на зовнішнє середовище, викликають добре відношення читаючої та нечитаючої публіки. Позитивним у методиці презентації та формування фірмового стилю є те, що вона може використовуватися бібліотеками, різних за розміром. При цьому бібліотеки не стають схожими на близнюків, оскільки зберігається тільки загальна прихильність до стилю, але обираються найрізноманітніші моделі.

Знак бібліотеки створюється за аналогією і в продовженні класу товарних знаків комерційних фірм. Товарний знак полегшує ідентифікацію продукції та постачальника послуг, є своєрідним сертифікатом якості, спрощує процес «завойовування» ринкової ніші, укріплює престиж відповідної фірми.

Знак бібліотеки має відповідати наступним вимогам:

- бути простим (легко запам'ятовуватися та відтворюватися);
- має підлягати зміні масштабу без втрати якості (від використання на фасаді будинку до візитної картки співробітника);
- не залежати від поточної моди;
- відображати зміст основної діяльності.

Зазвичай, знаку надають чітких геометричних форм; добре, якщо він «випромінює» внутрішню динаміку. Багато публічних бібліотек як загальний фірмовий знак використовують стилізоване зображення розкритої книги (рис. 1).

Рис 1. Знак Дніпропетровської Обласної Універсальної Наукової бібліотеки

З рисунка видно, що знак не є статичним: це підкреслюють книжкові сторінки, які летять ввєрх та виходять із спрямованої донизу палітурки. Об'ємне зображення книги надає знаку глибини.

Деякі бібліотеки України, бажаючи підкреслити корінні зміни в своїй діяльності та підходах, стали розробляти власні фірмові знаки (в тому числі на основі сюжету із розкритою книгою) (рис. 2).

Рис. 2. Знак Наукової бібліотеки Сумського державного університету

Фірмовий шрифт та логотип мають оптимально підтримувати знак обслуговування, а відповідно і популярність бібліотеки. Вважається, що для видань та метаінформації бібліотек найкраще підходять шрифти «Гельветіка» (звичайна, напівжирна, курсив). Ці шрифти пропорційні, красиві; вони обов'язково є у всіх комп'ютерних програмах та легко комбінуються із іншими шрифтами. Саме таким вимогам відповідають фірмові шрифти. Набрана спеціальним шрифтом назва бібліотеки має добре читатися, букви – на оптимальній відстані, аби одна не «наїжджала» на іншу, але й не було пустот (рис. 3).

**ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ім. М. Горького**

Рис. 3. Знак Одеської Державної наукової бібліотеки імені М.Горького

Повна або скорочена назва бібліотеки, виконана в специфічному варіанті, називається її логотипом. Окрім логотипу фірмовим шрифтом або набором шрифтів друкуються також адреса, час роботи, рекламні та інші повідомлення.

Г.А. Шаньгинова
(г. Улан-Удэ, Россия)

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДЕЛОВЫХ БИБЛИОТЕК ЗА РУБЕЖОМ

Реформирование всех сфер жизни российского общества, внедрение рыночных условий хозяйствования существенно повлияли на возрастание запросов деловой тематики. Возникновение в нашей стране предприятий малого и среднего бизнеса повлекло за собой необходимость адекватного информационного сопровождения их деятельности. Как свидетельствуют результаты исследований, в том числе и тех, которые провел автор публикации, предпринимателю нужна деловая информация для принятия управленческих, производственных и иных решений [5; 9]. Следовательно, владение своевременной и достоверной информацией становится важным фактором для достижения успеха в бизнесе.

Представители крупного бизнеса адаптированы к условиям современного информационного рынка и создают собственные информационно-аналитические центры и библиотеки, тогда как представителям малого и среднего бизнеса эти услуги не доступны по причине их высокой стоимости. Следовательно, решить проблему информационного обеспечения предпринимательства способны деловые библиотеки, создаваемые в нашей стране с начала 1990-х годов и занимающиеся сбором, обработкой и предоставлением бизнесменам и населению деловой информации.

В настоящее время существуют библиотеки, нацеленные преимущественно на информационное обеспечение бизнеса, в их числе – Московская городская деловая библиотека (МГДБ), ИДЦ “Кутузовский” и др. Как показывает практика, данные проблемно ориентированные структуры возникли на базе действующих публичных библиотек.

В специальной печати опыт деятельности российских деловых библиотек изучен и проанализирован недостаточно. Тем не менее, отдельные аспекты этой проблемы исследуются специалистами библиотечного дела. Исходя из недостаточной разработанности данного вопроса, представляется полезным обратиться к опыту стран, давно работающих в сфере обеспечения предпринимательства деловой информацией. Наиболее последовательно информационное

обеспечение пользователей деловой информацией осуществляется в США, Великобритании и Германии [4].

Американские публичные библиотеки с момента своего возникновения ориентируются на удовлетворение инфопотребностей делового сообщества. Предоставлением деловой информацией бизнесменам занимались появившиеся в конце XIX – начале XX века в США НТБ промышленных корпораций. Их деятельность была высоко оценена предпринимателями и характеризовалась как “ударная сила в бизнесе” [3]. В 1920-е годы многие промышленные предприятия США создавали внутрифирменные библиотеки, которые рассматривались как средство поднятия производительности любого предприятия [2].

За рубежом предпринимается много усилий для содействия библиотек развитию бизнеса. Так, в США Библиотека Конгресса имеет Фонд исследований в области бизнеса, который финансирует создание и распространение в США информационных пособий и услуг различными учреждениями (в том числе и библиотеками) в помощь малому бизнесу [6].

Первые бизнес-библиотеки в Великобритании были созданы в 1920-е годы и финансировались местной общиной [7]. Деловое сообщество Англии было заинтересовано в услугах библиотек и обеспечивало им финансовую поддержку. В частности, библиотеки университетов Англии и городских корпораций были созданы на средства промышленно-купеческого сословия [1].

В отличие от США и Великобритании, немецкие библиотеки обратились к информационному обеспечению бизнеса значительно позднее, в конце 1980-х годов [7]. Получив финансовую поддержку от органов местной власти и учитывая потребность немецких предпринимателей в получении деловой информации, публичные библиотеки Германии сформировали фонды различных документов по бизнесу. Библиотеками разработан проект “Деловая информация”, нацеленный на формирование фонда для небольших фирм на базе библиотеки Беблингена [8].

Новые информационные технологии активно используются зарубежными деловыми библиотеками. Например, в Дании пользователям предоставляют электронные средства коммуникации; многие университетские библиотеки Германии предлагают деловую информацию на цифровых носителях. Заслуживает внимания деятельность информационной службы Великобритании “Деловая

информация в Интернет” [7]. Оперативному обеспечению запросов представителей малого бизнеса и населения в Центре деловой информации г.Щецина (Польша) способствуют подключение к сети NATRICKS, базы данных, электронные документы. Службы деловой информации в венгерских библиотеках располагают электронными сетями, которые предоставляют доступ к БД страны и мира [8].

Таким образом, краткий обзор деятельности зарубежных деловых библиотек показывает, что они накопили большой опыт обеспечения инфопотребностей бизнеса. Изучение и обобщение опыта будет способствовать решению проблем организации и функционирования российских деловых библиотек.

Литература:

1. Виленский Л. Кое-что о библиотеках Англии // Библиотекарь. – 1925. – №10. – С. 92.
2. Григорьев Ю.В. В кабинете библиотековедения // Красный библиотекарь. – 1925. – № 2. – С. 95.
3. Клещук С.Е. Библиотечный маркетинг в США: генезис и современные проблемы // Науч. и техн. б-ки. – 1991. – № 12. – С. 3-9.
4. Ключев В.К., Коллегаева С.Д. Подготовка библиотекарей-аналитиков деловой информации для удовлетворения профессиональных потребностей предпринимателей // Науч. и тех. б-ки. – 1995. – № 8/9. – С. 57-75.
5. Михнова И.Б. Портрет бизнесмена в необычном интерьере // Библиотека. – 1994. - № 5. – С. 21-24; 1994. – № 8/9. – С. 57-75.
6. Осипова И.П. Библиотеки в помощь экономическим преобразованиям (по материалам профессиональной печати) // Мир библиотек сегодня. – 1995. – Вып. 3. – С. 3-26.
7. Симон Э. Роль деловых библиотек в экономическом развитии общества // Публичная библиотека – центр информации для населения, образования и бизнеса: Материалы рос.-герм. семинара. – М.: МАДБ, 1999. – С. 32-40.
8. Служба деловой информации в библиотеке: отечественная и зарубежная практика: Учеб. пособие. – М., 1996. – 112 с.
9. Шаньгинова (Кузьмина) Г.А. Информационное обеспечение предпринимательской деятельности (на примере г. Улан-Удэ) // Библиотечное дело на пороге ХХI века: Тез. докл. и сообщ. междунар. науч. конф. (Москва, 15-16 апр. 1998 г.). – Ч.1. – М., 1998. – С. 78-79.

*ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНТЕРНЕТ
В БІБЛІОТЕКАХ, ОРГАНІЗАЦІЯХ ІПІ,
СЛУЖБАХ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ*

Г.В.Власова
(м. Київ)

**ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ
В АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМАХ**

З масовим впровадженням комп'ютерів в усі сфери діяльності людини обсяг інформації, збереженої в електронному виді, виріс у тисячі разів. І тепер скопіювати за півхвилини і віднести дискету з файлом, що містить план випуску продукції, набагато простіше, ніж копіювати або переписувати стос паперів. А з появою комп'ютерних мереж навіть відсутність фізичного доступу до комп'ютера перестала бути гарантією збереження комп'ютерної інформації, що як ніколи підкреслює актуальність проблеми її захисту.

До такого роду інформації відносяться:

- дані контрактів і договорів, виконуваних організацією;
- дані про поточний фінансовий, матеріальний, технічний стан організації;
- дані про перспективні проекти, договори, бізнес-плани;
- дані про персонал;
- дані про використовувані ноу-хау;
- дані про поточну діяльність організації;
- дані обліку (оперативного, бухгалтерського, руху матеріальних коштів і ін.);
- дані, необхідні для виконання функціональної діяльності всіх підрозділів організації.

У сучасному бізнесі практично вся ця інформація зберігається й обробляється в автоматизованих системах (АС). Тому ефективність діяльності фірми, а виходить, і доля її бізнесу стають усе більше залежними від стійкості функціонування і захищеності цих систем від пасивного й активного інформаційного впливу зовнішнього середовища і конкурентів відповідно. Втрата працездатності АС

може спричинити негативні наслідки для бізнес-структури, а в деяких випадках призвести до її повної загибелі.

На початкових етапах впровадження інформаційних технологій АС використовувалися головним чином у системах обліку та контролю. Нині АС усе активніше використовується як ядро бізнес-процесів. Новий імпульс для використання інформаційних технологій у бізнесі дав Інтернет. Спочатку його роль зводилася, головним чином, до ролі нового каналу комунікацій – через електронну пошту пішов основний потік переписки між співробітниками фірм. Найбільш популярною стає інтернет-комерція ("business to business" (B2B); "business to customer" (B2C)).

Автоматизована система (АС) – це організаційно-технічна система, що являє собою сукупність таких взаємозалежних компонентів:

- технічних засобів обробки і передачі даних (засобів обчислювальної техніки і зв'язку);
- методів і алгоритмів обробки у вигляді відповідного програмного забезпечення;
- інформації (масивів, наборів, баз даних) на різних носіях;
- персоналу і користувачів системи, об'єднаних за організаційно-структурними, тематичними, технологічними або іншими ознаками для виконання автоматизованої обробки інформації (даних) з метою задоволення інформаційних потреб суб'єктів інформаційних відносин.

Під обробкою інформації в АС будемо розуміти будь-яку сукупність операцій (прийом, збирання, накопичення, збереження, перетворення, відображення, видача тощо), здійснюваних над інформацією (зведеннями, даними) з використанням засобів АС.

Автоматизована система складається з локальних, корпоративних, глобальних мереж.

Локальна мережа – складається з комп'ютерів, розміщених на території одного адміністративного будинку, підприємства, містечка тощо. Вона може мати різну логічну топологію об'єднання між собою: шина (всі комп'ютери зв'язані лінійно), кільце (всі комп'ютери зв'язані в замкнену шину кільце), зірка (всі комп'ютери зв'язані з центральним комп'ютером-сервером). Топологія типу "зірка" забезпечує більшу живучість мережі, тому що вихід одного з сегментів не позначається на роботі інших. З'єднання комп'ютерів може бути жорстким (виті пари, коаксіальний кабель (тонкий і товстий)) і гнучким (спутниковий та мікрохвильовий зв'язок).

Локальна мережа звичайно призначена для збирання, передачі, розосередженої і розподіленої обробки інформації в межах одного офісу, організації. У багатьох випадках локальна мережа зв'язана з іншими мережами, внутрішніми або зовнішніми, аж до регіональних або глобальних мереж. Основне призначення будь-якої обчислювальної мережі – надання інформації й обчислювальних ресурсів підключеним до неї користувачам.

Корпоративні мережі – мережі масштабу всього підприємства, корпорації. Вони можуть охоплювати великі території, аж до роботи на кількох континентах. Через високу вартість індивідуальних виділених комунікацій вони найчастіше використовують комунікаційні можливості Інтернет, і тому територіальне розміщення для таких мереж ніякої ролі не має. Корпоративні мережі відносять до особливого різновиду локальних мереж, що мають значну територію охоплення.

Глобальна мережа – об'єднання територіально-розподілених регіональних мереж, що складаються з комп'ютерів, розташованих на великих відстанях і включають міста, регіони держави тощо.

Інтернет – велика розгалужена глобальна мережа, що складається з комп'ютерних вузлів, розташованих по всьому світі (всесвітня павутина), створення інформаційних систем, об'єднаних локальною мережею, що здебільшого використовують переваги, надані Інтернет. Поява електронного (комп'ютерного) документообігу сприяє розвитку проблеми надійного забезпечення, збереження встановленого статусу використання інформації, що циркулює та обробляється в інформаційно-обчислювальних центрах, системах і мережах або коротко – в автоматизованих системах (АС). Тобто з'являється нова грань проблеми захисту інформації – захист комп'ютерної (електронної) інформації в АС.

А термін "безпека інформації" потрібно розуміти як захищеність інформації від небажаного для відповідних суб'єктів інформаційних відносин її розголошення (порушення конфіденційності), перекручування (порушення цілісності), втрати або зниження ступеня доступності інформації, а також незаконного її тиражування.

Оскільки суб'єктам інформаційних відносин збиток може бути нанесений також за допомогою впливу на процеси і засоби обробки критичної для них інформації, то стає очевидною необхідність забезпечення захисту всієї системи обробки і передачі даної інформації від несанкціонованого втручання в процес її функціонування, а також від спроб розкрадання, незаконної модифікації і/або

руйнування будь-яких компонентів даної системи. Тому під безпекою автоматизованої системи обробки інформації (комп'ютерної системи) слід розуміти захищеність усіх її компонентів (технічних засобів, програмного забезпечення, даних і персоналу) від подібного роду небажаних для відповідних суб'єктів інформаційних відносин впливів.

Безпека будь-якого компоненту (ресурсу) АС складається із забезпечення трьох його характеристик: конфіденційності, цілісності та доступності.

Конфіденційність компонента системи полягає в тому, що він доступний тільки тим суб'єктам доступу (користувачам, програмам, процесам), яким надані на це відповідні повноваження.

Цілісність компонента системи полягає в тому, що він може бути модифікований тільки суб'єктом, що має для цього відповідні права. Цілісність є гарантією коректності (незмінності, працездатності) компонента в будь-який момент часу.

Доступність компонента означає, що суб'єкт, який має відповідні повноваження, може в будь-який час без особливих проблем набути доступ до необхідного компонента системи (ресурсу).

Воронков В.И.
(г. Киев)

ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ УКРАИНЫ

В начале третьего тысячелетия в развитых странах информация становится одним из наиболее важных национальных воспроизводимых ресурсов. Все возрастающая зависимость от наличия информации, уровня развития и эффективности использования средств его обработки и передачи привела к возникновению такого принципиально нового понятия как информационные ресурсы из научно-технологической и экономической деятельности, которые являются носителями научного знания.

Формирование системы национальных информационных ресурсов Украины на данном этапе становится стратегическим направлением и требует от всех органов государственной власти решения возникающих проблем на основе единых методологических позиций.

Анализ состояния информационных ресурсов из научно-технологической и экономической деятельности Украины указывает на значительное разнообразие видов информационных ресурсов по формам представления информации, организационных решений, технологий использования и другими разрезами. За много лет в Украине накоплено большое количество информационных источников, создан ряд центров научно-технической и экономической информации, объем информационных ресурсов увеличивается со стремительным развитием Интернет-технологий.

Вместе с тем в сфере научно-технической информации накопилось и множество проблем, которые в своем большинстве являются общими для всей сферы формирования и использование национальных информационных ресурсов.

Одним из важнейшим фактором есть активизация информационных ресурсов. Активными информационными ресурсами называют такую часть электронных информационных ресурсов, которая представляет информацию, доступную для автоматизированного поиска, обработки и использования без помощи организаций, которые ее формируют.

Поэтому отношение активных электронных информационных ресурсов к всему объему национальных информационных ресурсов становится наиболее важным фактором развития информатизации государства, а также показателем, который характеризует эффективность использования одного из важнейших национальных ресурсов страны.

Еще одним важным фактором развития электронных информационных ресурсов является интенсивность их массового использования. К ресурсам массового использования относится адресная информация, сведения о работе предприятий массового обслуживания, органов власти, транспорта, связи, обучение и т.п. Анализ показывает, что система информационно-справочного обслуживания населения Украины, которая могла быть организована на надлежащем уровне, в данное время отсутствует. Это рассматривается как следствие структурной неполноты национальных информационных ресурсов. Остается надеяться, что в результате реализации проекта “Электронная Украина” этот недостаток будет постепенно ликвидирован. Эти и прочие проблемы в области формирования и использование национальных информационных ресурсов свидетельствуют о необходимости изменений в приоритетах в этом направлении.

Государственная система научно-технической информации Украины, имея большой объем информационных ресурсов (свыше

120 млн. экземпляров научно-технической литературы, около 100 всевозможных локальных и глобальных баз данных общим объемом свыше 4 млн. записей) и распределенную по территории страны инфраструктуру, должна взять на себя соответствующие задачи по формированию электронных информационных ресурсов по научно-технологической и экономической деятельности в Украине.

Мировой опыт показывает, что предпосылкой эффективности управленческих решений относительно поддержки научно-технического развития (НТР) как источника экономического возрастания, неотъемлемой составной национальной культуры и образования является проведение информационно-аналитического мониторинга основных факторов и характеристик инновационных процессов, которые рассматриваются в общегосударственном масштабе: общественные потребности в НТР, цель и стратегия его развития (динамика развития научного, технического и промышленного потенциала; международные научно-технические связи и т.п.). Мониторинг такого рода может создать необходимый информационный базис и требует для этого привлечения профессионалов – проблемных аналитиков, которые специализируются на анализе и оценке проблем НТР, тенденций и закономерностей его развития.

Рыночная экономика активизирует горизонтальные информационные связи между участниками инновационных процессов на всех стадиях: исследование – разработка – производство – сбыт – эксплуатация. При этом вместе с потребностью в научной и технической информации возрастает потребность в экономической, конъюнктурной, статистической, социально-демографической и экологической информации. Именно эти обстоятельства, прежде всего, должны быть учтены в структуре первичных данных предложений относительно разработки и отладки отечественного изготовления наукоемкой продукции мирового уровня конкурентоспособности как определяющего фактора экономического прогресса Украины.

В Украине отсутствуют профессиональные аналитические службы, сориентированные на поддержку реализации интеллектуального потенциала граждан в сфере научной и научно-технической деятельности, практически нет качественных аналитических материалов с оценкой реальных потребностей и возможностей как внутреннего, так и внешнего рынков. Существующая статистическая отчетность не дает в полной мере возможности обнаружить основные тенденции формирования направлений научно-технической деятельности, не

позволяет оперативно проводить необходимый анализ имеющегося научно-технического задела и существенно усложняет прогнозирование социально-экономических последствий его использования.

Сейчас в Украине отсутствует замкнутый технологический цикл от создания к использованию имеющегося ресурса научно-технической информации (НТИ) из наукоемкой продукции (НП). Система сбора, обработки, сохранения и распространения НТИ регулируется ведомственными нормативными документами, которые отражают разногласие самих ведомств относительно взглядов на использование НТИ по результатам исследовательской или внедренческой деятельности. Отсутствуют единые методологические и методические основы функционирования системы документальных коммуникаций, формирования и поддержки национального фонда НТИ с НП. Государственной информационно-аналитической системы оперативного мониторинга предложений относительно разработки, изготовления и выявления спроса на НП не существует. Отсюда вытекают основные задания развития сферы научно-технической информации в Украине. К фундаментальным аспектам дальнейшего развития сферы научно-технической информации относятся следующие неотложные проблемы:

- создание системы адекватного информационного отображения научно-технологической и инновационной деятельности в государстве с учетом существующих реалий в экономическом развитии государства;

- построение на основе системы адекватного информационного отображения современного состояния научно-технологической и инновационной деятельности (НТИД) современной системы информационного обеспечения процессов принятия решений по дальнейшему развитию НТИД в государстве.

К практическим аспектам относятся:

- увеличение полноты и достоверности отображения протекающих процессов НТИД в государстве в современных экономических условиях;

- использование новейших информационных технологий при создании современной системы информационного обеспечения процессов принятия решений по дальнейшему развитию НТИД в государстве;

- организация открытости доступа к государственной системе электронных информационных ресурсов и децентрализации сбора научно-технологической и экономической информации для повышения насыщенности системы НТЭИ;

– создание на государственном уровне полномасштабной системы цифровых фондов полнотекстовых документов, отображающих результаты научно-технологической и инновационной деятельности в государстве.

Есть несколько путей создания систем информационно-аналитического обеспечения для принятия решений по проблемам научно-технологического развития:

– классический, когда система создается заново под новую постановку задачи (проблемы) с учетом имеющихся последних достижений науки и техники;

– эволюционный, когда с учетом новой постановки проблемы используются имеющиеся элементы и отдельные части, проводя их модернизацию и интегрируя с новыми подсистемами и задачами, получая новое качество.

В условиях недостаточности финансирования научно-технологической сферы государством и промышленностью эволюционный принцип является единственно возможным в нынешних условиях развития экономики. Но для эффективности его использования необходимы дополнительные усилия для координации развития отдельных частей всеобщей национальной системы научно-технической и экономической информации, а также учет современных тенденций развития электронного общества в Украине. Необходимо отметить, что научно-техническая общественность первой ощутила и осознала все положительные стороны информатизации в сфере НТИ и самостоятельно развивает основные элементы будущего информационного пространства в сфере научно-технологической и инновационной деятельности.

Л.Й.Костенко
(м. Київ)

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розпорядження Президента України Л.Д. Кучми від 2 грудня 2003 року № 396 “Про заходи щодо вдосконалення діяльності Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського” передбачає розробку Державної програми її розвитку до 2010 року. Підготовку

проекту цієї програми здійснював колектив фахівців бібліотеки з урахуванням пропозицій ряду органів державної влади України.

Метою впровадження комп'ютерних технологій є створення умов для розвитку бібліотеки як головного науково-інформаційного комплексу держави, що здійснює накопичення, наукову обробку, зберігання, інтеграцію та суспільне використання національних інформаційних ресурсів; зберігає документальну спадщину української нації та інших етносів, які мешкають в Україні; забезпечує доступ до світових джерел інформації, проводить наукові дослідження та підготовку кадрів; бере участь у розробці та реалізації державної інформаційної політики в інтересах сталого розвитку суспільства.

У напрямі формування інформаційних ресурсів комп'ютерні технології мають забезпечити, насамперед, наповнення корпоративних електронних сховищ інформації для інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек та інших центрів документальних комунікацій і формування єдиного науково-інформаційного простору України, а також створення та розвиток науково-інформаційного Веб-порталу України з системами пошуку й архівування наявної в глобальних інформаційних мережах інформації про Україну і наукової та суспільно-значущої інформації. Поряд з цим значна увага приділятиметься створенню електронного масиву рукописної, архівної та книжкової спадщини “Пам'ять України” – складової міжнародної програми “Пам'ять світу”.

У сфері інформаційного обслуговування комп'ютерні технології спрямовуватимуться на створення системи загального доступу до інформації та знань для всіх категорій користувачів, що сприятиме наданню їм рівних можливостей у задоволенні інформаційних потреб і отриманні послуг у сфері інформаційних комунікацій. Передбачається розширення спектра онлайн-послуг Веб-порталу бібліотеки, розвиток дистанційного інформаційного обслуговування, електронної доставки документів, системи обслуговування мультимедійною інформацією, удосконалення бібліотечно-бібліографічного обслуговування на основі розвитку корпоративних форм взаємодії бібліотек, а для кардинального покращання інформаційного обслуговування – поточна підготовка та поширення на компакт-дисках галузевих серій електронних видань “Бібліотека – суспільству”, що створюються шляхом обробки новітніх вітчизняних і світових потоків електронної інформації.

Розвиток комп'ютерних технологій у сфері наукового опрацювання інформаційних ресурсів має привести до створення інтегрованої довідково-пошукової системи, що забезпечить розкриття змісту сукупних фондів вітчизняних бібліотек і навігацію в глобальних інформаційних мережах. Для цього передбачається організувати систему корпоративної каталогізації поточних надходжень до загальнодержавних і наукових бібліотек з підсистемою формування та розповсюдження файлів авторитетних записів як засобу забезпечення інформаційної сумісності бібліографічних ресурсів країни, а також розвивати корпоративні форми аналітико-синтетичної обробки інформації для формування національних реферативних ресурсів і оглядово-аналітичних та прогностичних продуктів. Як окреме завдання розглядається переведення в електронну форму генерального алфавітного каталогу НБУВ і його представлення в глобальних інформаційних мережах.

Комп'ютерно-телекомунікаційна інфраструктура бібліотеки розвиватиметься в напрямі створення корпоративної комп'ютерної мережі, що інтегруватиме територіально-розподілені бібліотечні структури та інформаційні ресурси, а також у напрямі інтеграції в глобальну інформаційну мережу наукових установ і навчальних закладів "Інтернет-2". Значну увагу буде приділено освоєнню нових типів електронних носіїв інформації, що гарантують її довготривале збереження, та розробці програмних засобів нового покоління для реалізації технологій інтелектуальної обробки інформації та знань.

На реалізацію комп'ютерно-технологічної частини Державної програми розвитку Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського до 2010 року передбачається цільове виділення 20 млн. гривень. Її виконання здійснюватиметься на основі щорічних планів у відповідності з реально виділеними обсягами фінансування і дозволить: досягти якісно нового рівня повноти й оперативності задоволення універсальних інформаційних потреб суспільства, розвивати науково-інформаційну базу для підтримки інноваційного курсу розвитку України; збагачувати український сегмент глобальних інформаційних мереж, розширювати доступ до світових джерел інформації, прискорити процеси формування в Україні інформаційного суспільства.

*Є.В. Дробков,
В.О. Ковалевський
(м. Київ)*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Сучасний розвиток української державності і менталітету з огляду на глобальні світові тенденції потребує певних корелятивів, завдяки яким можливий більш динамічніший й оптимальніший шлях розбудови демократичного суспільства в нашій країні. Науково-технологічний розвиток сьогодення об'єктивно забезпечив ознаками корелятивності такі феномени життя як інформація і комунікація, функціонування яких здійснюється за допомогою впровадження інформаційних технологій у всі сфери людського буття та взаємодії людини з оточуючим середовищем, що включає біосферу, інших людей, технічні системи тощо. Сьогодні питання урахування цих феноменів повинна вирішувати й Україна, яка потребує зростання економічного добробуту в середині країні, а також гідного місця в інформаційній цивілізації у майбутньому. В цьому аспекті є сенс дослідити світ потенційного та світ актуального у розвитку української науки і технології, можливості та слабкі місця нашої держави у розбудові інформаційної демократії, наявність чи відсутність необхідних засобів розвитку інформаційної технології, а також її статус. Це дозволить виявити місце України, а також її перспективи в розбудові розвинутого інформаційного суспільства. Саме це і потребує концептуальної рефлексії засад стану і перспектив науково-технологічної сфери нашої держави.

Не вдаючись до деталей, можемо виділити основні складові інформаційного суспільства, що можуть бути нам при нагоді для аналізу українських умов. Безліч ознак і характеристик нового соціуму в принципі можуть бути зведені до наступних:

1) домінуючі позиції “кодіфікованого теоретичного знання для здійснення технологічних інновацій”, що змінює зміст, структуру соціально-економічне забезпечення розвитку фундаментальної та прикладної науки;

2) суспільні відносини “формуються у всіх відношеннях під впливом сучасної техніки та електроніки”, що забезпечується

впровадженням інформаційних технологій у всі сфери гуманітарно-природної взаємодії;

3) активно розвиваються мережеві структури, які стають підґрунтям інформаційно-комунікаційної інфраструктури, що забезпечує активну інформатизацію, автоматизацію та роботизацію всіх сфер суспільного буття, а також оперативне реагування на подальші зміни технології;

4) транспарентність інформаційних ресурсів, розмиття меж соціальних прошарків та формування класу інтелектуалів.

Для початку цих ознак вистачить для огляду й аналізу українського ґрунту становлення інформаційного суспільства в тому розрізі, в якому це цікавить нас, тому ми й не включаємо до цього переліку інших важливих ознак, як то розвинута сфера послуг, зміна характеру виробництва та інших, що характеризують прихід інформаційного суспільства з багатьох інших сторін суспільних відносин.

Внаслідок цього є вагомі підстави визначити ключові позитивні риси держави в процесі формування інформаційного суспільства:

- достатньо великий кадровий потенціал української науки, що забезпечується багатьма фаховими науковими закладами;
- значний локальний і міжнародний досвід українських фахівців у розробці нових інформаційно-комунікаційних технологій;
- порівняно розвинена інфраструктура зв'язку і телекомунікацій, що охоплює всю територію України.

І нарешті ще один дуже важливий момент – наявність високотехнологічної інфраструктури, необхідної для становлення інформаційного суспільства, потребує відповідних фахівців, які, з одного боку, на достатньому рівні здатні цю структуру обслуговувати, а з іншого, здатні до сприйняття швидкоплинної інформації. Це обумовлює розробку відповідних рішень кількох завдань:

1) забезпечення відкритості інформації, а також доступу до неї будь-якого користувача та у будь-якій локальній точці;

2) доведення інформаційної культури особистості до рівня її адекватності розвитку технологій для забезпечення розуміння та вміння користуватися необхідними інформаційними ресурсами.

З усього зазначеного видно, що науково-технологічна сфера Української держави представлена на достатньо високому рівні, незважаючи на численні проблеми і негаразди. Ця сфера є основою

прийдешнього інформаційного суспільства, і наша країна має шанс і реальну можливість, підкріплену відповідними досягненнями та перспективами, стати частиною світової інформаційної цивілізації. Особливості, специфіка та реальна здатність науково-технологічної сфери України до саморозвитку та підтримки необхідної інфраструктури інформаційного соціуму, можливість забезпечення його інтелектуального наповнення дають змогу говорити про початкову готовність нашої держави сприйняти та адаптувати світові досягнення інформаційної сфери й вдало розвивати її перспективи у напрямку, інтенціональному до людини, її гідності, цінності як особистості і громадянина розвинутої інформаційної демократії.

І.В. Карпенко
(м. Київ)

УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ УСТАНОВИ І АВТОМАТИЗОВАНА ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНА СИСТЕМА

В процесі діяльності суспільство в цілому і окремі організації відчують потребу в постійному вдосконаленні методів та засобів управління ресурсами, які можна розділити на чотири основні типи: кадрові, матеріальні, фінансові та інформаційні. Останні можна розділити на дві групи: просто інформація та інформація щодо управління ресурсами. Першу групу утворюють всі інформаційні матеріали, які суспільство в цілому або організація вважає необхідною для своєї поточної діяльності і подальшого розвитку. Це можуть бути наукові розробки, технічні проекти, твори літератури і мистецтва. Другу групу утворює інформація про ресурси, наприклад картотека працівників, перелік основних фондів. Якщо створюється система управління, наприклад кадровими ресурсами, то можна говорити про створення інформаційного ресурсу другої групи. Дійсно, створюються інформаційні масиви і відповідні засоби доступу до них, які і є інформаційним ресурсом. Для кадрових, матеріальних і фінансових ресурсів наче все зрозуміло: є ресурс і є інформація про ресурс, яка після упорядкування може утворювати інформаційний ресурс. Для інформаційного ресурсу все майже так само: є інформація і є інформація про інформацію. Розглянемо,

наприклад, інформаційно-бібліотечний ресурс. Основою ресурсу є документи (книги, брошури, нотні видання). Для управління ресурсом створюються бібліографічні описи – інформація про ці документи. Управління ресурсом здійснюється на основі саме бібліографічних описів так само, як управління кадровими ресурсами здійснюється на основі особистих справ.

Проте на відміну від інших ресурсів для інформаційного чіткої межі між інформацією і даними про інформацію не існує. Так, розглянемо інформацію про організації (постачальники, споживачі, партнери). З одного боку, організації можна вважати окремим ресурсом, тоді інформація про них входить до управління цим ресурсом. З іншого боку, інформацію про організації можна вважати частиною інформаційного ресурсу. Інша двозначність виникає через те, що інформацію важко відділити від її носія (якщо документ не електронний): власне інформація є частиною інформаційного ресурсу, носій є частиною матеріального ресурсу.

Таким чином, не дивно, що системи управління ресурсами, концентруючись на одному типі ресурсу, вимушені в тій чи іншій мірі притягати інші ресурси. Простежимо це на прикладі автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем (АІБС).

Основними завданнями АІБС, які будуть надалі ототожнюватись з системами управління інформаційно-бібліотечним ресурсом, є забезпечення відбору документів за різними ознаками; основними ознаками документів – атрибути бібліографічного опису і належність до тем відповідних класифікаторів. Документи характеризуються не тільки змістом: важлива також форма, зокрема, носій інформації. Сучасні автоматизовані інформаційно-бібліотечні системи, як правило, включають дані, необхідні для роботи з бібліотечним фондом, зокрема, містять інформацію про примірники (інвентарні/облікові номери, ціну придбання, місце збереження), процедури оформлення партій (сумарних номерів), списання, підготовки книг сумарного та інвентарного обліку. Отже, такі системи створюють базу для управління матеріальними ресурсами. Розв'язуючи задачу обслуговування читачів (книговидача), такі системи містять інформацію про читачів, в тому числі: об'єктивні дані, фотокартку, місце роботи та проживання, контактні дані. Для відбору та перегляду цієї інформації передбачаються відповідні процедури. Отже, можна говорити про управління кадровими ресурсами.

Таким чином, АІБС містять засоби управління інформаційними, матеріальними і кадровими ресурсами. А це означає, що в межах однієї організації вони неминуче перетинаються з іншими системами управління ресурсами. Отже АІБС має бути спроектована таким чином, щоб забезпечити взаємодію з іншими системами. Для цього слід чітко визначити, якими саме ресурсами і в якій мірі управляє система.

Візьмемо для прикладу АІБС “УФД/Бібліотека”. Ресурси, якими керує система, можна поділити на такі основні групи:

- документи (інформаційний ресурс);
- формування бібліотечного фонду (матеріальний ресурс);
- читачі та організації (кадровий ресурс).

Перша група є найбільш важливою. До її складу входять:

- основний каталог (електронний каталог), який містить бібліографічні описи документів, доступні в даній чи інших бібліотеках або пропонуються видавництвами та книгопостачальниками;
- додаткові каталоги – класифікатори або каталоги тем, в тому числі предметний каталог, каталог персоналій, каталог навчальних дисциплін, які пов'язані з основним каталогом;
- інформація про наявність документів в різних організаціях;
- авторитетні записи та інша довідкова інформація;
- електронні копії документів;
- тематико-типологічний план комплектування.

Друга група:

- інформація про примірники документів (інвентарні/облікові номери, належність до місць розподілу та збереження, ціна придбання та різні ознаки (балансовий/позабалансовий);
- інформація про місця розподілу, збереження та видачі документів;
- партії надходження документів (сумарні номери);
- інформація про надходження складових частин документа (нумерація);
- вибуття документів (акти списання);
- інформація про факти видачі та повернення примірників читачами.

До третьої групи належать дані щодо фізичних (читачі) та юридичних осіб, де вважається, що фізичні особи – читачі, а юридичні особи – постачальники літератури, обмінні партнери, учасники МБА та учасники зведеного каталогу.

Інформація всіх трьох груп нерозривно пов'язана. Так, примірник не можна відірвати від “назви”, тобто бібліографічного опису, читач посилається на інформацію про видані йому примірники. На рівні реалізації системи це означає, що інформацію неможливо або дуже небажано розносити по різних базах даних. В той же час, в частині управління матеріальними ресурсами система управління інформаційно-бібліотечним ресурсом перетинається з відповідними системи бухгалтерського обліку, а в частині управління кадровими ресурсами – з кадровими системами. З позицій установи недоцільно управляти тими самими ресурсами з кількох систем. Тому слід окреслити “сфери дії” кожної із систем і запропонувати методи їх взаємодії.

На поточний момент основною технологією побудови систем управління ресурсами є технологія клієнт-сервер. Сервер і тільки сервер має безпосередній доступ до інформації. Він забезпечує виконання запитів клієнта на отримання і зміну інформації. На рівні застосувань це, зокрема, означає, що для управління певним ресурсом рекомендується створювати одну систему, яка виступає в ролі сервера. Інші системи виступають в ролі клієнтів: вони не можуть мати доступу до даних безпосередньо і вимушені звертатися до сервера. Можлива й інша стратегія: всі застосування вважати клієнтами, які звертаються до серверу бази даних на рівні єдиного прийнятного стандарту доступу (таким, скоріше за все, має бути SQL). Але цей варіант має кілька суттєвих вад. По-перше, забезпечення узгодженості застосувань в збереженні цілісності баз даних; по-друге, складність управління доступом (права користувачів на доступ до інформації); по-третє, висока навантаженість на один сервер баз даних. Тому таку стратегію слід вважати доцільною лише за певних умов, наприклад, коли застосування поставляються одним виробником, який забезпечує їх узгодженість, єдину процедуру управління доступом і можливість розподілення обчислень.

Прикладом доцільності такої стратегії є взаємодія систем управління інформаційно-бібліотечним ресурсом з системою доступу через турнікети при помірній інтенсивності відвідувань. Остання лише робить запис про час і місце входу/виходу читача за його номером на читацькому білеті, тобто не потребує визначення прав доступу до іншої інформації і не навантажує сервер. Завдяки тому, що взаємодія з сервером бази даних здійснюється на рівні SQL запитів, а відповідні сервери підтримують апарат транзакцій, такі дії не пов'язані з ризиком втрати цілісності. Хоча це окрема система і

поставляється іншим виробником, її застосування узгоджене з основною системою і не призводить до зазначених вище проблем. В інших випадках бажано дотримуватись стратегії, коли сервером виступає конкретна система управління ресурсами.

Обрана стратегія передбачає два основних підходи взаємодії систем, які умовно можна назвати online і offline. Перший підхід пропонує не дублювати інформацію, а звертатися до відповідного серверу всякий раз, коли виникає потреба. Переваги очевидні: немає жодних проблем синхронізації. Але недоліки теж суттєві: підвищується навантаженість на сервер (і, як наслідок, знижується реактивність системи), падає надійність, оскільки вихід з ладу одного застосування або каналів зв'язку призводить до призупинення другого. Інший підхід пропонує дублювання необхідної частини інформації з періодичною синхронізацією. Найскладніше в цьому підході – синхронізувати інформацію. Але в багатьох конкретних випадках, це може бути досить простим. У випадку інформаційно-бібліотечного ресурсу саме так і є. Тому, виходячи із загальної стратегії розподіляти обчислення і скорочувати обсяг обміну даними (трафік) скрізь, де тільки можливо, зосередимось саме на цьому підході.

Основним споживачем інформаційно-бібліотечного ресурсу є читач. Проте в загальному обсязі засобів системи управління цим ресурсом частка засобів відбору і перегляду інформації – тих, якими користується читач, досить невелика. Більшість засобів є процедурами підтримки ресурсу. При цьому засоби читача в сучасних АІБС дуже схожі, в той час, коли засоби підтримки ресурсу можуть дуже відрізнитись. Для простоти розглянемо проблему на прикладі конкретної системи - “УФД/Бібліотека”.

Система утримує інформацію про бібліотечний фонд: звідки, в якій кількості і за якими цінами були придбані документи, де вони знаходяться, коли і на підставі чого списуються. Вся ця інформація має знайти відображення в системі управління матеріальними ресурсами, яка застосовується в бухгалтерії. Але бухгалтерія не управляє ресурсом, а лише здійснює облік. З точки зору обліку, наприклад, неважливо, який читач утримує примірник, скільки примірників, як забезпечені примірниками різні групи читачів, який план придбання тощо. Всю роботу з комплектування бібліотечного фонду здійснюють працівники бібліотеки. Отже, саме вони управляють цим матеріальним ресурсом. Проте, оскільки вказаний

матеріальний ресурс є частиною всього матеріального ресурсу установи, яким можна управляти іншою системою, слід подбати про порядок передачі до такої системи всіх необхідних даних. Простий порядок може передбачати роздрук і передачу актів надходження і списання, книг інвентарного і сумарного обліку. Більш складна процедура – передача інформації в електронному вигляді. Для цього пропонується два шляхи. Перший – здійснення запитів на отримання відповідних даних безпосередньо з бухгалтерської системи із занесенням результатів у відповідні інформаційні масиви. Другий – експорт інформації з інформаційно-бібліотечної системи, передача файлів експорту до бухгалтерії і подальший імпорт інформації з цих файлів до бухгалтерської системи. В будь-якому випадку система “УФД/Бібліотека” надає дані в форматі XML. Якщо бухгалтерська система розроблялась з урахуванням можливості виступати клієнтом інших систем, то перший варіант є більш привабливим. В іншому випадку слід користуватися другим варіантом, який, скоріше за все, просто реалізується через наявність в сучасних системах засобів імпорту, в тому числі в популярному зараз форматі XML.

Зауважимо, що у випадку взаємодії з бухгалтерською системою, остання виступає як клієнт системи управління інформаційно-бібліотечним ресурсом. У випадку взаємодії її з кадровою системою (не для публічних бібліотек, де проблеми зовсім не існує) – все навпаки.

Кадрова система утримує інформацію про особовий склад установи, тобто фізичних осіб, які потенційно є читачами. Бажано, щоб інформація вводилась і коригувалась в кадровій системі, а частина її переносилась в інформаційно-бібліотечну. Для цього в кадровій системі має бути передбачена можливість реалізації запитів на отримання необхідної інформації, в тому числі інформації, яка була змінена за заданий період. Тоді засобами адміністратора інформаційно-бібліотечної системи направляється відповідний запит до кадрової системи і на підставі отриманих даних інформація актуалізується. Можна застосовувати і варіант експорту-імпорту.

Для інформації про організації питання може бути актуальним в разі, коли в установі передбачається відповідний інформаційний ресурс, наприклад система управління клієнтами, постачальниками. В цьому випадку порядок взаємодії систем залежить від порядку управління таким ресурсом і може бути реалізована за однією із згаданих вище схем.

Слід зауважити, що завдяки наявності відповідних засобів, система управління інформаційно-бібліотечним ресурсом може використовуватись безпосередньо для управління згаданими ресурсами. Так, в бухгалтерії можна встановити “робоче місце бухгалтера”, де передбачити можливість роботи з актами надходження та списання, з бібліотечним фондом, книгами інвентарного та сумарного обліку. Систему можна безпосередньо застосовувати як просту кадрову систему, де не відчувається потреб в спеціальних процедурах. Іншим прикладом може бути безпосереднє застосування засобів системи, передбачених для роботи з тематико-типологічним планом, для складання робочих навчальних планів і розкладів занять. Такі робочі місця можуть бути створені в навчальному відділі університету та окремих факультетів. Завдяки наявності апарату шаблонів і зовнішніх вихідних форм для таких “нетипових” робочих місць досить просто створити необхідні вихідні форми, наприклад надрукувати наказ на зарахування або розклад занять за прийнятими формами.

Отже, сучасна АІБС може розглядатися як система управління ресурсами установи, яка поряд з основними для неї інформаційно-бібліотечними ресурсами в тій чи іншій мірі може управляти матеріальними, кадровими та іншими ресурсами та має взаємодіяти з відповідними системами на рівні відкритих процедур і форматів даних.

Г.И. Обвинцева
(г. Киев)

ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОРГАНАХ НТИ: ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ, СОХРАНЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФОНДА НЕОПУБЛИКОВАННЫХ ДОКУМЕНТОВ УКРАИНЫ

Информационные ресурсы фонда неопубликованных документов Украины (государственные фонды первичных и вторичных документов, автоматизированная система баз данных НИР, ОКР, диссертаций и технологий) – уникальный научно-технологический объект, являющийся национальным достоянием Украины. Входящий поток источников информации по НИОКР, технологиям и диссертациям, который аккумулируется в УкрИНТЭИ, состоит из

первичных (отчетов о научно-исследовательских работах, пояснительных записок к опытно-конструкторским разработкам, защищенных кандидатских и докторских диссертаций) и вторичных (регистрационных, учетных карт по НИОКР, технологиям, учетных карт диссертаций) документов, на основе которых формируется Государственный фонд регистрационно-учетных документов НИОКР, технологий и диссертаций, автоматизированная система баз данных "НИР, ОКР и диссертации Украины" и "Технологии Украины".

Сейчас в Государственном фонде первичных документов по НИОКР и диссертациям находится 84,6 тыс. документов (41,7 тыс. – отчетов по НИОКР и 42,9 тыс. диссертаций); в Государственном фонде вторичных документов – более 421 тыс. документов (229 тыс. – РК, 149 тыс. – УК, 42,9 тыс. – УКД).

Главной проблемой формирования и сохранения фонда неопубликованных документов является колоссальный объем бумажных носителей и, как следствие, необходимость больших площадей для его хранения.

С введением в действие с 2002 года нового “Порядка государственной регистрации и учета открытых научно-исследовательских, опытно-конструкторских работ и диссертаций” были внедрены новые информационные технологии формирования информационного ресурса фонда неопубликованных документов, представление полнотекстовых документов на магнитных носителях. Электронный депозитарий диссертаций и отчетов представляет собой технологический комплекс по приему полных текстов, их хранению, постоянному контролю качества, копированию, переводу из одного формата хранения в другой при кардинальной смене оборудования и программного обеспечения. Электронный депозитарий должен обеспечить сохранность текстов диссертаций и отчетов сколь угодно долгое время. Накоплен огромный информационный массив, однако, надо отметить очень низкую степень использования уникальных данных.

Реклама разработок осуществляется с помощью "Сборника рефератов диссертаций, НИР и ОКР", "Бюллетеня регистрации НИОКР", издаваемых в УкрИНТЭИ. Проводится поиск информации по НИОКР и диссертациям, по запросам потребителей информации, по любым реквизитам.

При проведении научно-технических экспертиз во избежание дублирования работ необходимо обязательно использовать БД НИОКР.

Также имеется возможность пользования фондами неопубликованных документов в читальном зале УкрИНТЭИ. Любой читатель может найти интересующую его информацию, воспользоваться услугами консультанта, откопировать необходимые страницы или отсканировать любой фрагмент документа, хранящегося в фондах, распечатать его на принтере. Консультанты, работающие в зале, помогают найти необходимую информацию, объясняют пользователям сети, не имеющим большого опыта работы, методику поиска в базах данных. В этом году планируется обеспечить пользование нашей электронной библиотекой через Интернет.

Чен Шзе Шзинь
(КНР)

КОМПЬЮТЕРИЗАЦИЯ БИБЛИОТЕК КИТАЯ И ПОДГОТОВКА НАЦИОНАЛЬНЫХ БИБЛИОТЕЧНЫХ КАДРОВ

Современный Китай – это страна с разветвленной библиотечной сетью, объединяющей библиотеки всех типов, которые совершенствуют свою деятельность на основе компьютерных и телекоммуникационных технологий, используя достижения отечественного и зарубежного опыта в этой области.

Проекты компьютеризации библиотек Китая охватывают как внутреннюю автоматизацию библиотечных процессов (создание баз и банков данных, автоматизированных рабочих мест, цифровой библиотеки), так и развитие современных электронных услуг, которые предоставляет международная сеть Интернет; формирование национальных компьютерных библиотечных сетей.

В китайских библиотеках интенсивно проводится работа по внедрению автоматизированных библиотечных систем и созданию цифровых библиотек, имеющих доступ к мировым информационным ресурсам. К программе создания цифровых библиотек в КНР приступили в 1997 году. Начальный этап реализации этой программы состоял из двух частей: первая – ориентировалась на создание технологии подготовки электронных информационных ресурсов с учетом языковых особенностей Китая и международных стандартов;

вторая была нацелена на интеграцию и систематизацию информации в распределенных цифровых библиотеках.

Международная сеть Интернет как технологическая основа библиотечной кооперации существенно ускорила развитие национальных сетей в КНР. После подключения в 1994 году к Интернет в Китае началось интенсивное развитие национальных компьютерных библиотечных сетей. В настоящее время в стране функционируют такие всекитайские информационные сети: Китайская научно-техническая сеть (CST NET), Китайская общественная компьютерная сеть (CHINA NET), Китайская образовательная и научно-исследовательская сеть (CER NET), Китайская сеть Золотого моста (CHINAGBB). Количество пользователей этих сетей быстро возрастает, кроме того, развиваются также и специальные (или отраслевые) компьютерные сети.

Для активизации данного направления библиотечной деятельности в рамках государственных программ решаются первоочередные (кадровые) вопросы. Образовательный аспект программы создания Национальной цифровой библиотеки в Китае предполагает активизацию обучения компьютерным и телекоммуникационным технологиям национальных библиотечных кадров. Унитарная концепция электронного библиотечного образования утрачивает свое значение в Китае, сменяясь моделью, предполагающей многовариантность подготовки библиотечных кадров высшей квалификации с учетом возможностей соответствующих вузов, потребностей государства и информационного образования. Переход Китая на новую модель высшего библиотечного образования требует решения комплекса проблем, важнейшими из которых являются: коренное повышение квалификации профессорско-преподавательского состава библиотечных факультетов, активизация современных методов обучения, внедрение новых информационных технологий в учебный процесс.

С 1980 года возможность получения библиотечного образования как в учебных заведениях, так и по разнообразным программам повышения квалификации значительно расширилась. Высшее профессиональное образование можно получать и за границей в развитых странах мира: США, Великобритании, а также в государствах СНГ.

Библиотечные должности в китайских библиотеках подразделяются на пять категорий: научный сотрудник, младший

научный сотрудник, библиотекарь, младший библиотекарь и библиотечный техник (или клерк). Продвижение по службе зависит от уровня образования, количества публикаций, показателей производительности и качества труда, а также опыта и стажа. Большинство библиотекарей в Китае стремятся не только повышать свою квалификацию, осваивая новые информационные технологии, но также активно содействовать повышению общей информационной и компьютерной культуры пользователей: обучать навыкам пользования компьютером и информационными сервисами Интернет; знакомить с новой терминологией, возможностями информационного поиска и представления собственных электронных публикаций в международной сети Интернет.

І.П.Антоненко
(м. Київ)

ФОРМАТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОРИТЕТНИХ ДАНИХ В УКРМАРК

Проблема організації робіт зі створення файлів авторитетних даних є конче актуальною для бібліотек України. Формування системи авторитетних файлів – одна з обов'язкових умов створення та підтримки електронних каталогів бібліотек. Використання авторитетних файлів надасть можливість уніфікувати основні пошукові елементи бібліографічних записів, таких як імена осіб, назви установ/організацій, конференцій, географічні назви, предметні рубрики та контролювати ці елементи, що, у свою чергу, підвищить ефективність пошуку бібліографічної інформації, накопиченої в бібліотеках, та обміну нею.

Створення системи авторитетних файлів є актуальним питанням і для міжнародного співробітництва. У його вирішенні лідируюче місце посідають UNESCO та IFLA. Так, ще в 1977 році Конгрес UNESCO доручив національним бібліографуючим установам вести національні авторитетні файли авторів. У 1979 році за ініціативою IFLA було створено робочу групу з міжнародної авторитетної системи, яка мала на меті визначення складових авторитетного запису та підготовку комунікативного формату. За результатами роботи цієї групи у 1984 році було опубліковано, а в 1992 році

затверджено Керівництво зі складання нормативних та посилальних записів (GARE – Guidelines for Authority and Reference Entries). Це був перший крок на шляху створення міжнародного комунікативного формату для авторитетних записів, який визначив методичні засади змістовного наповнення авторитетних записів і, таким чином, став підґрунтям для розробки формату.

На семінарі зі створення та ведення бібліографічних записів (1990, Стокгольм) була сформована Група управління розробкою формату UNIMARC/Authorities, який було опубліковано у 1991 році. Окрім цього, у цей час під егідою IFLA було розпочато роботи з розробки програми та принципів формування Міжнародної системи розподілених авторитетних файлів, основу якої складатимуть національні авторитетні файли.

Вихідним у методології формування національних файлів авторитетних даних слугує положення, що в кожній нації є своя, притаманна тільки їй національна форма, відмінна від національної форми авторитетних даних інших націй. Передбачається, що кожна національна бібліографічна служба буде нести відповідальність за конвертування авторитетних записів до формату UNIMARC/Authorities з метою передачі їх іншим національним службам та отримання від них записів у тому ж форматі. Таким чином, розробка національного формату записів для авторитетних даних є необхідною умовою для створення національних файлів авторитетних даних і має бути інформаційно сумісною з міжнародним комунікативним форматом UNIMARC/Authorities.

Отже, основою для розробки національного формату авторитетних даних обрано UNIMARC/Authorities. Найсуттєвішими факторами, які вплинули на вибір саме цього формату, є: сумісність з форматом UNIMARC для бібліографічних записів на логічному рівні; наявність полів, які відповідають вимогам традиційної вітчизняної практики; забезпеченість документацією; міжнародна підтримка формату; можливість міжнародного обміну інформацією, що представлена в цьому форматі; відкритість формату для змін і доповнень.

Вже зроблено перші кроки на шляху розробки національного формату авторитетних даних. Це свідчить про те, що його структура й склад даних цілком відповідають потребам національного формату, не дивлячись на те, що фактично базовий формат є обмінним. Зважаючи на те, що національний формат авторитетних даних є складовою частиною національного формату представлення

бібліографічних даних, передбачається повна їх інформаційна сумісність, оскільки “Блок заголовків” формату УКРМАРК/Авторитетні дані є відповідним “Блоку інтелектуальної відповідальності” формату УКРМАРК, які є практично аналогічними та пов’язаними. Між ними існує не тільки структурна та змістовна ідентичність, а й інформаційний зв’язок. Сумісність цих форматів стосується трьох основних складових авторитетних та бібліографічних записів: структури записів, визначників змісту та змісту записів.

Принципова відмінність авторитетного запису від бібліографічного полягає у тому, що останній містить унікальні відомості про видання як інформаційної одиниці, а основу авторитетного запису становлять відомості про логічно самостійну частину бібліографічних даних, які є точками доступу, або пошуковими елементами, – в електронному середовищі, або заголовками бібліографічних описів – у традиційних бібліотечних каталогах.

При розробці УКРМАРК/Авторитетні дані використовуються такі регламентуючі документи, як формат ISO 2709, Керівництво зі створення авторитетних та посилальних записів (Guidelines for Authority Records and References – GARE), Керівництво зі створення предметних авторитетних і посилальних записів Guidelines for Subject Authority and Reference Entries – GSARE) та діючих стандартів на бібліографічний опис документів.

Баркова О.В.
(м. Київ)

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ: АСПЕКТИ ТИПОЛОГІЇ

Розвиток інформаційних технологій обумовлює стійку тенденцію збільшення в світі виробництва інформації в електронному вигляді та зріст частки інформаційних матеріалів у цифрових форматах в системі документальних комунікацій суспільства. Значною складовою документно-інформаційного ресурса сучасної бібліотеки неминуче стають електронні ресурси. Одна частина електронних ресурсів надходить до бібліотек у складі вхідного документального потоку, друга – виробляється як результат технологічних бібліотечно-інформаційних процесів.

Серед комплексу завдань, спрямованих на впровадження технологій бібліотечно-інформаційного опрацювання електронних ресурсів

особливе значення має розробка їх типології, необхідна для їх систематизації, а також технологічного розподілу за суттєвими ознаками, визначення технологічних процедур їх бібліотечного опрацювання.

Електронні ресурси різноманітні та мають постійний розвиток, що обумовлює складність завдання їх типологізації. Під впливом інформаційних технологій розширюються межі традиційної системи видань, формуються різні типи електронних документів (мережеві версії друкованих видань, онлайнві газети та часописи, додатки до традиційної преси, колекції посилань, огляди, дайджести, альманахи тощо), постійно з'являються нові види електронних ресурсів (програмне забезпечення, бази даних, мультимедійні продукти тощо). Особливий інтерес викликають динамічні електронні документи, які змінюють інформаційний вміст за певних умов використання, або інтерактивні мультимедіа, своєрідність яких полягає у постійному оновленні їхнього вмісту.

На сьогодні не існує єдиного стандарту на різновиди електронних ресурсів. Термінологія щодо їх типів та видів наводиться в стандартах ISBD(ER), ISBD(CR) та у міждержавних стандартах ГОСТ 7.82-2001, ГОСТ 7.83-2001; визначення ряду термінів надається в форматі бібліографічного опису UNIMARC та в керівництвах з його використання. Набори термінів подані у низці ДСТУ, довідників та словників з інформаційних і комп'ютерних технологій, у наукових публікаціях за відповідною тематикою. Але це не є остаточний матеріал, потребується продовження досліджень еволюції електронних ресурсів, узагальнення інформації про їх специфічні ознаки для подальшої їх типології.

За результатами дослідження електронних ресурсів із використанням визначень та термінології з перерахованих джерел виокремлюються наступні аспекти їх типології:

– *типи ресурсів* – визначаються типом вмісту (електронні дані, електронні програми або комбінація цих видів в одному ресурсі), типом даних (числові дані, текстові або символні дані, зображення, звукові дані);

– *типи носіїв або характер доступу* – ресурси локального доступу (інформація, зафіксована на окремому фізичному носії, якій має бути вміщеним користувачем до комп'ютерного пристрою для зчитування) та ресурси віддаленого доступу (інформація надана в

інформаційних мережах, зокрема, ресурси, що розміщені на Інтернет-серверах);

– *види ресурсів* – групи ресурсів, які мають спільні характеристики інформації, що в них міститься. За такими ознаками, як цільове призначення, структура багаточастинних документів, періодичність тощо, типологія електронних документів практично відповідає типологічній структурі традиційних видань. Особливості мають так звані інтегровані ресурси, які доповнюються або змінюються інформаційними матеріалами, що інтегруються до ресурсу як єдине ціле. До інтегрованих ресурсів належать, зокрема, бази даних (колекції взаємозв'язаних даних), колекції електронних документів, web-сайти, що постійно оновлюються.

Кожна з наведених категорій ресурсів має декілька рівнів поділу, що забезпечує гнучкий підхід до методики каталогізації та систематизації різних типів ресурсів.

Для розробки методик опису електронного ресурсу поряд з розробкою типології важливим є визначення статусу документа, тобто положення у системі ресурсів, яке визначається певними ознаками і встановлює співвідношення з іншими ресурсами або об'єктами матеріального світу. Окреслюється наступний розподіл електронних ресурсів за статусом:

- оригінал – самостійний ресурс, що не має аналогу;
- електронний аналог видання – в основному відтворює відповідний оригінал, зберігаючи розташування тексту на сторінці, ілюстрації, посилання, примітки тощо;
- електронна версія – аналог, який має рівний з оригіналом правовий статус і створювався практично одночасно із ним (на окремому носії) у відповідному форматі з метою його надання користувачам у мережевому доступі;
- електронні відтворення – візуально відповідають структурі та вмісту оригіналу (зокрема, копії друкованих документів, зображення тривимірних об'єктів тощо).

Розробка типології електронних ресурсів має велике прикладне значення для методологічного і технологічного забезпечення процесів їх бібліотечного опрацювання, формування електронних бібліотек і повинна постійно розвиватися відповідно до еволюції електронних ресурсів.

*В.В. Голоднов,
Г.С. Сурнов,
(г. Москва, Россия)*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ ПРЕДПРИЯТИЙ СВЯЗИ

Исторически сложившееся состояние российского рынка услуг связи обуславливает сложность развития предприятий связи. Выход на рынок и развитие возможны при использовании нового современного, высокотехнологичного оборудования. В этом случае для предприятий связи основным источником инвестиций является венчурный капитал, а тщательное планирование своей деятельности – необходимым условием для выживания и развития на рынке.

В условиях венчурного финансирования в качестве основного критерия оценки привлекательности инвестиционных проектов выступает стоимость компании.

Привлечение венчурных инвестиций требует как можно более точной и разносторонней оценки последствий принимаемых при разработке инвестиционных проектов решений. Для этого не только желательно, но и необходимо применять современные и разрабатывать новые инструментальные средства.

Анализ основных инструментальных средств, используемых при разработке инвестиционных проектов, показал, что все они универсальны, учитывают общие экономические показатели деятельности предприятий и могут применяться в любой отрасли, будучи своего рода базой для дальнейшего совершенствования.

Существуют и в последние годы активно разрабатываются инструментальные средства, ориентированные на какую-либо одну отрасль и учитывающие ее особенности. Такой подход – учет особенностей отрасли связи позволяет повысить эффективность разрабатываемых инвестиционных проектов.

Для построения модели процесса реализации инвестиционных проектов на предприятиях связи, учитывающей специфику отрасли, была проведена типизация услуг связи и выделены параметры деятельности, влияющие на стоимость компании. Такие параметры (характеризующие предметную область связи) могут быть сгруппированы в соответствии со структурой услуг и деятельности предприятий связи:

- услуги телефонии частным клиентам;
- услуги телефонии бизнес-клиентам;
- услуги Интернет частным клиентам;
- услуги Интернет бизнес-клиентам;
- аренда каналов;
- аутсорсинг;
- обслуживание сети;
- маркетинг и продажи;
- административно-управленческий аппарат.

На основе построенной математической модели процесса реализации инвестиционных проектов было разработано инструментальное средство планирования инвестиций, которое встроено в экономическую информационную систему предприятия связи. С помощью этого инструментального средства на предприятии связи был составлен инвестиционный проект, на основании которого с иностранным инвестором было подписано Соглашение о намерениях и привлечены инвестиции.

Т.В. Симоненко
(м. Київ)

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВЕБ-ПОРТАЛУ “НАУКА УКРАЇНИ”

В умовах переходу до інформаційного суспільства незмірно зростає роль науково-інформаційної діяльності. Для установ НАН України розвиток цього виду діяльності означає підвищення ефективності праці науковців через інтенсивний обмін, доступ до електронних інформаційних ресурсів, розвинені форми міжнародної наукової співпраці, дистанційної освіти і підвищення кваліфікації тощо. Відповіддю на вимоги науки мусять бути значні якісні та структурні перетворення в бібліотечно-інформаційній системі, оскільки саме бібліотеки є володарями усієї досі накопиченої і оприлюдненої інформації.

Для представлення в мережі Интернет інформаційного ресурсу про діяльність установ та інститутів НАН України, поглиблення їх взаємодії з суспільством, активізації формування наукової електронної бібліотеки в Національній бібліотеці України імені

В.І.Вернадського розпочато формування Веб-порталу “Наука України”. Практичним роботам зі створення даного порталу передував цикл теоретичних досліджень, у процесі яких було використано системний підхід щодо обґрунтування його структури та інформаційного наповнення, щоб він став віртуальним центром наукової інформації. В основу формування ресурсів порталу покладено принцип зацікавленості індивідуальних і колективних авторів (учених, митців, наукових установ, вищих навчальних закладів тощо) у доведенні інформації про результати своїх інтелектуальних напрацювань до світової спільноти. Цей принцип розглядається нами як основа для вирішення комплексу правових, організаційних та інших проблем формування фондів електронних документів. Зацікавленість авторів сприяє організації передачі комп'ютерних версій їх публікацій бібліотеці для постійного зберігання, відбиття в пошуковому апараті та організації використання повних текстів на погоджених з інтелектуальними власниками умовах.

Портал надає широкі можливості для задоволення інформаційних потреб науковців, серед яких:

- отримання повнотекстової і бібліографічної інформації;
- забезпечення відвідувачу переліку посилань на інші сайти, згруповані за тематичними ознаками (сайти науково-дослідних установ, університетів, органів державної влади);
- пошук необхідної інформації в бібліотечних каталогах всього світу.

У перспективі передбачається:

- запровадження нового сервісу служби міжбібліотечного абонементу (МБА), який надасть можливість налагодити систему електронної доставки документів;
- створення єдиної довідкової бази про наявність документа в головних бібліотеках держави і віддалений доступ до нього;
- розробка системи дистанційного замовлення літератури безпосередньо з робочих місць користувачів у наукових установах, навчальних закладах тощо;
- пошук відомостей про різні наукові фонди, конкурси для отримання грантів;
- пошук інформації про наукові заходи (семінари, симпозіуми, конференції) та міжнародні наукові товариства;
- пошук адресної інформації для встановлення контактів з колегами.

Отже, крок до інноваційного прориву у бібліотечно-інформаційній справі зроблено. Однак при цьому рівень і темпи створення порталу “Наука України” не відповідають зростаючим потребам сьогодення. Тут стикнулися для одночасного розв’язання три проблеми: юридична (авторське право), фінансова та організаційна. Наприклад, для координації роботи МБА, для забезпечення стійкого функціонування системи і здійснення процесу пошуку, замовлення та отримання документів через МБА в телекомунікаційному режимі необхідно створити при НБУВ спеціальну службу з організації взаємодії бібліотек. Вона має взяти на себе функції координатора, що здійснюватиме на національному рівні підтримку регіональних бібліотечно-інформаційних центрів і сприятиме розвитку міждержавних зв’язків в сфері МБА та електронної доставки документів. Така служба має визначати місцезнаходження документа та відслідковувати виконання замовлення.

Для активізації наповнення наукової електронної бібліотеки Президія НАН України у 2000 році прийняла постанову, в якій установам Академії рекомендовано “передавати до Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського електронні версії монографій, збірників, препринтів, журналів, неопублікованих праць для формування повнотекстових баз і банків даних електронної бібліотеки із збереженням авторських прав”. Однак дієвість реалізації цієї постанови поки що є недостатньою, необхідна активізація співробітництва науково-дослідних установ НАН України з НБУВ.

Аналізуючи стан та перспективи розвитку порталу “Наука України”, можна зазначити, що поступові позитивні процеси відбуваються. Наочним свідченням цього є дані статистики з використання інформаційних ресурсів порталу. У четвертому кварталі 2003 року кількість відвідувань головної сторінки порталу віддаленими абонентами досягла 2,5 тис., що перевищує кількість відвідувань бібліотеки в цілому. Цим абонентам щодня надавалося понад 20 тис. файлів, що перевищує традиційну документовидачу.

ЕЛЕКТРОННІ ВИДАННЯ БІБЛІОТЕК У СИСТЕМІ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

В умовах переходу до інформаційного суспільства і зростання ролі електронних комунікацій перед бібліотеками постає проблема формування фондів електронних документів і забезпечення їх багатоаспектного використання.

Вихід цієї проблеми на перший план обумовлений зростанням обсягу знань, що мають фіксуватися в документній формі, з одного боку, і неможливістю видання творів друку значними тиражами (а в ряді випадків і забезпечення появи публікацій взагалі), з іншого. Викладене особливо актуальне для України, де за наявності значного інтелектуального потенціалу (знань науковців і фахівців, які мають акумулюватися і поширюватися в часі та просторі) науково-видавнича діяльність через економічні негаразди не підтримується на належному рівні.

Наявність широкого спектра науково-інформаційних продуктів у провідних бібліотеках України, які вже понад десятиріччя здійснюють обробку вхідних документних потоків у автоматизованому режимі, потребує активізації використання цих продуктів всією бібліотечною спільнотою і обумовлює необхідність розробки спеціальних методів і засобів для їх широкого розповсюдження.

За умов домінування інформації на електронних носіях, бібліотеки мають посилити свої функції основного суспільного інституту, що здійснює збирання, наукову обробку, зберігання та використання інформаційних ресурсів, і доповнити їх функціями підготовки, тиражування й поширення впорядкованих зібрань електронних видань.

Електронні носії (порівняно з паперовими) мають суттєво більш високу інформаційну ємність, оперативність тиражування та розповсюдження документів, меншу вартість виробництва, можливість актуалізації даних і відтворення мультимедійної інформації. Технологія запису інформації на сучасні компакт-диски дає змогу вміщувати на одному носії від кількох сотень до тисяч комп'ютерних версій друкованих видань. При цьому технологічні аспекти запису інформації на компакт-диски не викликають

ускладнень. Можливо передбачити, що подальший розвиток комп'ютерної техніки надасть змогу отримати через 10–20 років носії інформації, на яких можна буде розмістити мільйони документів. Перераховані чинники свідчать про перспективність нової складової системи документорозповсюдження (на комп'ютерних носіях інформації великої ємності), що полягає в акумуляції, обробці та формуванні визначеним колом бібліотек впорядкованих зібрань електронних публікацій і їх наступному поширенні в рамках чинного законодавства обов'язкового примірника документів.

Важливою є необхідність створення інформаційної технології формування взаємодоповнюючого комплексу галузевих серій цих видань на основі структуризації наявних інформаційних ресурсів бібліотек, що має здійснюватися шляхом попереднього відбору документів з бібліографічних, реферативних, тематичних і повнотекстових баз даних, їх обробки та впорядкування.

Інформаційна технологія створення електронних видань має бути гнучкою і надавати можливість підготовляти спеціалізовані серії відповідно до запитів користувачів (науково-дослідних установ, навчальних закладів, виробничих структур тощо).

Необхідним є створення загальнодержавної системи галузевих серій електронних видань (як основи документорозповсюдження), що полягає у формуванні в бібліотеках впорядкованих зібрань електронних документів і наступному їх тиражуванні та поширенні на комп'ютерних носіях інформації. Головною засадою має стати положення про розвиток загальнодержавної системи електронних видань, що створюватиметься корпоративними зусиллями провідних бібліотек країни і являтиме собою взаємодоповнюючу сукупність галузевих серій, інформаційне наповнення яких визначається як обсягами, видовою та тематичною структурою наявних електронних ресурсів, так і інформаційними потребами суспільства.

Програмні засоби системи електронних видань мають відповідати концепції вільного поширення, забезпечувати інтелектуальний пошук інформації, не потребувати попередньої інсталяції, надавати користувачу типовий web-орієнтований інтерфейс. Вказаним вимогам відповідає, зокрема, розроблена конфігурація на базі пакету прикладних програм CDS/ISIS з CGI-модулем WWWISIS, що вільно поширюються UNESCO. Доцільність використання таких засобів обумовлена рядом чинників, серед яких найважливішим є можливість тиражування таких видань на компакт-дисках без будь-яких обмежень.

Подальший розвиток програмного забезпечення системи електронних видань доцільно зорієнтувати в напрямках включення до його складу засобів структуризації інформаційно-ресурсних складових бібліотек, інтелектуалізації пошукового апарату, семантичного аналізу текстів і творення нових знань.

Електронні видання на компакт-дисках мають поширюватися як серед інституцій відповідних галузей, науковців, так і серед індивідуальних користувачів для забезпечення їхніх інформаційних потреб. Завдяки цьому система галузевих серій електронних видань стане суттєвим кроком на шляху покращення інформаційного забезпечення сталого розвитку суспільства.

Г.Г.Нежурбіда
(м. Київ)

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ АРХІВІВ ВЕБ-РЕСУРСІВ

Розвиток мережі Інтернет як системи інформаційних комунікацій обумовлює необхідність розробки системи організаційних, технічних, правових заходів для забезпечення довготривалого збереження та доступності документів, розміщених на веб-серверах мережі Інтернет.

Сучасна вітчизняна практика збереження документів мережі Інтернет ґрунтується на технологіях, які застосовуються для формування електронних бібліотек, що активно розробляються останнім часом. Основою цих технологій є традиційна бібліотечна технологія поодиначного опрацювання документів, яка не враховує особливостей ресурсів мережі Інтернет, а саме, – величезну кількість документів, що зростає експоненційно; їх мінливість; динамічний характер змін; багаторівневу ієрархічну структуру; існування складних численних зв'язків між документами, які утворюються гіпертекстовими посиланнями.

Порівняльний документознавчий аналіз інформаційних веб-ресурсів, бібліотечних та архівних документів показує, що веб-ресурси за кількістю спільних ознак ближче до архівних документів, оскільки кожен веб-ресурс є сукупністю історично та логічно пов'язаних документів, які утворилися в процесі діяльності певної установи, організації або особи; документи, що утворюють веб-ресурс, є унікальними (а не тиражованими, як бібліотечні);

документи, що належать одному веб-сайту, мають спільне походження і найчастіше однорідні за змістом та формою представлення; документи архіву веб-ресурсів мають виконувати функцію ретроспективної пам'яті (ознаками документів бібліотечного фонду є актуальність та оперативність); початкове призначення веб-ресурсів з плином часу втрачається, але може зберігатися їхнє історичне, наукове, соціальне, економічне, політичне та культурне значення; архівним документам (на відміну від бібліотечних) притаманна наявність багаторівневих різнопланових зв'язків між документами. Все це обумовлює вимогу їхнього зберігання як єдиного комплексу, не розпорошуючи на окремі, не зв'язані між собою документи електронної бібліотеки.

Саме тому організацію збереження веб-ресурсів доцільно проводити із застосуванням архівних технологій. Основним правилом в цьому повинна стати неподільність зберігаємого веб-ресурсу, що впливає з принципу походження і вимагає збереження архівної копії веб-ресурсу в цілісності: без поділу, вилучення або додавання документів для забезпечення його повної достовірності та інформаційної цінності. Крім того, використання архівної технології не лише в організаційному, а й у науково-обліковому контексті створить умови для повноцінної державної реєстрації веб-ресурсів як частини культурного надбання, та залучення до наукового обігу інформації про ці документні ресурси. Саме принцип багаторівневого описування, розроблений архівознавцями, який передбачає розкриття інформації через описові статті різного рівня узагальнення та згортання інформації, дозволить зменшити витрати та прискорити процес створення системи фізичного та інтелектуального доступу до документів архіву веб-ресурсів та інформації, що міститься в них.

Поряд з вирішенням питання про джерела комплектування архіву веб-ресурсів необхідно визначити частоту створення копії кожного веб-ресурсу. Ця частота певною мірою залежить від динамічності зміни веб-ресурсу і повинна визначатися з огляду на необхідність збереження всіх опублікованих протягом певного часу документів веб-сайту та уникнення зайвого дублювання робіт.

Як показують дослідження, найбільшу загрозу для функціонування архівів веб-ресурсів несе еволюція апаратних та програмних засобів відтворення електронної інформації. Основними шляхами розв'язання цієї проблеми вважаються методи переведення (конвертування) інформації на нові носії та формати. В цьому випадку виникає проблема доведення автентичності нового документа першоджерелу.

Як відомо, ефективність функціонування системи збереження документних ресурсів значною мірою залежить від державної підтримки. Тому необхідною умовою забезпечення збереження веб-ресурсів є створення правових механізмів, які б підтримували формування архівів веб-ресурсів як нового компонента в системі національних інформаційних ресурсів.

О.П.Башкатова
(м. Київ)

ПРЕДСТАВЛЕННЯ РУКОПИСІВ І СТАРОДРУКІВ НБУВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

З появою мережі Інтернет у провідних бібліотек України з'явилася можливість забезпечити загальний доступ до рідкісних пам'яток писемності та друку, що зберігаються у їх фондах, кожному громадянину в будь-якому пункті і в будь-який час. Це насамперед відноситься до рукописів, стародруків та інших рідких книг.

Найпершими кроками бібліотек при створенні Інтернет-сайтів було надання загальних відомостей про бібліотеку та її найбільш цінні колекції, серед яких особливе місце займають фонди рукописів та стародруків. Завдяки цьому книгозбірні виступають у ролі не лише науково-інформаційних центрів, а й закладів, що розкривають світовій спільноті історію і культуру своєї держави.

Упродовж століть українським народом була створена велика книжкова спадщина, що відбиває його історію і є складовою світової культури. І особливе місце тут посідають універсальні й унікальні за змістом фонди Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. Нині рукописні фонди складаються з понад 560 тис. одиниць зберігання, з котрих понад 8 тис. рукописних книг. У рукописному фонді НБУВ є безцінні колекції рукописних книг грецькою, латинською, арабською, слов'янськими та іншими мовами, рукописна спадщина видатних діячів минулого України, різних освітніх та культурних установ XVIII–XX століть.

Не менше місце за своїм значенням мають і фонди стародруків та рідкісних видань бібліотеки, що увібрали у себе колекцію інкунабулів (524 примірники), а також колекції палеотипів (2532 примірників), кириличних видань (близько 8 тис. примірників),

видань громадянського друку (14 тис. примірників), рідкісних видань, мініатюрних видань та видавничі колекції європейських фірм XV–XVII століть.

Фонди рукописних та стародрукованих книг НБУВ виконують не лише історичну функцію, а й є науковою базою досліджень, частиною загальносвітової книжково-рукописної культури від найдавніших часів до XX століття. Саме тому у НБУВ приділяється значна увага проблемі представлення цих фондів в мережі Інтернет.

Досить часто в Інтернеті з'являються текстові аналоги рукописів. Так, не важко знайти переклади повного тексту деяких списків „Повісті временних літ” (<http://www.hrono.ru/dokum/povest5.html>, <http://old-russian.chat.ru/01povest.htm>, <http://www.pagan.ru/books/pwl.htm>) та інших рукописів. На сайті НБУВ в розділі “Українська класика, рукописи, стародруки” подано тексти творів Івана Котляревського (“Енеїда”), Тараса Шевченка (“Кобзар”), Миколи Гоголя, Панаса Мирного, Івана Франка, Михайла Коцюбинського.

Вочевидь, що на відміну від основних фондів, рукописні та друковані пам'ятки можуть мати не лише літературну та інформаційну цінність, але й є творами мистецтва, що мають широкий історичний аспект. На сайті НБУВ повністю наведено відскановані “Київські глаголичні листки” (X століття) – найдавніша пам'ятка слов'янської писемності, що зберігається в рукописних фондах бібліотеки (написана на семи пергаментних аркушах). Наведено також відскановані сторінки “Львівського Апостола” Івана Федорова (1574), що має досить великий об'єм (273 аркуші). Зрозуміло, що великі за обсягом книги повністю показати досить важко. Саме тому така визначна рукописна пам'ятка староукраїнської літературної мови й мистецтва як “Пересопницьке євангеліє” (1556-1561) представлена лише чотирма фотографіями найвидатніших з мистецької точки зору сторінок. До кожного раритету обов'язково надається й коротка енциклопедична довідка, де розкрито загальні бібліографічні та історичні дані, основні джерела інформації про пам'ятку тощо.

Введення за допомогою Інтернет у науковий і культурний обіг пам'яток писемності та друку, що зберігаються в провідних бібліотеках України, сприятиме залученню цих величезних історико-культурних фондів до розв'язання широкого кола наукових, освітянських і культурологічних проблем сьогодення, сприятиме, завдяки показу світовій спільноті перлин української духовності, входженню нашої держави в міжнародне співтовариство.

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕЧНОГО САЙТУ

Приступаючи до практичної роботи зі створення бібліотечного сайту, попередньо проводяться теоретичні дослідження концепції формування та використання в онлайн-режимі бібліотечно-інформаційних ресурсів, а також ретельно розробляється його структура.

Одним з головних положень запропонованої нами концепції структуризації онлайн-бібліотечно-інформаційних ресурсів є те, що вони мають становити інтегровану систему бібліографічних, реферативних і повнотекстових ресурсів, тобто бібліографічні дані повинні доповнюватися рефератами та посилатися на повні електронні тексти. При цьому система згаданих ресурсів у цілому повинна мати розвинений пошуковий апарат.

Серед виставлених ресурсів бажано мати такі інформаційні блоки:

- а) електронні каталоги (книги, періодика, публікації тощо);
- б) реферативні ресурси;
- в) повнотекстові ресурси (фонд електронних документів);
- г) загально-довідкову інформацію про бібліотеку (наявні фонди, пошуковий апарат, режим роботи тощо);
- д) добірки з інтернет-адресами з бібліотечної справи та суміжних галузей.

Для відвідувачів сайту обов'язково необхідно запропонувати довідковий апарат, де докладно має бути описано всі його інформаційні розділи, представлені інструкції з користування апаратом пошуку в каталогах і базах даних. Бажано, щоб для користувачів веб-сторінки були "інформаційно прозорі", не обтяжені супутньою графікою, а інформація рекламного характеру мала незначні обсяги.

Головна сторінка бібліотечного веб-сайту повинна мати не більше 7–10 головних пунктів-посилань на його інформаційні розділи та бути графічно "легкою". Бажана глибина розділів має становити 3–4 вкладень.

Для того щоб потенційні користувачі мали змогу оперативно виходити на виставлені інформаційні ресурси, сайт необхідно зареєструвати на провідних пошукових "інтернет-машинах" (розкритка сайту).

Одна з головних ознак популярності бібліотечного сайту – наявність на ньому ряду зібрань повнотекстових електронних документів, тобто те, що взагалі прагне знайти віддалений абонент. Однак “цифрове копіювання” нових надходжень може привести до порушення чинного законодавства. Тому в книгозбірні в систему формування повнотекстових он-лайнних ресурсів потрібно покласти принцип зацікавленості індивідуальних і колективних авторів або виставити електронні версії текстів, на які не поширюються права власників (за давністю часу, спеціальна освітня література для широкого розповсюдження за домовленістю з авторами тощо). Доцільно мати й інформаційний розділ з детальною мапою всіх наявних ресурсів сайту з можливістю швидкого виходу на них.

З самого початку роботи веб-сайту необхідно проводити моніторинг доступу користувачів до його веб-сторінок з подальшим аналізом результатів. Виявляються як найбільш популярні інформаційні розділи, які й надалі продовжують підтримувати на належному рівні, так й найменш популярні. У випадку, коли інформаційний розділ не користується увагою абонентів, розглядається доцільність його існування на сайті або проводяться роботи з його інформаційного посилення, переструктурування, більш детального опису як для “пошукових машин”, так й для відвідувачів. Бажано знати кількість абонентів та аналізувати динаміку їх доступу до виставлених ресурсів.

Такий підхід при створенні бібліотечного сайту сприяє більш повному та оперативному задоволенню інформаційних потреб користувачів та якісному наповненню українського сегменту глобальних інформаційних мереж.

З урахуванням викладених теоретичних положень створено веб-сайт Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, який сьогодні за кількістю відвідувань вийшов на рівень відвідувань бібліотеки в цілому, а за кількістю виданих абонентам файлів перевищує її документовидачу.

УРОКИ МИНУЛОГО АВТОМАТИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕК

Відтворення цілісної картини історії розвитку автоматизації бібліотек, визначення провідних тенденцій і напрямків цієї діяльності у різних країнах світу та в Україні, теоретичне узагальнення набутого досвіду комп'ютеризації дозволить урахувати досвід колег, оминати нераціональні шляхи розвитку, підвищити ефективність автоматизації українських книгозбірень для удосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів.

Як показало проведене дослідження, перші проекти з автоматизації зарубіжних і українських бібліотек виконувалися без підписання чітко розроблених контрактів з визначенням термінології, розробленими положеннями про функціональність, про право власності на новий продукт.

Ті, що йшли слідом, могли врахувати помилки попередників. Їхні проекти розроблялися за схемою: аналіз потреб, розробка специфікацій, розробка пропозицій, відповідь та аналіз, обговорення контракту, розробка плану реалізації проекту, виконання плану, тестування для прийняття виконаної роботи тощо.

Важливим уроком історії автоматизації бібліотек є визначення вірного балансу між уже доведеним, тим, що вже існує, і тим, що тільки зароджується, тим, що прийде на зміну старому завтра. Так само, як з часом виникла потреба в інтегруванні різних підсистем, котрі до того існували як окремі незалежні пакети прикладних програм, сьогодні виникає потреба нових рішень, що інтегрують різні нові аспекти бібліотечної діяльності – електронної довідкової служби, електронних бібліотек тощо.

Бібліотекарі повинні бути готовими до ризику, переживати невдачі та пробувати знову. Наприклад, у 80-х роках минулого сторіччя дослідники експериментували із експертними системами, створеними для здійснення каталогізування. Тоді думали, що штучний розум може застосовуватися для каталогізації, що весь процес каталогізації буде здійснюватися машинами і катогізатори не будуть потрібними. Вже у 90-х роках стало зрозумілим, що такі системи, як LC's Catalogers' Desktop прискорять і полегшать процес

каталогізації, але наврядчи вони будуть достатньо “розумними”, щоб замінити каталогізатори [1].

Бібліотекарі України адаптують інформаційні технології, розроблені й перевірені в США, Великій Британії, країнах Західної Європи, в інших країнах, і мають бажання брати участь у глобальній економіці й глобальному суспільстві. Для цього українським фахівцям, які мають інші бібліотечні традиції, економічні умови та інформаційну інфраструктуру необхідно ретельно вивчити та врахувати накопичений досвід, зрозуміти різницю в умовах і пріоритетах у різних країнах, діяти за правилами, які розробила міжнародна спільнота. Сучасні бібліотечні системи знаходяться під впливом низки факторів, зокрема законодавчого, політичного, фінансового, технологічного тощо. Чим краще ми зрозуміємо різницю в умовах та пріоритетах у різних країнах, тим легше ми досягнемо узгодженості про глобальну взаємодію та глобальний обмін, збалансуємо відповідні таким узгодженостям вимоги з необхідністю досягнення ефективного обслуговування локальних користувачів і забезпечення доступу до локальних ресурсів.

Література:

1. Osmus L.L. The Transformation of Serials Cataloging, 1985–1990 // Technical Services Management, 1965–1990. – N.-Y., 1996. – P.185.

Т.А. Камскова

(г. Оренбург, Россия)

НЕКОТОРЫЕ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПРОБЛЕМЕ «НАРОДНАЯ БИБЛИОТЕКА КАК ЯВЛЕНИЕ КУЛЬТУРЫ»

Взгляд на ход исторического развития с позиций многовариантности и альтернативности диктует настоятельную необходимость диалога истории с другими общественными науками. Происходит осознание перспективности системного подхода. На первый план выходит выявление основных характеристик народной библиотеки, ее места и роли в российской культуре, рассмотрение ее динамики. С этим тесно связаны вопросы формирования гражданского сознания, стратификации российского общества.

Изучение феномена народных библиотек в контексте культуры предполагает не только обращение к конкретному материалу истории библиотечного дела, но и требует уяснения некоторых принципов организации и механизмов функционирования культуры в целом. Теоретической основой исследования являются идеи, отраженные в трудах по философии культуры Н.А. Бердяева, В.Н. Борисова, П.С. Гуревича, В.Е. Давидовича, М.С. Кагана, В.А. Конева, Н.О. Лосского, Ю.Н. Лотмана, Э.С. Маркаряна, В.Н. Межуева, Ф.И. Минюшева, Г.В. Плеханова, В.М. Розина, В.С. Швырева и др.

В понимании культуры как специфического способа человеческой деятельности система ценностей рассматривается в качестве очень важного компонента. Проблемам ориентации личности в мире ценностей посвящены работы А.Г. Здравомыслова, К.О. Касьянова, А.В. Кирьяковой, В.А. Лекторского, В.М. Розина, В.Н. Сагатовского, Н.З. Чавчавадзе и др. На уровне системного описания способ деятельности выступает как набор специфических механизмов и теоретически обосновывается в трудах социологов: О.И. Генисаретского, М.Н. Ковалевского, Л.И. Михайловой, П.А. Сорокина, А.В. Фадына.

Проблемы культурологического подхода в библиотечно-библиографической деятельности осмысливаются в публикациях многих авторов. Известные библиотековеды Н.А. Рубакин,

К.И.Рубинский, Л.Б.Хавкина, по нашему мнению, заложили основы представлений о библиотековедении как культурно-исторической науке. Первый Всероссийский съезд по библиотечному делу (1911) утвердил ряд методологически важных положений, в том числе и такое: библиотековедение призвано изучать библиотечное дело как явление культуры. В результате библиотековеды России оказались под влиянием общественного сознания в осмыслении социокультурной деятельности. Н.А.Рубакин отмечал, что «библиотечное дело – это вовсе не маленькое культурное дело, это дело широкое и общественное». Он рассматривал библиотеку как «совокупность книжных отражений всех явлений мировой жизни, какие только подмечены человечеством». К.И.Рубинский определял библиотековедение как науку, цель которой состоит в исследовании библиотечного дела в условиях исторического развития общества в связи с экономическим, социальным и культурным прогрессом.

Библиотека – это фактор культуры, который необходимо изучать «в связи с общими условиями в различные времена и у различных народов». Особого внимания заслуживает концепция народных библиотек, представленная в трудах Л.Б.Хавкиной. Путь к культуре она видела не только в ликвидации неграмотности и малограмотности, но и в увеличении числа читающих. Л.Б.Хавкина писала, что библиотека – фундамент общечеловеческой культуры.

В середине 1980-х годов складывается культурологический подход к определению сущности функций библиотеки, основанный на вполне традиционных представлениях о библиотеке как культурно-просветительском центре. Так, В.Р.Фирсов, который детально описал этот подход в своих работах, отмечал, что определение потребности общества в библиотеке позволяет установить показатели социальной адекватности и реального статуса ее деятельности. Это поможет объяснить становление библиотеки как социального института. По мнению Н.В.Жадько, библиотека, являясь социокультурным институтом, представляет собой механизм социальной коммуникации. Понятие «коммуникация» определяется не только как процесс передачи информации, но и как социальный диалог в рамках различных культурных традиций, т.е. в культурном плане библиотека осуществляет историческую трансляцию знаний в рамках социокультурной коммуникации.

Анализируя функции библиотеки, М.И.Акилина отмечает, что общественное назначение библиотеки состоит в сохранении и

передаче настоящим и будущим поколениям социальной информации. Другая точка зрения состоит в том, что библиотека должна оставаться храмом знаний, культуры, источником духовности. Исследователь А.Н.Ванеев, рассматривая сущность и социальное значение библиотечного дела, выделяет несколько подходов, в том числе культурологический. Весьма продуктивной является точка зрения Л.Н.Гусевой, которая считает, что «цель культурологического исследования – не описание событий в хронологическом порядке, а изучение деятельности библиотек в широком социокультурном контексте, как уникального явления культуры». В таком аспекте культурологический подход прослеживается в работах М.Я.Дворкиной, которая расценивает библиотеку как память человечества, институт социальной памяти, хранителя культурных образцов. Л.Н.Гусева и Е.В.Смолина не исключают культурологический подход к оценке деятельности библиотек.

Описание норм практической деятельности, по сути, является культурологическим исследованием, которое предусматривает не накопление знаний, а результат диалога разных культур. Анализируя библиографоведческие парадигмы XIX–XX веков, В.А.Фокеев поддерживает культурологический подход, согласно которому «основной категорией библиографии правомерно считать библиографическое знание как одно из проявлений духовной культуры». М.Г.Вохрышева в своих трудах рассматривает библиотеку как продукт культуры, что позволяет оценивать ее в расширенном культурологическом контексте. В рамках культурологического подхода к истории книжного дела концептуальные положения обосновываются в трудах В.И.Харламова, который предлагает считать генерализующими категориями «ценность книжного потока» и «культуру чтения». Особого внимания заслуживает интерпретация понятия «книжной культуры» в контексте историософского подхода, представленная в работах М.М.Панфилова. Народные библиотеки как явление культуры справедливо относятся к малоизученным с точки зрения историко-культурологического подхода и требуют дополнительного осмысления.

Л.М Зеленська
(м. Київ)

РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ПРЕСИ НА УКРАЇНІ (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.)

Проблемою сучасної історико-книгознавчої науки є опрацювання та оприлюднення національного здобутку вітчизняної музичної преси періоду її зародження та становлення. В українській історіографії період кінця ХІХ – першої третини ХХ століття досліджений мало, разом з тим, саме він є вирішальним в становленні національної музичної преси.

Наприкінці ХІХ століття помітно активізується культурне життя в пореформеній Україні. Якісні зміни зачепили усі сфери суспільного життя, в тому числі й музичну культуру. Становлення української музичної періодики відбувається одночасно з формуванням української культурницької еліти, ствердженням національних мистецьких шкіл, подальшим розвитком фахової музичної освіти і виконавства, активізацією музично-просвітницького руху та аматорства.

В умовах подальшої диференціації органів преси складаються передумови для формування і розвитку національної музичної періодики, яку на той період характеризує швидкий кількісний зріст та поглиблення спеціалізації.

Культурне життя української спільноти вимагало створення друкованих органів, на сторінках яких би знайшли своє відображення усі аспекти та напрями української музичної культури з її багатими національними традиціями, регіональними особливостями, мистецьким життям. На фахову пресу покладалися і певні суспільні функції: консолідація національної творчої інтелігенції навколо ідеї підтримки та популяризації здобутків української музичної культури, яка в умовах постійних цензурних утисків прагнула ствердження і визнання; активізація музично-просвітницького руху; виявлення й формування громадської думки та музичних смаків широкого кола користувачів.

Становлення української музичної періодики пов'язане з музично-театральним і культурним життям великих міст – Києва, Одеси, Харкова, Львова, де воно виявилось якнайповніше. Важливе значення у цьому процесі відіграло відкриття на Україні вищих музичних навчальних закладів – консерваторій; активізація музично-

просвітницької діяльності музичних і мистецьких товариств (оперних, симфонічних, філармонічних, хорових, “Просвіт”, Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка та Музичного товариства ім. М. Лисенка у Львові), а також спеціалізованих музичних видавництв (“Леон Ідзиковський” у Києві, музичного видавництва “Торбан” у Львові), котрі опікувалися не лише поширенням музичної літератури, а й через фахову пресу – формуванням громадської думки з важливих і актуальних питань українського музичного життя.

Русифікаторська політика царського уряду позначилася на культурному житті українського суспільства, тому і перші музичні часописи, що видавалися на теренах підросійської України наприкінці ХІХ – в перші десятиліття ХХ століття, були російськомовними. Інтерес до українського виявився передусім в тематиці і змісті публікацій – майже всі вони пов’язані з регіональним музичним життям, відображають його основні тенденції та напрями.

Формування національної за змістом і мовою української музичної преси пов’язане з Галицьким краєм, який з огляду на історико-культурні умови кінця ХІХ – початку ХХ століття став центром українства, об’єднав найпотужніші й творчо найактивніші національні мистецькі та наукові сили.

Важливим етапом на шляху до подальшого розвитку національної музичної преси стали 20-ті роки ХХ століття – період “українізації”.

У першу третину ХХ століття на Україні складається мережа музичних періодичних видань як спеціальних, так і масових, розрахованих на різні соціальні, фахово підготовлені та вікові читацькі категорії, орієнтовані на питання музикознавства та музичної фольклористики (“Артистичний вісник”, Львів, 1905–1907, ред. І. Труш, С. Людкевич; “Южный музыкальный весник”, Одеса, 1915–1918, ред. Н. Марценко), музично-популярні (“Киевский календарь Леона Идзиковского”; “Ілюстровані музичні календарі”, Львів, 1904–1908, ред. Р.Зарицький), музично-освітні (“Музыкальное самообразование”, Одеса), а також періодичні видання для дітей (“Детский музыкальный мирок”, Одеса, 1886–1888, ред. А. Чернова), що відіграли помітну роль у справі музичного просвітництва суспільства.

Музична публіцистика подає огляди музичного життя, музикознавчі статті, публікації, присвячені справам фахової освіти та дослідженням музичного фольклору. До підготовки і видання

музичних часописів залучаються талановиті й освічені діячі української культури і мистецтва – композитори, виконавці, дослідники музичного фольклору, викладачі фахових навчальних закладів, видавці, що у фаховому відношенні піднесли музичну публіцистику на високий щабель розвитку.

Аналіз музичної преси зазначеного періоду свідчить, що сформовано засади, мету, завдання та зміст національної музичної преси, які визначили її подальший розвиток.

Т.О. Ємельянова
(м. Київ)

НОВІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У АНОТОВАНОМУ КАТАЛОЗІ КІНОДОКУМЕНТІВ ЦДКФФА УКРАЇНИ імені Г.С. ПШЕНИЧНОГО

Незважаючи на понад піввіковий відтинок часу, що віддаляє нас від пам'ятних подій Другої світової війни, навколо них продовжують точитися гострі дискусії. Не вирішеними залишаються і проблеми впливу цих подій на подальший розвиток людства. Це стимулює інтенсивне звернення до історії Другої світової війни, переосмислення цілої низки фактів, системного підходу до їх вивчення, нових теоретичних узагальнень і засвоєння уроків війни сучасним українським суспільством. Зрозуміло, що вирішення цілого ряду питань неможливе без залучення до наукового обігу нових архівних джерел, зокрема кінодокументів Центрального державного кинофотофоноархіву України імені Г.С.Пшеничного (ЦДК ФФА).

Збільшення обсягів використання ретроспективної інформації, що міститься в архівних кінодокументах, та потреба у зручній масовій формі оприлюднення цієї інформації висунули на порядок денний необхідність підготовки каталогу кінодокументів з історії Другої світової війни, роботу над яким розпочато провідними фахівцями ЦДКФФА України.

Першими виданнями, що містили ретроспективну документну інформацію з історії Другої світової війни, були “Кинолетопись. Аннотированный каталог киножурналов и документальных фильмов украинских студий (1923–1941)” (К., 1969) та “Кинолетопись. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза

1941–1945 гг. Аннотированный каталог документальных фильмов, киножурналов и киносюжетов” (К., 1975). Однак перший каталог містив інформацію про кінодокументи, які надійшли на державне зберігання до 1969 року, а другий – про кінодокументи вузько визначеної теми.

Новий збірник кінодокументів “Кінолітопис. Анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів та киносюжетів (1939–1945)” має включити увесь комплекс архівних документів, пов’язаних з Другою світовою війною, а саме з вересня 1939 по серпень 1945 року.

Вперше до наукового обігу буде залучено унікальні кадри німецької кінохроніки, передані до архіву у 1943–1947 роках обласними конторами Головкинопрокату. Трофейна кінохроніка представлена окремими сюжетами кіножурналу “Wochenschau” та документальними фільмами, відображає воєнні дії військ вермахту на Західному і Східному фронтах, окремі епізоди Північно-африканської кампанії, висвітлює взаємовідносини Німеччини з союзниками, окупаційний режим в Україні, вивезення громадян на примусові роботи та умови їхньої праці в нацистській неволі тощо. Цінними для вивчення невідомих сторінок історії війни є киносюжети про розкопування поховань жертв масових страт у м. Вінниці (1942) та про парад дивізій „СС – Галичина” у містах Львові та Коломиї (1943).

Окремо до збірника увійдуть фільми, створені вітчизняними і зарубіжними документалістами за останні 60 років на основі глибокого переосмислення подій минулої війни, ґрунтовного вивчення багатой документальної бази цього періоду, в тому числі архівних кінодокументів.

Структурна побудова анотованого каталога буде такою: кінодокументи розміщено за хронологією їх виробництва, у межах року – за видами: кіножурнали (за номерами), фільми, киносюжети (за абеткою), збірники киносюжетів (за порядковими обліковими номерами). Російськомовні назви кінофільмів буде подано за українською абеткою; зміст кінодокументів буде розкрито в коротких анотаціях, що міститимуть інформацію про місце події та її учасників.

Описова стаття до кожного документа складається з таких елементів: назва (мовою оригіналу), дата випуску чи зйомок (для окремих киносюжетів), порядковий номер кіножурналу, кількість частин, обліковий порядковий номер, назва кіностудій (повна або за офіційно прийнятим скороченням), прізвище, ініціали режисера (для

фільмів). Пошуковий апарат каталога буде представлений іменним та географічним покажчиками.

Планується створити електронну версію анотованого каталога на веб-сайті Державного комітету архівів України, що дозволить значно розширити доступ користувачів до унікальної архівної інформації.

Л.Ф. Приходько
(м. Київ)

ВНЕСОК ОЛЕКСАНДРА ГРУШЕВСЬКОГО У РОЗБУДОВУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ у 1917-1918 рр.

Ім'я визначного вченого, талановитого організатора наукового життя, педагога і громадського діяча – Олександра Сергійовича Грушевського по праву займає почесне місце в українській науці та культурі початку ХХ століття. Олександр Грушевський плідно працював у галузі вітчизняної історії, джерелознавства, історіографії та архівознавства, йому належать цінні дослідження з етнографії, фольклористики, історії української літератури. В багатогранній творчій діяльності вченого є період активної праці на ниві розбудови бібліотечної справи Української держави в 1917–1918рр.

Після перемоги Лютневої революції в Україні створилися сприятливі умови для відродження національної державності українського народу. Важливим кроком до цього стало створення навесні 1917 року у Києві Центральної Ради – представницького органу українського народу, керівного центру української революції, покликаною розробляти її теоретичні засади та організовувати їх практичну реалізацію. Лейтмотивом її діяльності стала боротьба за широку національно-територіальну автономію України, здатну на думку провідних діячів національного руху, забезпечити потреби українського та всіх інших народів, що тут проживали. Великі зрушення у державотворчому процесі в період національно-визвольної революції супроводжувалися створенням національних структур науки і культури. Зокрема, при Генеральному секретарстві справ освітніх Української Центральної Ради (згодом реорганізованого у Міністерство народної освіти Української Центральної Ради) був

створений Бібліотечно-архівний відділ, що започаткував на державному рівні формування правових основ бібліотечно-бібліографічного та архівного будівництва в Україні. Його очолив член Центральної Ради від Української трудової партії О.Грушевський. Працюючи на посаді Голови Бібліотечно-архівного відділу, а з квітня 1918 року Голови Бібліотечної секції цього відділу, вчений зробив багато для організації й функціонування мережі бібліотек, а також активізації бібліотечного руху. Ці здобутки О.Грушевського довгий час були невідомими і тільки завдяки вітчизняним дослідникам Т.Ківшар, Л.Дубровиній, Н.Казаковій на підставі ґрунтовного аналізу маловідомих архівних документів вони були узагальнені і представлені в контексті позитивного досвіду бібліотечного будівництва часів українського державотворення. Головні завдання очолюваного О.Грушевським Бібліотечно-архівного відділу можна розглядати як програму розбудови бібліотечно-бібліографічної та архівної справи, а саме:

I. У сфері бібліотечній – “1) закласти основу Української Національної Бібліотеки; 2) завести, підтримуючи або наново закладаючи, мережу районних бібліотек; 3) зав’язати зносини в справі книжкового фонду з різними бібліотечними інституціями”.

II. У сфері бібліографічній – “1) ввести реєстрацію нових українських видань і часописів; 2) скласти їх хронологічні і систематичні покажчики; 3) вести спеціальний реєстраційний “Літопис”; 4) складати наукову бібліографію і вести спеціальні бібліографічні видання”.

III. У сфері архівній – “1) працювати над заснуванням Українського національного Архіву; 2) завести, підтримуючи або закладаючи наново, районні архіви; 3) вести наукове розроблення українських архівних матеріалів і видавати спеціальний археологічний орган” [1].

Незважаючи на складні умови політичного та економічного життя, відсутність передумов формування національної бібліотечної інфраструктури і достатнього досвіду бібліотечного будівництва на загальнодержавному рівні, відділ здійснив велику роботу, про що свідчать підготовлені ним документи. За участю О.Грушевського були підготовлені законопроекти, що закладали основи державної політики в галузі бібліотечної справи Української держави. Зокрема, це “Законопроект про обов’язкову надсилку друкарнями всіх видань”, що започаткував юридичні основи функціонування бібліографічної

реєстрації та державного комплектування бібліотек України. Він передбачав правило про обов'язковий примірник, встановлював його особливий правовий режим, що полягав в обов'язковому розподілі його серед книжкових інституцій держави. Важливим і принциповим моментом цього законопроекту було закріплення за новоствореною Національною Бібліотекою першочерговості в розподілі друкованих видань. На базі Бібліотечно-архівного відділу планувалося створити Український бібліографічний інститут, а УНТ перетворити на Українську Академію наук. У “Законопроекті про утворення Української національної бібліотеки” було чітко визначено головну соціальну функцію національної бібліотеки на початку ХХ століття, а саме – максимально повне комплектування і збереження всієї друкованої продукції держави. Національна бібліотека мала стати головною книгозбірнею держави (спочатку планувалося створити на базі Київської міської бібліотеки та у віданні Народного Міністерства Освіти). В остаточному варіанті законопроекту Київська міська бібліотека розглядалася як тимчасове перебування національної бібліотеки, поки не буде збудовано окремого будинку. Законопроект передбачав також певні заходи стосовно забезпечення національної бібліотеки приміщенням та коштами на утримання працівників і комплектування книжкового фонду. Статут і штати бібліотеки мала затверджувати Українська Центральна Рада. На жаль, Бібліотечно-архівному відділу і створеній за його ініціативи “Комісії по утворенню Української національної бібліотеки” не вдалося здійснити до кінця свій задум. Але вже через три місяці, 2 серпня 1918 року було прийнято закон про утворення Національної бібліотеки Української держави, який відобразив основні ідеї О.Грушевського, висловлені ним у “Законопроекті про утворення Української національної бібліотеки” [2].

Багато зусиль докладав О.Грушевський до розробки плану побудови розгалуженої бібліотечної системи, підготовки Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів, залученню до роботи кращих сил українства. Вчений намагався привернути увагу держави і громадськості до важкого становища бібліотек, дбав про належну організацію бібліотечної праці. Не можна не згадати про його особисту участь в організації комплектування фондів Бібліотеки Педагогічного Музею [3].

Наведений матеріал засвідчує про визначну роль О.Грушевського у створенні законодавчої бази і державно-правових основ

функціонування книжкових інституцій, зокрема Національної бібліотеки, а також у розбудові бібліотечної справи Української держави у 1917–1918 роках.

Література:

1. Ківшарь Т.І. Олександр Грушевський як фундатор бібліотечно-бібліографічної справи Української держави 1917–1918 рр. // Бібліотеки в розвитку історичної науки в Україні: Тези наук.практичної конф. – К., 1995.
2. Дубровіна Л.А. М.П. Василенко та В.І.Вернадський як фундатори Національної Бібліотеки Української держави // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921). – К., 1998. – С. 192.
3. Ф.2581. Оп. Од. Зб. 227, арк. 1.

С.С. Петров
(м. Київ)

РОЗВИТОК КНИГОВИДАВНИЦТВА В КИЄВІ (1861–1917)

1. Історичні, соціокультурні та економічні умови розвитку Києва як визначного соціально-культурного, економічного, освітнього і політичного центру у складі Російської імперії визначали розвиток видавничої діяльності в період 1861–1917 років, зумовили її напрями, рівень, обсяги та місцеві особливості.

Проведене дослідження свідчить, що у Києві в 60-х роках ХІХ століття паралельно із значним зростанням кількісних показників поліграфічної продукції формувалися основні типи і види видань, які, фактично, існують і сьогодні. Це наукова, довідкова, навчальна, виробнича, популярна, а також художня, технічна та інша література, розрахована на значно ширші, ніж у попередні десятиліття, кола читачів із різних верств населення. Репертуар київських видань було зорієнтовано на різні соціальні, вікові та фахово підготовлені групи населення.

Книговидавничою діяльністю у Києві займалися приватні особи, державні установи й громадські організації та установи. Особливістю цього періоду стала участь у книговидавництві книгарень, наприклад книгарні С.І.Літова. Вони поширилися в Києві так само, як і в усій країні в середині 60-х років після прийняття Тимчасових правил про друк. У місті поширюються так звані “склади” книжок, які разом із книгарнями стають зародками видавництва у сучасному розумінні

цього поняття. Дослідженням встановлено, що у цей період значний внесок у розвиток книговидавництва зробили директор першої київської гімназії О.Ф.Андріяшев, з 70-х років – Б.Корейво, В.П.Наголкін, М.Я.Оглоблін, Л.Ільницький, Ф.О.Йогансон, а у 80–90-х роках – київські книговидавці М.Я.Оглоблін, С.В.Кульженко, Л.В.Ільницький, С.І.Гомолинський, П.І.Плахов. “Південноросійська книгарня Ф.О.Йогансон” стала провідним книговидавничим підприємством у Києві та в Україні. Її видання характеризуються широтою тематики, якістю виконання, досить значними тиражами, що уможливило їхнє розповсюдження і поза межами Києва.

2. Проведений аналіз дозволив дійти висновку, що десятиріччя, яке передувало першій російській революції, незважаючи на кризу, яку переживало на початку століття російське суспільство, стає періодом справжнього розквіту художньої літератури. Київські видавництва в цей час випускають багатотомні ілюстровані видання творів зарубіжних і вітчизняних авторів. Цінний внесок у розвиток багатотомних видань художньої літератури зробила фірма Б.К.Фукса, що діяла в місті у 1901–1904 роках.

Напередодні першої російської революції в Києві кількісно зростає та урізноманітнюється видання навчальної та довідкової літератури. Розвивається студентське книговидавництво. Значного обсягу набуває діяльність видавців так званої “лубочної” літератури, наприклад фірми Т.Губанова в Києві. Зростають тиражі книг. Якщо у 1885–1895-х роках середній тираж видань Ф.О.Йогансона – провідного видавця в Києві на той час – був 2050 примірників, то в наступне десятиріччя – 3100 примірників. Збільшується також кількість серійних видань.

3. У роки першої російської революції значним попитом на ринку користувалася політична брошура. Такі публікації в Києві видавали у цей час не лише партійні, але й інші видавництва. У їх публікації та розповсюдженні брали участь також громадські організації – Київське товариство грамотності, окремі “заводські райони”, міські газети, а також книгарні, що спеціалізувалися в цій галузі, наприклад книгарня С.Іванова та Сп., Ю.Бельке.

4. В умовах поразки революції вже з другої половини 1907 року кількість виданої суспільно-політичної літератури знижується. Така картина спостерігається до 1910 року. Суттєво зростає випуск пригодницької літератури. Значне місце серед виданої в Києві в цей час літератури посідають підручники, що відбиває загальну

тенденцію в країні, (1909 року саме підручники очолили список всіх виданих в Росії видів книжкової продукції).

У перше десятиліття ХХ століття припиняють свою діяльність відомі київські діячі у галузі книговидавничої справи – С.В.Кульженко, Ф.О.Йогансон, П.О.Барський, М.Я.Оглоблін та ін. Їхнє місце на книжковому ринку займають І.О.Розов, І.І.Самоненко, П.М.Плахов та ін. У Києві починають діяти філія петербурзького товариства “Сотрудник” і Пироговське товариство, які спеціалізуються на навчальній, переважно медичній літературі. Поширюють діяльність інші видавництва різноманітного спрямування, що мають характер акціонерних товариств, – “Новинка”, “Реформа”, “Вымпел”, “Гонг”, “Мысль”, “Заря”, “Луч”. 1909 року вперше кількість виданої в Києві літератури перевищує 1000 назв на рік. За наступні чотири роки ці показники збільшуються в чотири рази, досягаючи 1913 року 4111 назв.

5. З початком світової війни обсяг книговидавничої продукції в місті значно скоротився. Лише провідні видавництва – “П.І.Бонадурер”, Губанова, І.І.Самоненка, “Сотрудник”, “Пироговське товариство”, Л.Ідзиковського – продовжували свою діяльність. Виходила переважно довідкова література та підручники. Зростає кількість військово-патріотичних видань.

6. Після лютневої революції 1917 року знову, як і в 1905–1906 роках суспільно-політична література очолює списки найпопулярніших видань. Певний час спостерігається співіснування видавництв різних політичних напрямків. Втім, подальші події, що відбулися в країні, поклали край розвиткові галузі в демократичних формах. Намагання влад, що змінювалися в Києві, використовувати в своїх цілях друковане слово, вело до закриття друкарень і видавництв.

7. У 60–70-х роках ХІХ століття Київ стає найзначнішим українським книговидавничим центром Східної України. Але політика російського самодержавства, спрямована на придушення українського друкованого слова, мала різко негативне значення для розвитку української культури. В цей період видатну книговидавничу діяльність розгортає Київська громада. Розвитку набувають природничо-наукові видання, розраховані на найширші верстви населення України.

8. Багато років українська книга виходила у формі збірок художніх творів окремих авторів, а також альманахів, завдяки яким читач мав змогу ознайомлюватися із творами найпопулярніших українських письменників. Через цензурні обмеження надзвичайно

важко було видавати твори Т.Г.Шевченка. У цей період переважають за кількістю україномовні видання, розраховані на невибагливий смак – праці Гомолинського, Панчешнікова, Губанова та ін.

9. Незважаючи на утиски влади, в Києві починають діяти українські видавництва, найзначнішим з яких було книговидавництво “Вік”. Воно відіграло надзвичайно важливу роль у розвитку української книги.

10. У роки першої російської революції в умовах піднесення національного руху під тиском демократичних сил суспільства помітно зростає випуск україномовних видань. У Києві діють видавництва “Вік”, Є.Череповського, “Просвіти”, “Ранок”, Початок”; після відміни заборони української періодики виходять газети та журнали, редакції яких розгортають книговидавничу діяльність. Після довгої перерви, викликані цензурними обмеженнями, з’являється українська навчальна література.

11. Після першої російської революції Київ залишається найзначнішим видавничим центром української книги Східної України. Так, із 17 українських видавництв, що діяли в Східній Україні 1909 року, 16 розташовувалися в Києві. Українське книговидання робить спроби досягти рівня кращих вітчизняних і світових зразків. З’являється українська серійна література – “Українська бібліотека” (видавництво “Вік”), “Популярно-наукова бібліотека”, “Дешева сільська бібліотека” (видавництво Є.Череповського) та інші.

12. До 1914 року, незважаючи на постійні утиски з боку самодержавства, особливо у період підготовки до річниці відзначення пам’яті (1911) та ювілею (1914) Т.Г.Шевченка, відбувався подальший розвиток українського книговидавництва. “Шевченківські дні” мали важливе значення в справі поширення української літератури. Водночас значно зростає кількість українських видань виробничого і науково-популярного характеру, завдяки яким переважно селянству надавалися практичні господарські, лікарські та інші знання. Поширюється серійна художня, наукова і соціально-політична література.

13. Зменшення кількості українських видань у роки світової війни об’єктивно пов’язано із посиленням цензури в умовах військового часу, а також загальним спадом економіки через військові дії безпосередньо на території Росії, у тому числі й України.

14. Результати дослідження свідчать, що після лютневої революції 1917 року у Києві спостерігається значне зростання кількості українських видань. Помітно активізують діяльність

українські видавництва, відновлюють діяльність видавництва, заборонені владою в роки війни, створюються нові. Особливістю цього періоду стало заснування нових друкарень, пов'язаних виключно з українською книгою, – товариства “Криниці”, товариства “Час”, “Дніпро” тощо.

І.П.Цибенко
(м. Київ)

“ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ” М.С.ГРУШЕВСЬКОГО ТА ЇЇ БІБЛІОГРАФІЧНЕ ОСНАЩЕННЯ

В сучасних умовах, коли посилюється інтерес до вітчизняної історії, все більшого значення набуває поглиблене вивчення наукової та культурної спадщини українського народу, його славетних представників. Цьому сприяють творчі пошуки та знахідки вітчизняних науковців, передусім гуманітарної сфери, в тому числі бібліографознавців та документознавців.

Важливим напрямком є вивчення проблеми “Українські вчені та бібліографія”, в якій постать видатного історика та громадсько-політичного діяча М.С.Грушевського (1866–1934) займає особливе місце.

У творчому доробку М.С.Грушевського (понад 1800 найменувань різноманітних праць) важливе місце відводиться п'ятитомній “Історії української літератури” (т. I – V, 1923 – 1927), яка разом з багатотомною “Історією України-Руси” є найвизначнішими дослідженнями енциклопедиста.

Щодо багатства зібраного матеріалу та глибини його аналізу “Історія української літератури” М.С.Грушевського є унікальним явищем вітчизняної та світової літературознавчої науки. В передмові до шостого тому праці, який через переслідування вченого у 1920 – 1930-х роках та паплюження його імені так і не з'явився в свій час друком, відомий український літературознавець, академік О.І.Білецький (1884 – 1961) писав: “Викладення фактів в такій системі і з такою ґрунтовністю... українська літературна історіографія взагалі ніколи не знала. Що стосується останньої із вказаних якостей, то взагалі знайдеться дуже небагато історико-літературних оглядів і на інших мовах, які могли б бути співставлені з роботою М.С.Грушевського” [1, 970].

Названа робота вже стала предметом ретельного вивчення вченими-лінгвістами (мовознавцями, літературознавцями, текстологами), проте потребує додаткового опрацювання з боку документознавців та бібліографознавців, що суттєво збагатить грушевськознавство як складову українознавства.

Знайомство з історією написання “Історії української літератури” та змістом самого видання дають підстави стверджувати про суттєве бібліографічне оснащення томів та високу бібліографічну культуру їх автора. Так, в кожному томі є посилання на вітчизняні та зарубіжні джерела з історії української літератури, їх аналіз (різноманітні літописи та зразки оригінальної літератури, в т.ч. “Повість временних літ”, “Слово о законе и благодати”, “Слово о полку Ігоревім”, численні думи, билини, обрядові пісні, молитви та інші зразки давньоукраїнської літератури, роботи відомих вчених-лінгвістів різних епох, в т.ч. і сучасників М.С. Грушевського).

Надаючи приклади оригінального письменства Київської доби XI – XII століть, вчений особливу увагу приділяє найвидатнішому літературному документу того періоду – “Слову о законе и благодати”. Саме завдяки “Історії української літератури” ми дізнаємося, що “перша звістка про цей твір була подана в 1839 р. в рефераті Кубарьова в Московськiм історичнiм товариствi; але реферат лишився не друкованим, і тільки в 1844 р. “Слово”, нарешті, видано з того самотнього кодексу синодальної бібліотеки, де воно має закінчення, котрого бракує в інших звісних досі копіях” [2, 61]. Увагу дослідників привертає фундаментальне опрацювання вченим літературної спадщини XII – XIII століть. Цей період М.С.Грушевський назвав добою “золотого віку” давнього українського письменства, а центральною пам’яткою в ній – “Слово о полку Ігоревім”. Аналізу цього визначного документа вчений приділяє порівняно багато місця в тексті – 66 друкованих сторінок (т. I). Вражає його велика ерудиція та глибока обізнаність із критичною літературою про “Слово”. Дослідник оперує великим науковим апаратом, називає всі або майже всі доступні йому відомості про “Слово” та кваліфіковано оцінює їх. Посилаючись на відповідні джерела, він докладно пояснює свої думки, робить доречні висновки, дає власні припущення та міркування.

Характерною особливістю бібліографічного оснащення “Історії української літератури” є і те, що видатний вчений не просто перераховує аналізовані питання, а й старанно їх систематизує, подає в певній історико-хронологічній послідовності. Про це свідчать

другий і третій томи, які присвячені писаній або книжній літературі київської та галицько-волинської доби XI – XIII століть, а в четвертому томі через аналіз билин автор розглядає дружинний епос княжої доби, доводить українське походження билин.

П'ятий том дослідження присвячений найбільшій в українській історії літератури періоду XIV – XV століть, який умовно автор називає “першим відродженням”. Тут досліджується культурний розвиток України, в якому позначився відгомін деяких західних літературних течій. Численні посилання М.С.Грушевського на вітчизняні та зарубіжні джерела, що супроводжуються цитуванням окремих місць, стверджують факт досконалого володіння дослідником теоретичних проблем вітчизняного літературознавства.

Шостий том “Історії української літератури” починається оглядом подій та зразків літератури 1609 – 1610 років і завершується 1632 – 1633 роками (був залишений вченим у рукопису). На сьогоднішній шостий том багатотомного видання побачив світ завдяки київському видавництву “Либідь” (1995) і теж має ґрунтовне бібліографічне оснащення.

Отже, унікальна робота М.С. Грушевського є не лише важливим вкладом в українське літературознавство, але і у бібліографознавство, бо ніхто досі не мав такої повної бібліографічної характеристики подібних видань, як “Історія української літератури” М.С.Грушевського.

Література:

1. Академік М.С. Грушевський // Історія української літератури. – К.: Либідь, 1995. – Т.6, ч.І-ІІ.
2. Грушевський М.С. Історія української літератури. – К. – Львів, 1923. – Т. 2.

О.О.Каракоз
(м. Київ)

ЦЕНзуРА ЯК ЗАСІБ ІДЕОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Ідеологічний контроль за роботою бібліотек на початку 20-х років ХХ століття здійснювали такі органи цензури, як Головліт, ЦУД та Головополітпросвіта. Функції даних цензурних інстанцій полягали у реалізації державних програм – певних цензурних

циркулярів та у розробці спеціальних інструкцій та положень, які визначали головні напрями бібліотечної роботи, в тому числі і формування бібліотечних фондів.

При формуванні фондів бібліотек здійснювалась сукупність певних процесів комплектування та вилучення творів друків, інших документів згідно з установленими правилами органами цензури.

6 червня 1922 року було остаточно схвалено “Положення про Головне управління у справах літератури і видавництва” (Головліт), основним завданням якого було попередній перегляд всіх призначених до розповсюдження рукописних та друківаних творів; підготовка списків забороненої літератури для використання в бібліотеках та видання правил і розпоряджень для бібліотек.

Головліт складав списки літератури, яка підлягала вилученню з бібліотек, та направляв їх у відділення та пункти Політичного контролю (ПК), створені при ДПУ, з метою здійснення чистки книгарень, під час якої вилучались твори, що не відповідали основним ідеологічним догмам радянської влади, наприклад: Карела Чапека “Фабрикація Бога”, Хоткевича “Гуцульські образки”, а також дитяча література: Я. Колас “Вибрані білоруські казки”, Ш. Перро “Кот в сапогах” (на думку представників радянської влади така дитяча література завдавала великої шкоди моральному вихованню майбутнім будівникам комунізму).

Подальшому посиленню цензури сприяло створення 26 серпня 1922 року Центрального управління у справах друку (ЦУД), функції якого полягали у складанні єдиних нормативних списків літератури, що підлягала знищенню. Як засвідчують статистичні дані, у 1922 році тільки по Києву цензурні органи з бібліотек конфіскували 403 назви книжок, загальною кількістю 4469 примірників; по Одеській губернії з листопада 1922 року по вересень 1923 року було вилучено антирадянської літератури 3944 назви – 5244 примірників.

Масове вилучення творів обумовило розширення в бібліотеках спецфондів, закритих для широкого читача, у яких містилися величезні масиви так званої “антирадянської” літератури.

На початку 20-х років бібліотечна цензура поступово посилювалась, про що свідчить видання державних цензурних циркулярів. Так, у 1923 році Головополітпросвітою було видано “Інструкцію про перегляд книжкового складу бібліотек та вилучення контрреволюційної та антихудожньої літератури”, згідно з якою знищувалися всі твори, які на думку представників радянської влади

перешкоджали запровадженню більшовистського режиму. Це передусім твори зарубіжних філософів-ідеалістів: Декарта, Канта, Маха, Платона, Спенсера, Шопенгауера, вчення яких суперечило матеріалістичним ідеям, покладених в основу комуністичної ідеології радянської влади; твори відомих російських класиків: Л.Толстого, І.Тургенєва, Ф.Достоевського, І.Гончарова. Особлива увага приділялась вилученню релігійної літератури. Знищувалися книги, які містили релігійну пропаганду: збірки релігійно-морального змісту, проповіді, повчання, підручники та посібники з Закону Божого, історії церкви, Біблія, Євангелія, Життя святих.

Отже, на початку 20-х років ХХ століття державні органи радянської влади застосовували цензуру як один з засобів ідеологічного впливу на формування бібліотечних фондів шляхом видання державних цензурних циркулярів, спеціальних інституцій та положень, згідно з якими з фондів бібліотек вилучалася так звана “шкідлива” література.

Цензура завдала великої шкоди інтелектуальному розвитку суспільства, оскільки знищувала цілі пласти національної, світової культури, науки, мистецтва та техніки.

У.П.Яворська
(м. Київ)

ІВАН КРЕВЕЦЬКИЙ – ДИРЕКТОР БІБЛІОТЕКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

Справжньою скарбницею знань кожної нації є бібліотека, з фондів якої черпають відомості для своєї творчої праці письменники і вчені, педагоги і громадсько-політичні діячі, працівники культури і студенти, а також всі ті, кому не байдужий національно-культурний розвиток рідного народу. Такою скарбницею була бібліотека Наукового Товариства імені Шевченка (НТШ) у Львові.

Довголітнім завідувачем цієї бібліотеки був Іван Кревецький. Він почав працювати тут у 1905 році, будучи ще студентом, як тимчасовий бібліотечний працівник. Згодом у 1909 році Кревецький став постійним працівником-управителем або головним бібліотекарем, яким був до середини 1914 року, а потім після семирічної перерви (1914–1921) з весни 1922 року по жовтень 1937 року.

Загалом, близько 25 років свого життя Іван Кревецький віддав бібліотеці НТШ. Як працівник, за свідченням біографа В.Дорошенка, він був надзвичайно сумлінний, пильний і працюючий, повністю відданий улюбленій бібліотечній справі. Разом з тим це був видатний керівник і один з найбільших будівничих бібліотеки. У цій ролі він здійснював загальне керівництво книгозбірнею і, крім того, вів відділ рукописів, займався комплектуванням фондів науковими виданнями, складанням квартальних і річних звітів. Під його керівництвом працювало від двох на початках до семи бібліотекарів у 1914 та в 1928–1932 роках. Серед них: В. Дорошенко, І. Джиджора, О. Назаріїв, М. Андрусак, М. Деркач та інші. За цей час бібліотека двічі міняла своє місце. Зрозуміло, що це вимагало дуже великої праці щодо налагодження нормального функціонування бібліотеки на нових місцях та освоєння нових площ.

Керівник бібліотеки постійно дбав про її цілеспрямоване комплектування насамперед українікою, передусім в галузі історії, мови, літератури та етнографії. З року в рік Правління бібліотеки неухильно поповнювало її фонди, прагнучи зібрати максимально повний комплект українських друків ХІХ століття, незалежно від їх змісту, тенденції, призначення, аж до листівок. Бібліотека набувала не лише великого наукового, але й загальнонаціонального значення, оскільки до 1914 року була єдиною на українській території, що збирала всю україніку.

Вже до першої світової війни Бібліотека НТШ мала найповнішу і найсистематичнішу збірку з українознавства. До її фондів входила найбільша колекція україномовної періодики, комплект перших видань українських класиків, наукова література з різних галузей українознавства. Через переслідування української мови в межах Російської імперії переважна більшість книжок з останньої чверті ХІХ століття друкувалася в Галичині. Бібліотечна комісія НТШ, до складу якої в різний час входили такі авторитетні діячі культури, як перший бібліотечний референт І.Франко, знані науковці В. Гнатюк, І. Крип'якевич, В.Щурат, М.Кордуба, В.Дорошенко, дуже виважено і прискіпливо комплектувала бібліотеку. В результаті книгозбірня НТШ володіла майже повною збіркою видань, що вийшли в Галичині. Так на практиці реалізовувалася відозва комісії: “Нехай не буде від тепер ні одної книжки, ні одної брошури, газети, ні одного найменшого друку в нашій мові, до концертної чи театральної

оповістки включно, які б не були прислані до Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка!”.

Не зважаючи на важкі умови праці в період першої світової війни, а згодом і польської окупації 1919–1939 років, бібліотека НТШ, завдяки невтомному її директорові І.Кревецькому, продовжувала розростатися. У 1928 році йому вдалося домогтися значного розширення виробничої площі на п'ять кімнат, було налагоджено каталогізацію, впорядковано відділ рукописів, організовано опис архівів Української Галицької Армії і Українських Січових Стрільців.

А до початку другої світової війни фонди керованої І.Кревецьким бібліотеки зросли до 300 тис. томів книг і рукописів. Але вартість її була не так в кількості, як у якості. Це була найповніша бібліотека українських книжок, часописів та інших друків, а також книжок про Україну чужими мовами, якій за цими критеріями не дорівнювала навіть кількамільйонна бібліотека Академії наук у Києві. За винятком деякої кількості українських стародруків, повний комплект яких мала бібліотека Національного музею у Львові, тут було зібрано майже все, що з'явилося друком в Україні, а також багато з того, що писалося про неї в світі. Увійшло в звичай, що по смерті українських діячів їх бібліотеки та архіви переходили до бібліотеки Наукового Товариства імені Шевченка. Тут було зібрано, зокрема, дуже багато матеріалу про українських письменників, архіви українських редакцій, установ тощо. Завдяки налагодженню бібліотекою широкого книгообміну з академіями наук, університетами, інститутами, бібліотеками, науковими товариствами і видавництвами різних країн Наукове Товариство імені Шевченка змогло вийти із своєю науковою продукцією на світовий ринок і здобути загальне визнання в науковому світі. В останні роки перед війною бібліотека видавала дослідникам щороку в середньому 6 тис. разів 24 тис. томів і видань книг та 600 рукописів.

У той же час керівник бібліотеки попри всі її здобутки широко вболівав за її майбутню долю. Він постійно сигналізував керівництву НТШ про неймовірну тісноту в службових приміщеннях, невідповідність фондосховищ (наприклад, зберігання державного архіву України, прийнятого під охорону від уряду УНР, в комірчині для складання дров і вугілля), нестачу бібліотечного персоналу (скорочення з семи постійних працівників у 1932 році до трьох у 1935–1936 роках), брак коштів на придбання книг, нестачу обладнання.

Треба сказати, що керівництво НТШ, котре саме ледве животіло в 30-х роках, не завжди мало змогу прислухатися до пропозицій І.Кревецького. За таких умов та зважаючи на погіршення стану здоров'я, І. Кревецький 21 жовтня 1937 року зрікся поста керівника бібліотеки, залишаючись, однак, майже до кінця життя її рядовим працівником.

Підсумовуючи, потрібно сказати, що Бібліотека НТШ свого часу стала єдиною у світі за своїм змістом, і велика заслуга в тому належить її керівникам. У ній концентрувалися велетенські багатства української літератури (зокрема, збірка українських книжок і періодичних видань, що друкувалися в Європі, Азії, Північній та Південній Америці), незвичайно цінні рукописні й архівні матеріали, колекція листівок і плакатів, картографічна збірка, невелика, але унікальна за своїм характером колекція фотографій та інших графічних творів.

А сьогодні, в незалежній Українській державі, маємо не лише вміло, з максимальною користю користатися залишеним нам, все ще до кінця не оціненим інтелектуально-духовним скарбом, але насамперед – перейняти від наших славних попередників їх наснагу до благородної роботи і віру, що вона необхідна для загальної української справи.

БЕЗПЕРЕВНА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

В.О. Ільганаєва
(м. Харків)

ПІДСУМКИ ТА ЗАВДАННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ 90 років ХХ століття – початку ХХІ століття

Важливе розуміння того факту, що діяльність бібліотек занадто різноманітна, різнопланова, щоб розглядати бібліотечну справу виключно як об'єкт державної культурної політики. В інформаційно розвинутих країнах світу бібліотеки визнані інформаційними органами, які поступово вписуються в організаційно-функціональні структури різних професійно-спеціальних сфер (управління, освіти, комерції, комунального забезпечення населення, охорони здоров'я тощо).

В Україні зростає розуміння бібліотек як інформаційного, культурного, освітнього закладу, що наближує їх як до об'єкта державної політики в галузі інформації.

Відповідні трансформації відбулися і в сфері бібліотечної освіти. Харківська державна академія культури (ХДАК) – фундатор підготовки професійних бібліотечних кадрів в Україні – ще за радянського часу і протягом всієї історії свого існування завжди була одним з ведучих центрів бібліотечної науки, ініціатором змін у навчальних планах професійної бібліотечної освіти та нових професійних спрямувань, генератором комплексів навчально-методичних матеріалів щодо забезпечення навчального процесу [1, 2, 3].

На початку 90-х років ХХ століття проблеми бібліотечно-інформаційної освіти були зумовлені необхідністю оволодіння новітніми інформаційними технологіями, застосування існуючих автоматизованих бібліотечних систем, комп'ютеризацією бібліотечно-інформаційних процесів, забезпечення ринку праці фахівцями нової формації. На факультеті бібліотекознавства та інформатики ХДАК з початку 90-х років реалізувалася концепція освіти, що базувалася на поширенні професійної сфери використання випускників вищих навчальних закладів (ВНЗ) в інформаційній інфраструктурі суспільства, включаючи бібліотеки, органи науково-технічної інформації, референтські служби систем державного управління, управління наукою та виробництвом, книговидавничі та книготорговельні

установи, музеї, архіви тощо. Головною метою концепції було зближення бібліотечної та інформаційної освіти, комп'ютеризація навчання, створення багатоступеневої системи підготовки спеціалістів, входження до світової системи документально-інформаційної освіти. Підготовка кадрів здійснювалася за двома спеціальностями – “Бібліотекознавство і бібліографія”, “Документознавство та інформаційна діяльність” до розподілу факультетів за означеними спеціальностями у 1994 році.

З початку XXI століття змістовно і за формою вища бібліотечно-інформаційна освіта майже досягла освоєння бібліотечною сферою завдань автоматизації і створення умов інформатизації діяльності бібліотек. Нові завдання з вдосконалення професійно-спеціальної підготовки фахівців для бібліотечної сфери виникли внаслідок накопичення трансформаційних змін у комунікативній сфері суспільства в цілому. На факультеті бібліотекознавства та інформатики формується усвідомлення системних зв'язків з загальносуспільними, загальнопрофесійними, світоглядними перетвореннями [4, 5].

Трансформація бібліотек на базі новітніх інформаційних технологій є загальнозвизнаним фактом. Бібліотека вбудовується в інформаційні мережі, генерує електронний продукт, забезпечує доступ до електронного ресурсу. Потрібне ментальне узгодження формальних та змістовних суттєвих процесів, формування концепції бібліотеки, щоб правильно реагувати на зміни, готувати кадри, управляти інноваційними процесами розвитку бібліотеки та професійною освітою. Це стало предметом обговорення на Конференції міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та об'єднань “Бібліотеки – серце інформаційного суспільства” (3-4 листопада 2003 року, Женева) [6].

Професіоналізація бібліотечних фахівців відбувається в умовах, що динамічно змінюються, формують якісно нові вимоги до професійної діяльності та її організації. Визначальними факторами, що впливають на оновлення професійної освіти бібліотекарів, стають зміни в інституті освіти в цілому, інтеграція у системі соціальних комунікацій та інформаційній інфраструктурі суспільства, за рахунок структурування соціально-інформаційних технологій [4]. Зміст професійних завдань працівників бібліотечних організацій все більше зводиться до забезпечення глобальних соціально-інформаційних процесів – документалізації, актуалізації та візуалізації знань, які базуються на технологіях інформаційного суспільства (ТІС).

Бібліотечна наука вже давно вийшла за межі вузько спрямованої методології і широко інтегрує з загальнонауковим методологічним базисом [2, 3]. Соціально-комунікативна парадигма теоретичних пошуків, енерго-інформаційний підхід до вивчення явищ взаємодії у ноосферному просторі, до яких залучені і фахівці факультету бібліотекознавства та інформатики ХДАК, відкривають нові можливості структурування та переструктурування науково-дисциплінарного устрою традиційних професійно-спеціальних напрямів, по-новому висвітлюють культурно-цивілізаційне значення бібліотек, бібліотечної освіти та бібліотечної сфери діяльності. Якщо визнати еволюційну інтеграцію бібліотечного соціального інституту як систему соціальних комунікацій, що становлять базову основу функціонування соціоінфосфери, а у перспективі становлення ноосфери як нового цивілізаційно-культурного буття людини, то зрозумілішими стають глобальні зміни у професійній сфері діяльності бібліотекарів. Процес згортання професійно-спеціального знання і наближення його до нового рівня професійної діяльності у відповідності до розгортання глобальних соціально-інформаційних процесів може здійснюватися за рахунок технологізації діяльнісної компоненти професійної підготовки. Одночасно формується нова структура кадрів бібліотек, які вже здобули визнання культурно-освітньо-інформаційних установ.

Чекає свого вирішення актуальне питання структурного та змістовного устрою факультету “Бібліотекознавство та інформатика”, професійно-кваліфікаційної структури кадрів бібліотек і відповідно спеціальностей та спеціалізацій підготовки кадрів. До того ж потребує в найближчий час оновлення наукова професійно-кваліфікаційна структура. Здійснення інноваційних кроків потребує не тільки оголошення необхідності змін, але й системної та узгодженої програмної практики, – об’єднаних зусиль окремих суб’єктів освітньої діяльності (як юридичних, так і фізичних осіб), що діють в Україні.

Література:

1. Шейко В., Кушнарєнко Н. Підготовка фахівців у галузі документознавства та інформатики: здобутки і проблеми // Вісн. Кн. палати. – 1997. – №7. – С. 52-53.
2. Шейко В., Кушнарєнко Н. Підготовка нової генерації бібліотечних фахівців: стан та перспективи // Вісн. Кн. палати. – 1999. – №4. – С. 19-21.
3. Кушнарєнко Н., Соляник А. Перспективи підготовки документознавців-менеджерів інформаційних систем // Вісн. Кн. палати. – 1999. – №4. – С. 24-27.

4. Ільганаєва В.О. Системні зв'язки, у вирішенні питань розвитку бібліотечної освіти // Вісник ХДАК. – 2004. – Вип. 12-13. – С. 142-151.
5. Ільганаєва В.О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку // К.: НБУ ім. В.І. Вернадського. – 1996. – 253 с.
6. В преддверии Всемирного саммита по информационному обществу в Женеве // Библиотечный свет – 2003. – №4. – С. 6.

В.К. Скнаръ
(м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ І ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Сьогодні у всьому світі система перманентної освіти є ключовою сферою розвитку суспільства, привертає до себе надзвичайно велику увагу і піддається критиці у зв'язку з перспективами входження України у Європейське світове співтовариство, прилученням до Болонського процесу та можливостями Європейської кредитно-трансферної і акумулюючої системи. Для нас, працівників ДАКККіМ, це не є особливою новизною, адже ми і раніше забезпечували післядипломну систему підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, намагалися постійно приводити освіту до вимог суспільного прогресу, трансформували і модернізували зміст, форми і методи навчання слухачів. Але сьогодні проблеми значно складніші у національному і світовому контексті, вимагають не тільки цільово-змістовних, а й конструктивних змін, спрямованих на розвиток мислення інформаційних працівників.

Перш за все впадає в око особистісна орієнтація – „персоналістська” інтерпретація всього дистанційного професійного навчання бібліотекарів, коли в центрі уваги знаходяться інтереси особистості слухача, адже процес формування соціального механізму відбувається завдяки підвищенню значущості для суспільства результатів духовної діяльності людини. З провадженням телекомунікаційних технологій механізм відчуження і розповсюдження результатів духовної діяльності людини надає можливість прояву особистісного начала, що визначає нові підходи до реформування післядипломної освіти в її безперервності.

Зміцнюються функції викладача і слухача: обидва вчаться у взаємодії з усією безперервною освітою як способу подолання соціальних і освітніх проблем та розширення освітньої парадигми. Рушійною силою цього перманентного процесу виступає протиріччя між завданнями і потребами та можливостями поглиблення їх в контексті запропонованого відомим датським фізиком Нільсом Бором принципу компліментарності. Це є важливим, бо ефективність освітньої системи у XXI столітті перевіряється не тільки балами успішності, здатністю до професійної і загальної самоосвіти, а реаліями життєвих завдань, які розв'язуються самими інформаційними працівниками. Якість такого навчання оцінюється відносно можливості одержання необхідної інформації, її доступності, а також повноти, оперативності, адекватності вирішуваним завданням. Соціальна в своїй основі та інформаційно-комунікативна за змістом концепція дистанційного навчання має на меті всебічний розвиток особистості, що визначає цільові установки навчальної діяльності і потребує звернення до психологічної і дидактичної проблематики.

Головним у дистанційному навчанні є організація самостійної когнітивної діяльності тих, хто навчається, у розвиненому навчальному середовищі, яке базується на комп'ютерних та телекомунікаційних технологіях. Перехід так званої „підтримуючої” освіти, орієнтованої на те, щоб навчити раціональному використанню вже накопиченого досвіту минулих поколінь, до системи випереджаючої освіти, яка має бути спрямована на розкриття творчого потенціалу, на розвиток здатності мислити і діяти самостійно у найскладніших і непередбачуваних ситуаціях.

Розглядаючи психолого-педагогічні аспекти дистанційної освіти бібліотечних працівників, вважаємо за необхідне відзначити, що ефективність їх навчання на відстані ґрунтується на таких складових:

- ефективності взаємодії педагога і слухачів;
- використанні новітніх педагогічних технологій;
- ефективності розроблених методичних матеріалів і способів їх інформаційного забезпечення;
- ефективності зворотного зв'язку.

Проблема розкриття творчого потенціалу особистості в процесі інформатизації освіти потребує розв'язання шляхом застосування креативних технологій навчання, метою яких є розвиток творчого потенціалу виховання особливості мислення, впевненості у своїх творчих силах, здатності генерувати нові нестандартні ідеї.

Дистанційне навчання у системі безперервної освіти інформаційних працівників потребує встановлення меж доцільності застосування цієї форми в методичному, апаратному і програмному забезпеченні навчального процесу. Відсутність міжособистісної взаємодії у дидактичній системі дистанційного навчання визначає навчання за допомогою мережі Інтернет як інформаційно-когнітивний, але не педагогічний процес у всіх його аспектах, в тому числі і як такий, що формує у тих, хто навчається, емоційно-ціннісне ставлення до світу і одне до одного, високі моральні якості людини. Мережа Інтернет в процесі впровадження системи дистанційного навчання має використовуватися не просто як „транспортний засіб” для передавання навчальних матеріалів від педагога до слухача, а бути інтерактивним, реальним навчальним середовищем, у якому здійснюється навчальний процес, профілюють віртуальні навчальні групи. Слід зазначити, що для ефективного функціонування дистанційного навчання потрібні спеціально підготовлені спеціалісти-координатори, які володіють сучасною методикою організації роботи в Інтернет. Це мають бути фахівці, компетентні одночасно в кількох галузях: своїй предметній сфері; сучасних активних методах навчання; Інтернет-технологіях, питаннях психологій спілкування в Інтернет, в організації, управлінні та моніторингу дистанційних курсів. Функціями таких спеціалістів є підтримка слухачів курсів, проведення телеконференцій, моніторинг курсів, оновлення навчальних матеріалів, допомога слухачам в освоєнні інформаційних ресурсів Інтернет.

Цим питанням приділяється велика увага в Центрі безперервної освіти, який успішно функціонує в ДАКККіМ вже 3 роки. За цей час керівництву Центра вдалося успішно завершити декілька проектів, встановити ділове спілкування з центрами Фінляндії, Німеччини, Чехії, Словенії, Великобританії та Литви.

Центр бере участь в реалізації завдань, які передбачають:

- значне підвищення конкурентноспроможності європейської вищої освіти й освітніх послуг вищих навчальних закладів (ВНЗ);
- поглиблення науково-навчальної співпраці та координації, подальше підвищення мобільності студентів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу європейських ВНЗ;
- зростання якості європейської вищої освіти й здатності випускників європейських ВНЗ до працевлаштування в умовах відкритого європейського та квазівідкритого глобального ринків праці.

Для подальшого розвитку дистанційного навчання бібліотечно-інформаційних працівників в системі безперервної освіти необхідно вирішувати комплекс проблем – психолого-педагогічних, технологічних, організаційних, кадрових, завдяки яким завтрашній день інформаційного простору буде забезпечувати інформаційні потреби користувачів.

Л.Я. Філіпова
(м. Харків)

ВИКОРИСТАННЯ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Сучасне освітнє середовище вже не можна уявити собі без використання комп'ютерних і телекомунікаційних технологій у процесі навчання по будь-яких дисциплінах. Зважаючи на активне поширення Інтернету у світі, слід зазначити особливості впливу мережі на освітню сферу, в якій Інтернет стає не тільки джерелом інформації або предметом вивчення, але і найважливішим фактором, що трансформує традиційні аспекти освіти: педагогічні, психологічні, етичні тощо. Водночас мережа є могутнім засобом комунікації, сприяє самовираженню і самоствердженню особистості. Виховна функція може бути реалізована на основі залучення учнів до інформації культурного, етичного, гуманістичного характеру. Це дозволяє використовувати Інтернет як для навчання студентів, так і для підвищення кваліфікації самих педагогів.

Однак уже перше проникнення інформаційно-комунікаційних технологій в освітні структури спонукало вчених і педагогів звернутися до етичних та моральних аспектів їх застосування. Інтерес до них значною мірою посилився з виникненням Інтернет, глобальна природа якого не тільки відкриває нові вражаючі можливості для створення і поширення інформації і знань, але і збільшує небезпеку виникнення протиріч між цінностями, традиціями і культурною спадщиною різних держав і народів. Склалася ситуація, коли комп'ютерна революція спричинила не тільки корінні економічні зміни в суспільстві, але і породила гуманітарні проблеми. Користувачів мережевого простору, зокрема Інтернету, зваблюють усі нові спокуси, властиві будь-якому іншому людському співтовариству, часто з відтінком антисоціального поведіння (так,

з'явилися нові явища – комп'ютерні злочини, хакери тощо). Тому з кожним роком усе нагальнішими стають питання регулювання відносин і зростає розуміння того, що саморегуляція на основі етичних норм є одним із способів співіснування у віртуальному просторі.

Піонерами комп'ютерної етики стали у 80-ті роки ХХ століття. Джеймс Мур, Дебора Джонсон, Дж.Снеппер, Л.Ллойд, У.Бетчел, Джулія ван Дюн та інші. Вони довели, що комп'ютерна етика є не зведенням правил поведінки (тобто, це не є тільки морально-етичні кодекси), а складним динамічним полем досліджень, що передбачає аналіз відношень між фактами, концепціями, політикою і цінностями в контексті інтенсивного розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій. Комп'ютерна етика розуміється як поле досліджень, розташоване на межі між новими технологіями і нормативною етикою. 90-ті роки розширили дослідницьке поле комп'ютерної етики завдяки новому спектру питань, пов'язаних зі зростанням кількості непрофесійних користувачів (так званих “кінцевих” користувачів) і розвитком комп'ютерних мереж, особливо глобальної комп'ютерної мережі Інтернет. Згодом дана проблематика набула визнання за межами Північної Америки, а у 1995 році відбулася перша Європейська конференція з проблем комп'ютерної етики.

Таким чином, визначилися об'єктивні міжнародні тенденції щодо розвитку наукового напрямку та навчальної дисципліни з узагальненою назвою “комп'ютерна етика”. Це не єдина назва такого напрямку, виявлені й інші, споріднені та/або синонімічні, такі як: “інформаційна етика”, “етика Інтернету”, “віртуальна етика” (або кібернетика), “мережевий етикет”, “нетикет”(похідне від англ. слова net – мережа і etiquette – етикет). Уживання поняття “комп'ютерна етика” є виправданим, оскільки воно наголошує на важливості особливо ретельно продуманої розробки моральних норм для всіх суб'єктів інформаційного суспільства. Джеймс Мур визначив комп'ютерну етику як “аналіз природи соціального впливу комп'ютерних технологій на суспільство, формулювання на цій основі моральних норм і проведення активної політики їх упровадження у свідомість розробників і користувачів комп'ютерних технологій” [1]. Незважаючи на те, що дотримання моральних норм підтримується тільки суспільним впливом, їх наявність необхідна і тому, що історично на основі норм моралі виробляються нові й удосконалюються існуючі юридичні норми, які забезпечуються державним впливом.

Українське суспільство лише наближується до цих проблем та питань, які виникають паралельно зі швидким проникненням Інтернет-технологій у суспільне життя, зокрема, в освітню сферу, де вони стають інструментом інтерактивного навчання, особливо у напрямі дистанційної освіти. Одним із найважливіших завдань інформаційного суспільства є пропагування та роз'яснення норм комп'ютерної етики в телекомунікаційному просторі, зокрема, засобами впровадження в освітню систему нашої держави навчальної дисципліни “Комп'ютерна етика” як обов'язкової і для “комп'ютерних професіоналів”, і для фахівців – користувачів комп'ютерних систем і мереж у будь-якій сфері людської діяльності. Особливе значення така дисципліна має для фахівців – “інформаційних посередників” між мережею та користувачем, тобто для інформаційних працівників та бібліотечних професіоналів.

Література:

1. Пахомов В.А. Компьютерная этика / В.А.Пахомов // <http://www.etasu.isea.ru/attorn/s4.htm>

І.О. Давидова
(м. Харків)

БІБЛІОТЕЧНА ОСВІТА: ЗМІНА МОДЕЛЕЙ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Швидка динаміка місця й ролі бібліотечних фахівців в системі інформаційного виробництва, характеру їхньої праці призводять до необхідності розгляду тенденцій подальшого становлення системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти, яка розглядається нами як основний соціокультурний механізм, створений для цілеспрямованого випереджуючого впливу на хід розвитку та якість бібліотечної діяльності.

Професійна освіта бібліотечних фахівців останнім часом зазнає значних змін, які зумовлені необхідністю приведення базових теоретико-концептуальних положень у відповідність до потреб інформаційного суспільства та несприятливих умов ринкових відносин. У сучасному суспільстві змінюється мета бібліотечно-інформаційної освіти: провідною стає не поетапне формування

особистості шляхом трансляції досвіду попередніх поколінь поколінням майбутнім, а сприяння стійкому розвитку інформаційного суспільства.

Можна відзначити, що протягом останніх десятиліть відбувається послідовна зміна стратегій підготовки бібліотечних фахівців: від академічної, в напрямі технологічної та гуманітарної.

Найбільш поширеною ще й нині є академічна модель підготовки фахівців, заснована на підвищенні їх інформаційної компетентності, розвитку інтелектуальної сфери та ретрансляції знань. В цій системі взаємовідносин студент є об'єктом впливу, який отримує інформацію та опрацьовує її. Тенденція викладення за академічним типом, з переважною кількістю лекційних аудиторних годин, утримується в бібліотечній освіті досить тривалий час. Вона є загальносвітовою, бо практично в усіх країнах освіта була зайнята і займається понині, головним чином, трансляцією суцільно прагматичних даних різних наук, передачею націлених на швидку віддачу достатньо вузьких, фрагментарних, технократично зорієнтованих знань, вмінь і навичок. Саме на це спрямовані основні зусилля викладачів, цьому завданню присвячено педагогічний процес, методичні матеріали, що розробляються, різноманітні, хоча й далеко не завжди продумані з психолого-педагогічних позицій, новітні засоби комп'ютерної і інформаційної техніки.

Розвиток інформаційного ринку, впровадження автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем та відповідно ускладнення бібліотечно-інформаційного виробництва наприкінці 80-х років ХХ століття привели до формування технологічного етапу підготовки бібліотечних фахівців. Головною ланкою цього процесу стало активне впровадження ділових ігор, дискусійних методів, ситуативних моделей розв'язання навчальних і виробничих завдань. Відносини практико-орієнтованого, технологічного характеру спрямовані на розвиток окремих практичних вмінь та навичок фахівців із залученням опису, оцінки й інтерпретації практичного досвіду. Такий підхід, прогресивний за своїх часів, дав змогу вирішити ряд проблем, пов'язаних з засвоєнням нових видів професійної поведінки в комп'ютеризованому середовищі.

Поява гуманітарних технологій в бібліотечній освіті зумовлена загальними тенденціями розвитку інформаційного суспільства, спрямованістю на забезпечення доступності та поширення

відповідальності за використання будь-яких форм інформації та знань, підвищення загального рівня культури.

Гуманітарна модель взаємовідносин, яка не замінює змістовну академічну й технологічну моделі формування бібліотечного фахівця, спрямована на створення умов для актуалізації у студента його інтелектуальних, комунікативних, регуляторно-поведінських ресурсів і взагалі особистісного потенціалу в справі засвоєння професії. Метою освітніх відносин стає формування внутрішнього світу суб'єктів педагогічного процесу. Бібліотечна освіта свій вектор розвитку спрямовує не стільки на відтворення чужого знання й досвіду, скільки на породження нового знання, що стає можливим лише в умовах максимальної активності усіх учасників.

Гуманітарні технології в бібліотечній освіті спрямовані на формування інформаційної культури студента, їх професійну орієнтацію, на розвиток механізмів соціальної й професійної мобільності, на формування нової професійної свідомості і професійної культури нового змісту.

Соціально-економічні, культурні та глобалізаційні тенденції розвитку суспільства потребують радикальної перебудови і оновлення галузі бібліотечної освіти, що призведе до необхідності розробки інноваційної освітньої парадигми, яка може бути сформульована як безперервна особистісно-орієнтована освіта і виховання. Саме такий підхід, на наш погляд, є відображенням гуманістично-творчої місії бібліотечної освіти в епоху формування інформаційного суспільства.

Е.А. Цымбалюк
(г. Минск)

ИНФОРМАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГА-МУЗЫКАНТА (НА МАТЕРИАЛЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ)

Проблема информационной компетентности педагога-музыканта весьма актуальна по ряду позиций. Прежде всего, это связано с идеями глобализации, получившими широкое распространение в политике, экономике, культуре. Применительно к образовательной области «Музыка» данный феномен выражается в распространении

новых музыкально-образовательных технологий, в огромном потоке собственно музыкальной информации, в повсеместном внедрении так называемой массовой музыкальной культуры, в стандартизации подходов к критериям музыкальной воспитанности и образованности.

Вторая позиция, определяющая актуальность проблемы информационной компетентности учителя музыки, противоположная первой, восходит к истокам национальной белорусской культуры, к задачам сохранения белорусского фольклора, значение которого, по мнению авторитетных ученых, выходит далеко за пределы белорусской государственности [1]. Следует отметить, что наличие двух по сути взаимоисключающих тенденций – глобализации и национального возрождения – характерно не только для музыкальной педагогики, но и в целом для белорусской культуры. Исследователи отмечают необходимость смягчить объективное вхождение белорусской культуры в глобальный мир, сохраняя при этом уникальные образцы традиционной культуры, идеи этнопедагогики, народное искусство, обряды и обычаи белорусского народа, традиционные нормы поведения белорусов [2]. И здесь серьезная работа ложится на плечи именно учителей, преподающих искусство, причем существенное значение начинает приобретать целостный взгляд педагога на мир, культуру, мировой образовательный процесс, на существующие концепции искусства, в том числе искусства музыкального.

В этой связи информационная компетентность педагога-музыканта представляется весьма объемным качеством, которое предполагает:

- владение навыками поиска необходимой информации из области музыкальной психологии, музыкальной эстетики, теории и истории музыки в глобальной сети Интернет, а также навыками виртуального общения с коллегами по профессии;
- знание иностранного, прежде всего английского языка;
- владение навыками работы с музыкальным редактором;
- способность к адекватному восприятию музыкальных произведений разных стилей и направлений, владение методом содержательного художественного анализа музыки, умение классифицировать любое новое музыкальное произведение с позиций жанровой основы музыкального искусства;
- владение навыками работы с мультимедийной техникой, игры на электромузыкальных инструментах, прежде всего синтезаторе;
- владение навыками записи и расшифровки народной музыки.

Для повышения уровня информационной компетентности учителей музыки в рамках системы непрерывного образования на совещаниях, педсоветах, курсах повышения квалификации организуются специальные методические семинары на следующие темы: «Мониторинг качества музыкального образования», «Современные информационные технологии в массовом музыкальном образовании», «Массовые музыкальные жанры», «Творческое музицирование на уроках музыки», «Музыкальный редактор», «Нетрадиционные формы музыкальных занятий». Разработаны соответствующие технологии проведения семинаров, необходимая методическая документация, изучен реальный уровень компьютерной грамотности белорусского учителя музыки.

Практика показывает, что педагоги, освоившие данные вопросы, выгодно отличаются в отношении общего кругозора, методологической культуры, коммуникабельности, мобильности в принятии решений.

Литература:

1. Коган У. Беларуская альтэрнатыва: глабалізацыя і нацыянальнае адраджэнне // Беларуская дыаспара як пасрэдніца у дыялогу цывілізацый: Матэрыялы Ш Міжнар. кангрэса беларусістаў «Беларуская культура у дыялогу цывілізацый» (Мінск, 21-25 мая, 4-7 снеж. 2000 г.) / Укл. Т. Пятровіч; Рэдкал. А. Мальдзіс (гал. рэд.) і інш. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 2001. – С. 5.
2. Скороходов В. П. Процессы глобализации и их последствия для культуры // Общечеловеческие ценности и профессиональное становление личности. Материалы научной конференции молодых ученых (Смоленск, 30 марта 2004 г.) – Смоленск: СГИИ, 2004. – С. 3-13.

О.П. Сердюк
(м. Київ)

ОПРАЦЮВАННЯ ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНИХ ПІДХОДІВ В РОЗБУДОВІ МОДЕЛЕЙ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ ФАХІВЦІВ

Збагачення розмаїття підходів до особистісно орієнтованої навчальної діяльності у нашій країні пов'язане передовсім з тими дидактичними системами, які набули розвитку у другій половині ХХ століття. Особистісно індивідуальні аспекти навчання у вищій школі виявилися наближеними до проблемного навчання (Оконь, 1968;

Ільницька, 1972; Лернер, 1974; Махмутов, 1977; Брушлинський, 1983), а також до розвивального навчання (Ельконін, 1995; Давидов, 1986, Занков 1996 та інші). У 60–70 роках ХХ століття означені типи навчання постали альтернативою масовому нормативно-орієнтувальному навчанню, приносячи до практики навчального процесу підсилення суб'єктивної ролі у навчанні студентів.

Згадаймо, що основна ідея проблемного навчання охопила розбудову такої вишуканої діяльності, яка спромоглася окреслити ті пізнавальні завдання, котрим властива незаповненість, недостатність умов для отримання очікуваного досвіду. Організація проблемного навчання вибудовувалася на основі проблемних запитань, завдань, проблемних ситуацій.

В масиві тогочасних систем запобігливо організованих ситуацій утруднень і помилок можна згадати такі:

- студенти не знають способу вирішення запропонованого завдання, не спроможні відповісти на проблемне запитання, бо не мають відповідних для цього знань, умінь і навичок;

- студентам пропонуються дещо нові умови вирішення завдання, коли вони оперують вже набутими, засвоєними знаннями;

- у студентів виникло відчуття суперечності між теоретично можливим шляхом вирішення завдання і його практичною нездійсненністю;

- у студентів виникло відчуття суперечності між практично досягненим результатом виконання завдання і відсутністю необхідних знань.

Отже, у проблемному навчанні студентів наділявся достатньо вузька ділянка для обстоювання, розв'язання завдання певного навчального змісту. Проте і такий тип діяльності часом виявлявся задовільним для засвоєння способів творчої діяльності.

Реалізація принципу так званої „проблемності” розпочалася з простої імітації пошуку, коли керівник навчальних занять запобіжливо осягав, що саме таким шляхом він приведе усіх, хто навчається, до очікуваної відповіді. А вже потім педагоги почали перейматися ідеями про те, що невизначеність запроєктованого освітнього продукту може віднести не тільки до студента, але й до керівника навчальних занять (Біблер, 1975; Щедровицький, 1995 та інші). Потім виникла методика навчання через діалог студента з викладачем (Сердюк, 1998), які інколи перебувають у спеціально облаштованій ситуації незнання (Курганов, 1989). Час від часу

з'являлися деякі пагінці подання керівникові навчальних занять проєктивних методик організації навчальної діяльності студентів у їхніх самостійних пошуках новітніх знань (Сердюк, 2001).

Ідеї особистісно орієнтованого навчання студентів набули надзвичайно широкого поширення у практиці їхньої навчальної діяльності. Принцип проблемності навчальної діяльності широко розповсюджувався на всі відтинки галузі освіти (Кудрявцев, 1991).

Слід зауважити, що без відповідних соціальних змін у суспільстві проблематизувати цілі і зміст освіти виявляється неможливим. Саме цим можна пояснити парадоксальність того факту, що проблемне навчання, попри усе розмаїття теоретичних розробок, не набуло широкого розповсюдження.

Проблемне навчання відіграло неоціненну історичну роль, і не стільки у проблематизації навчальної діяльності як такої у вищій школі, скільки у розбудові самої системи освіти України, її підготовки до подальшого переходу до рівня Національної доктрини розвитку освіти України.

До тієї пори, коли поширилися порівняння особистісно орієнтованого навчання з навчанням проблемним, погоджувалися їхні спільні орієнтації, виявилось, що ці різновиди навчальної діяльності де в чому відмінні. З'ясувалося, що метою проблемного навчання є засвоєння студентами завданого предметного навчання шляхом висунення керівником занять спеціальних пізнавальних проблем. До цього слід додати, що методика проблемного навчання будується у такій спосіб, щоб студенти за допомогою керівника навчальних занять „натрапляли” на варіант вирішення навчального завдання.

Особистісно орієнтований підхід до навчальної діяльності студента обумовлює можливості проблемного навчання, оскільки орієнтує керівника навчальних занять і студента на досягнення ще невідомого їм результату. Метою особистісно орієнтованої діяльності виявляється не стільки передача досвіду минувшини, скільки окреслення нової для студента освітньої продукції, орієнтованої на конструювання майбуття.

Організована нами під час експериментів навчальна діяльність студентів у різноманітних освітянських галузях **ніколи** не передбачала попередніх умінь діяльності за певним взірцем. Навпаки, попередня репродуктивна діяльність, яка виконувалася студентами у різних освітніх галузях, створювала „шаблонне”, „штамповане” уявлення про пошуковий продукт. Репродуктивна діяльність,

звичайно, може сприяти творчості лише в тому разі, коли за її допомогою студенти засвоюють способи діяльності, а не зміст освіти.

Особистісно орієнтована навчальна діяльність може обумовити розробку тем і навчальних дисциплін тільки тоді, коли очікується, виринає як сподівана реалізація інтелектуального підходу.

Особистісно орієнтоване навчання є універсальним, воно є доречним і принагідним у вивченні у всіх без винятку навчальних дисциплін і навіть у тих потаєнних відтинках, де очікується емоційно-образна домінанта (інститути мистецтв, консерваторії, культурно-освітні заклади тощо).

Об'єктивно значущими чинниками пізнавальної діяльності в особистісно орієнтованому навчанні постають не тільки проблеми і завдання, але й самі особистості студентів. Особистісно орієнтоване навчання призводить не тільки до змін особистостей тих, хто навчається, та керівників навчальних занять, які змушені організовувати навчальний процес у ситуаціях „незнання” тієї чи іншої навчальної істини.

Дидактичні принципи підходу в облаштуванні особистісно орієнтованої навчальної діяльності в умовах української вищої школи мусять покладатися на такі чинники:

1. Навчальна діяльність мусить відбуватися на найвищому рівні утруднень. Подолання студентами труднощів у межах найближчого подолання призводить до розвитку особистості студента і закріплює його віру у власні сили.

2. Необхідне вивчення й розкриття у навчальному матеріалі суттєвих зв'язків та окреслення закономірностей.

3. Високий темп вивчення матеріалу, необхідність повторювати осягнене виникає під час вивчення нового, яке сполучається з попереднім.

4. Усвідомлення студентами сутності кожної зі стадій навчальної діяльності. Студент усвідомлює, вбачає себе у якості суб'єкта навчальної діяльності; фіксуються думки про те, як йому найкраще запам'ятовується навчальний матеріал, що нового ним осягається, як змінилися його уявлення про світ, змінилася особистість його самого.

5. Кожний студент просувається у власному розвитку через співробітництво з різними за рівнями розвитку обдарованості особистостями, тому з огляду на дидактичні концепції В.В.Давидова та Д.Б. Ельконіна:

– основним компонентом змісту освіти є система наукових понять, на тлі якої студент оволодіває загальними принципами вирішення завдань певного типу;

– навчальна діяльність своїм змістом охоплює деякі теоретичні знання, оволодіння якими сприяє розвитку теоретичної свідомості та мислення, а також прилучає теоретично-особистісний рівень здійснення практичних різновидів діяльності за фахом;

– основним методом навчання фахівця постає сходження думки від абстрактного до конкретного: студент аналізує за допомогою керівника навчальних занять зміст навчального матеріалу та виявляє у ньому висхідні найважливіші відношення, виводить, висвітлює їхні прояви у конкретних моментах і фіксує висхідне всезагальне відношення у знаковій формі, тобто самотійно вибудовує змістовну абстракцію, а продовжуючи аналіз матеріалу, розкриває закономірні зв'язки висхідного відношення у всіх його проявах, виявляючи самотійні узагальнення змісту навчальної дисципліни.

Варто згадати, що свого часу розвивальне навчання дещо відсунуло освітні акценти від вивчення студентами навчального матеріалу з предметів, дисциплін до навчальної діяльності, орієнтованої на розвиток теоретичного мислення (В.В.Давидов) та на всебічний розвиток студента (Л.В.Занков). Через це зміст навчального матеріалу зазнав деяких структурних змін.

Особистісно орієнтоване навчання відрізняється від розвивального якісно новими завданнями: розвитком не тільки особистості майбутнього фахівця, але й різновидами шляхів здобуття освіти, включаючи розвиток цілей, технологій, змісту та варіантів навчальної діяльності у здобутті освіти.

Оскільки студент в умовах особистісно орієнтованого навчання встановлює власні цілі, самотійно здобуває знання, опрацьовує методологічну та навчальну продукцію, то зміст здобутої ним освіти виявляється багато в чому варіативним, а тому змінюється у процесі навчальної діяльності того, хто навчається. Таким чином, студент опиняється у позиції суб'єкта, конструктора своєї власної освіти, виступає своєрідним джерелом своєї професійної освіти, складає плани своїх власних занять, визначає і виявляє свою особистісну позицію у відношенні до ключових проблем в усіх галузях майбутньої професійної діяльності, опрацьовує власну версію становлення картини світу, виконує тематичні дослідження, складає вірші, розробляє новітні конструкції. Процес навчання таким чином

насичується особистісними знаннями і досвідом студентів, які облаштовують особистісні шляхи у вивченні освітньої галузі і водночас знайомляться з класичними досягненнями фахівців у тих галузях, які вони вивчають, не обмежуючись попередньо запланованим для вивчення матеріалом.

Л.Ф. Грінберг
(м. Київ)

НОВІ АСПЕКТИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ДІЛОВОДІВ

Сучасний стан вищої освіти у галузі документознавства яскраво відображає стан на ринку праці України. Дедалі частіше відчувається потреба саме у молодших спеціалістах – помічниках керівників підприємств та установ всіх форм власності.

Вимоги, що висуваються до працівників такого рівня, викликали до життя розробку освітніх програм, що лягли в основу практичної підготовки за спеціальністю “Діловодство”.

За визначенням, секретар-діловод – це працівник, відповідальний за ведення ділової документації. Сьогодні професійні завдання такого фахівця ширші та цікавіші: вони складаються із посадових обов’язків, стандартних для кожної організації або установи, та додаткових завдань, які залежать від структури компанії, сфери її діяльності, психологічних характеристик керівництва.

На сучасному ринку праці вакансія “секретар” є загальною назвою позицій, пов’язаних з адміністративною роботою в офісі, а детальніша назва може бути такою: секретар-референт, особистий асистент керівника, секретар-ресепшійоніст, секретар-перекладач, офіс-менеджер, оператор ПК (раніше друкарка). Кожна з представлених посад може бути як окремою позицією і автоматично пояснювати функціональні обов’язки, так і складовою вимог до іншої вакансії. Тому і набір теоретичних знань і практичних навичок настільки різноманітний, що забезпечує можливість майбутнім фахівцям максимально пристосуватися до умов праці в різних установах.

Введення нових напрямків освітньої діяльності передбачає використання сучасної науково-методичної і організаційної бази, яка, зокрема, включає до свого складу:

– утворення системи апробації та експертної оцінки навчальних проектів;

- концепцію розвитку нових спеціальностей і кваліфікацій;
- забезпечення широкого впровадження нових дидактичних та інформаційних технологій в навчальний процес;
- ознайомлення із сучасними професійними комп'ютерними технологіями, зокрема щодо діловодства.

Розв'язання науково-методичних завдань такого масштабу в свою чергу вимагає об'єднання науково-методичного потенціалу навчального закладу для вироблення випереджальних освітніх програм, здатних створити умови для підготовки якісно нового спеціаліста. Це передбачено циклами навчальних дисциплін, які містять теоретичні та практичні основи знань, необхідних для здобуття спеціальності “Діловодство”: від створення документа до підготовки його до архівного збереження. Під час практики студенти закріплюють знання, отримані в аудиторіях, в установах-базах практики, де ними керують провідні фахівці галузі.

Тому, якщо в суспільстві відчувається гостра потреба в спеціалістах певного освітньо-кваліфікаційного рівня, то першочергове завдання навчального закладу на неї відреагувати і забезпечити ринок праці якомога швидше.

В.М. П'янов
(м. Київ)

МАТЕМАТИКА І СУЧАСНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ВУЗ

Сьогодні у світі спостерігаються два чітко визначених взаємонаправлених процеси: з одного боку, гуманізація всіх технічних галузей діяльності, з іншого, математизація гуманітарних дисциплін. Технічне завдання на розроблення будь-якого технічного пристрою або системи в першу чергу спрямоване на підвищення споживчих характеристик, тобто гуманітарних аспектів функціонування. В той же час важко уявити лінгвіста або мистецтвознавця, який не використовує чисельних методів аналізу художніх творів. Внаслідок цього виникає необхідність чіткого розуміння того, які розділи математики і на якому рівні треба викладати студентам гуманітарних навчальних закладів.

Відповідь на ці питання залежить, по-перше, від специфіки конкретного вузу. По-друге, не можна не враховувати вельми

низький рівень попередньої шкільної фізико-математичної підготовки абітурієнтів-гуманітаріїв. Цьому є об'єктивні причини, але факт залишається фактом.

Розглянемо, наприклад, Державну академію керівних кадрів культури і мистецтв. Виходячи з назви, основна ціль – підготовка керівників. Але ж найважливіша функція керівника – це прийняття рішення. Отже, в даному випадку математична підготовка студентів повинна забезпечити саме обґрунтування прийнятого рішення. При цьому дуже корисно пам'ятати вислів Хеммінга: „Головне в розрахунках не цифри, а розуміння”.

Саме на цих засадах побудовані математичні дисципліни в ДАКККіМ. Основним профілюючим курсом є „Моделювання та прогнозування інформаційної діяльності”, в рамках якого викладаються основні поняття дослідження операцій – основи лінійного та динамічного програмування, теорії систем масового обслуговування, елементи теорії та статистичних рішень тощо.

Оскільки засвоєння навіть основних понять дослідження операцій потребує певного обсягу знань, перед зазначеним курсом читається курс „Фізико-математичні основи інформаційної діяльності”, в якому приводяться елементи теорії множин та математичної логіки, основи теорії ймовірностей та математичної статистики, поняття марковських випадкових процесів та основи теорії інформації тощо.

Засвоєння цих дисциплін навіть на рівні основних термінологічних понять та принципів дозволяє випускнику Академії сформулювати проблему, що потребує вирішення, визначити показники ефективності та залучити до чисельних розрахунків кваліфікованих спеціалістів – математиків та на основі їх рекомендацій прийняти обґрунтований варіант рішення.

А.М. Стешенко
(м. Київ)

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ОПТИМІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

Бурхливий розвиток інформатизації сучасного суспільства, створення та широке впровадження у всі сфери життєдіяльності нових різновидів інформаційних технологій надзвичайною мірою актуалізують вимогу підвищення якості підготовки інформаційних

працівників вищими навчальними закладами. Одним із напрямків оптимізації процесу підготовки таких фахівців є широке впровадження в практику навчальної роботи дистанційних форм навчання.

Сьогодні дистанційне навчання перетворилося в невід'ємну складову освітньої системи розвинутих країн і є одним із найперспективніших напрямків навчальної роботи, розвитку якого сприяють оснащення навчальних закладів потужними комп'ютерними засобами та значне вдосконалення Інтернет-технологій. Для більшості зарубіжних університетів та вищих навчальних закладів нашої країни дистанційні навчальні курси є стандартною формою навчальної роботи. Впровадження дистанційних форм навчання в діяльність ДАКККіМ – одне із найбільш злободених завдань, вирішувати яке потрібно, враховуючи світовий та вітчизняний досвід роботи.

Вже створена та успішно функціонує світова мережа організацій, яка координує дистанційну освіту, займається її формуванням та вивченням. До них можна віднести Асоціацію глобального дистанційного навчання (<http://www.usdla.org>), Американську асоціацію дистанційного навчання, (<http://www.gdla.net>), Євразійську асоціацію дистанційного навчання (<http://www.dist-edu.ru>), Міжвузівський центр дистанційного навчання Міністерства освіти Росії (<http://www.fcde.ru>), Український центр дистанційної освіти (УЦДО) <http://udec.ntu-kpi.kiev.ua/>, відділи дистанційного навчання навчальних та освітніх закладів України.

Дистанційне навчання вирішує ряд специфічних завдань, які відносяться до розвитку творчої складової освіти: посилення активної ролі особистості у власній самоосвіті; різке збільшення обсягу доступних освітніх масивів; можливість спілкування з педагогами – професіоналами, консультування у фахівців високого рівня незалежно від їх територіального розташування; збільшення евристичної складової навчального процесу за рахунок використання інтерактивних форм занять, мультимедійних навчальних програм; більш комфортні, порівняно з традиційними, умови для творчого самовираження; можливість участі у різних дистанційних проектах – конкурсах, олімпіадах тощо. Безсумнівною перевагою евристичних форм дистанційного навчання є його оперативність, продуктивність, насиченість, можливість швидкої і ефективною творчої самореалізації, наявність умов для персональної освітньої траєкторії.

Дистанційне навчання являє собою інформаційно-освітню систему віддаленого доступу, що ґрунтується на сучасних інформаційних технологіях і потребує гармонійного поєднання технічного, навчального та методичного забезпечення.

Практика свідчить, що однією із головних умов організації дистанційного навчання є наявність у студентів певного рівня знань і навичок користувача персональним комп'ютером та роботи в Інтернет. Для формування навичок користувача сучасними інформаційними технічними засобами з студентами проводяться аудиторні заняття за окремим навчальним планом. Студенти навчаються створювати та формувати текстові документи засобами текстового редактора, оволодівають навичками роботи з клавіатурою, вчать здійснювати запуск програм, запис файлів, користуватися засобами Інтернет-технологій.

Найбільш широко вживаними формами навчальної роботи дистанційного навчання виступають:

- мультимедійні навчальні курси;
- аудіоматеріали;
- тренажери для відпрацювання практичних умінь і навичок;
- ресурси мережі Інтернет;
- друковані текстові матеріали;
- пакети перевірки засвоєних знань.

У процесі здійснення дистанційного навчання поєднується як самотійна робота студентів з навчальними курсами, так і аудиторні заняття за участю провідного викладача. Формами контролю засвоєння знань є відповіді на питання електронного підручника, виконання контрольних та практичних завдань. Вивчення навчального курсу завершується здачею заліків та іспитів кожним студентом на базі навчального закладу.

Основу навчального процесу дистанційного навчання становить навчально-методичне забезпечення, складовими якого є:

- програмне забезпечення з курсів, які читаються. Усі програми обновляються кожні три роки;
- методичні вказівки до самотійної навчальної роботи;
- методичні рекомендації проведення семінарських, практичних та лабораторних занять;
- тематика курсових робіт з дисципліни;
- тематика випускних дипломних робіт;

- списки навчальної, науково-методичної літератури, списки інформаційних баз та мережевих джерел інформації з усіх дисциплін;
- законодавчі та нормативно-методичні документи, що регламентують процес роботи з документами;
- фонд основної навчальної літератури, фонд періодичних видань, укомплектований галузевими виданнями, що відповідають профілю підготовки фахівців, інформаційно-пошукові системи, фонд наукової літератури, представлений монографіями та періодичними науковими виданнями за профілем кожної освітньої програми.

У процесі навчання студенти мають вільний доступ до бібліотечних фондів та інформаційних баз даних, до посібників та методичних рекомендацій з усіх дисциплін та видів занять; практикумів, курсових і дипломних робіт, наочних посібників, до мультимедійних, аудіо- та відеоматеріалів. Для аудиторної роботи в комп'ютерних, мережевих, та телевізійних середовищах створюються навчальні робочі місця, оснащені апаратурою для відеозапису та його відтворення, персональними комп'ютерами, телевізорами для персонального перегляду відеоматеріалів, відеопроекційні, телелекційні зали для колективного перегляду телевізійних, комп'ютерних програм або відеофільмів, участі в телеконференціях; інші можливості доступу до засобів дистанційного навчання і основних інформаційних ресурсів.

Вивчення практики організації та використання дистанційного навчання дозволяє зробити висновки про те, що ефективною ця форма навчальної роботи може бути за дотримання таких умов:

- 1) наявність навчально-методичної бази, що відповідає існуючим стандартам підготовки фахівців вищої кваліфікації;
- 2) чітке та гармонійне поєднання дистанційних і контактних форм навчання;
- 3) використання різноманітних форм оперативного контролю якості засвоєння навчального матеріалу;
- 4) сформованість певного рівня інформаційної культури у студентів – учасників навчального процесу;
- 5) грамотне та чітке адміністрування процесом навчання;
- 6) достатнє забезпечення сучасними інформаційно-технічними засобами.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андреева Надежда Евгеньевна, к.п.н., доцент Московского государственного университета культуры и искусств

Антоненко Ирина Євгенівна, здобувач УНДІАСІД

Антоненко Ирина Петрівна, к.і.н., с.н.с., зав.відділом НБУВ

Апшай Надія Іванівна, ст. викладач Ужгородської філії КНУКіМ

Ашаренкова Наталія Георгіївна, к.п.н., професор ДАКККіМ

Баркова Ольга Валентинівна, науковий співробітник НБУВ

Башкатова Оксана Петрівна, провідний бібліотекар НБУВ

Болдовський Віталій Юрійович, аспірант ХДАК

Власова Галина Вікторівна, к.п.н., доцент, перший проректор ДАКККіМ

Власова Наталія Валеріївна, пошукач ДАКККіМ

Воронков Валерій Іванович, к.т.н., с.н.с., заст. директора УкрІНТЕІ МОН України

Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна, к.і.н., зав. відділом НБУВ

Голоднов Владимир Владимирович, к.п.н., доцент, зам. директора Інститута інформатики Росийской экономической академии им. Г. В. Плеханова, г. Москва

Грінберг Лариса Феліксівна, к.і.н., доцент КНУКіМ

Давидова Ирина Олександрівна, к.п.н., доцент ХДАК

Демидова Светлана Евгеньевна, к.п.н., професор Тюменского гос. института искусств и культуры

Драгомірова Лариса Олександрівна, с.н.с. відділу архівознавства УНДІАСД

Дзюба Наталія Йосипівна, зав. відділом Національної бібліотеки України для дітей, аспірант КНУКіМ

Добко Тетяна Василівна, к.і.н, с.н.с., зав. відділом НБУВ

Дробков Євген Вікторович, директор Фонду „Інформаційне суспільство України”

Ємельянова Тетяна Олександрівна, голов. спеціаліст ЦДКФФА України імені Г.С.Пшеничного, аспірантка УНДІАСД

Жабін Олександр Іванович, н.с. НБУВ

Загорецька Олена Михайлівна, с.н.с. відділу документознавства УНДІАСД

Збанацька Оксана Миколаївна, зав. сектору НПУ

Зеленська Лариса Михайлівна, к.і.н., доцент КНУКіМ

Ільганаєва Валентина Олександрівна, д.і.н., професор, декан факультету ХДАК

Казаринова Ирина Николаевна, к.п.н., ст. преподаватель Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств

Камскова Татяна Александрова, зав. кафедрой Оренбургского института искусств им. Л. и М. Ростроповичей.

Каракоз Олена Олександрівна, аспірантка КНУКіМ

Карпенко Ігор Вікторович, к.ф.-м.н., доцент, віце-президент ЗАТ “Український фондочий дім”

Ковалевський Владислав Олегович, м.н.с. Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України

Ковальчук Галина Іванівна, к.і.н., заввідділом НБУВ

Костенко Леонід Йосипович, к.т.н., с.н.с., керівник Центру комп’ютерних технологій НБУВ

Кряжева Марина Фернандовна, ст. преподаватель Тюменского государственного института искусств и культуры

Кулаковська Тетяна Леонтіївна, учений секретар Інформаційно-бібліотечної ради НАН України

Кушнарєнко Наталя Миколаївна, д.п.н., професор, зав. кафедри, проректор ХДАК, заслужений працівник культури України

Маклакова Елена Владимировна, ст. преподаватель Тюменского государственного института искусств и культуры

Масловська Світлана Миколаївна, науковий співробітник НБУВ

Нежурбіда Галина Георгіївна, науковий співробітник НБУВ

Новальська Тетяна Василівна, к.і.н., доцент, докторант КНУКіМ

Обвінцева Галина Іванівна, зав. відділенням УкрІНТЕІ

Палєха Юрій Іванович, зав. кафедри, проректор Європейського університету

Пашикова Валентина Степанівна, к.п.н., доцент, директор Центру інформаційних ресурсів Посольства США в Україні, віце-президент Української бібліотечної асоціації

Пашков Олексій Михайлович, аспірант КНУКіМ

Петров Сергій Степанович, Національний заповідник „Києво-Печерська Лавра”

Петрова Ірина Олександрівна, аспірантка ДАКККіМ

Пилко Ірина Семеновна, д.п.н., професор, зав. кафедрой Кемеровской государственной академии культуры и искусств

Польовик Світлана Миколаївна, провід. бібліотекар НБУВ

Приходько Людмила Федорівна, здобувач УНДІАСД

Проценко Марина Борисівна, к.і.н., доцент кафедри ДАКККіМ

П’янов Віктор Маркович, к.т.н., доцент ДАКККіМ

Ринчинова Юлія Сергеевна, преподаватель Восточно-Сибирской государственной академии культуры и искусств, г. Улан-Удэ

Самохіна Наталія Федорівна, провід. бібліотекар НБУВ

Сердюк Олександр Петрович, докторант Інституту вищої освіти Академії педагогічних наук України

Симоненко Тетяна Василівна, м.н.с. НБУВ

Скнарь Валентина Кирилівна, к.і.н., професор, зав. кафедри ДАКККіМ

Слободяник Михайло Семенович, д.і.н., професор, зав. кафедри ДАКККіМ

Солоіденко Галина Іванівна, науковий співробітник НБУВ

Соляник Алла Анатоліївна, к.п.н., доцент, заст. декана факультету ХДАК

Сошинська Вікторія Євгенівна, ст. викладач видавничо-поліграфічного факультету НТУУ “КПІ”

Сошинська Ярослава Євгенівна, к.і.н., доцент НТУУ “КПІ”, докторант КНУКіМ

Степурін Ігор Миколайович, аспірант Київського державного торговельно-економічного університету, директор ДП “ВД “Самміт-Книга”

Стешенко Анатолій Миколайович, ст. викладач ДАКККіМ

Тупчієнко-Кадирова Люція Георгіївна, здобувач УНДІАСД

Філіпова Людмила Яківна, д.п.н., професор, декан факультету ХДАК

Фоменко Елена Венальевна, преподаватель Тюменского государственного института искусств и культуры

Христова Наталія Миколаївна, к.і.н., с.н.с., заступ. директора УНДІАСД

Цибенко Ірина Петрівна, аспірантка КНУКіМ

Цымбалюк Елена Анатольевна, к.п.н., доцент Национального института образования Министерства образования Республики Беларусь

Чен Шзе Шзинь, к.п.н, преподаватель Библиотечного института Lan Chang ун-та (КНР)

Чепуренко Яна Олексіївна, к.і.н, с.н.с., зав. відділом Фонду президентів України НБУВ

Шаньгинова Галина Алексеевна, к.п.н, ст. преподаватель Восточно-Сибирской государственной академии культуры и искусств, г. Улан-Удэ

Шевченко Ірина Олександрівна, к.п.н., доцент ДАКККіМ

Шерпа Тетяна Анатоліївна, м.н.с. НБУВ

Шпига Петро Семенович, к.т.н., доцент Інституту лінгвістики та права

Юдіна Лариса Миколаївна, провід. спец. Держ. архіву Харків. обл., здобувач УНДІАСД

Яворська Уляна Петрівна, аспірантка КНУКіМ

Яковлева Юлія Вікторівна, м.н.с. НБУВ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ УСТАНОВ І ОРГАНІЗАЦІЙ

- ДАКККіМ** – Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв
- КНУКіМ** – Київський національний університет культури і мистецтв
- НБУВ** – Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського
- НПУ** – Національна Парламентська бібліотека України
- РДГУ** – Рівненський державний гуманітарний університет
- УкрІНТЕІ** – Український інститут науково-технічної та економічної інформації
- УНДІАСД** – Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства
- ХДАК** – Харківська державна академія культури

Підп. до друку _____. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Умовно-друк. арк. _____. Облік-вид. арк. _____.
Наклад _____ прим. Зам. № _____.

Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, Київ, вул. Січневого повстання, 21